

1827

M. MEOS

VIRUMAA I JAOSKONNA KOOLINÕUNIK.

Vaatlusi ja harjutusi

õigekirja õppimiseks.

II

III ja IV õppeaasta.

Teine trükk.

A-7822

M. MEOS

VIRUMAA I JAOSKONNA KOOLINÕUNIK.

Vaatlusi ja harjutusi

õigekirja õppimiseks.

II

III ja IV õppeaasta.

Teine trükk.

181100

AUTORI KIRJASTUS.

2

Raamat on esimeses trükis H S M kooliraamatute-komisjoni poolt koolides tarvitamiseks lubatud.

A-7822

„H. Laakmann'i“ trükk, Tartus 1931.

Esimese trüki eessõna.

„Vaatluste ja harjutuste“ esimesele jaole osaks saanud hääd arvustused (v. „Kasvatus“ 1929. a. nr. 8, täienduseks ka nr. 10, „Postimees“ 1929. a. nr. 252, „Lääne Elu“ 1929. a. nr. 37 j. t.) ja õpetajate poolehoid ning viimaste soov, näha raamatule järge, põhjustasid mind avaldama trükis käesoleva raamatu — „Vaatlusi ja harjutusi“ III ja IV õppeaasta jaoks. Aine on selles raamatus, nagu esimeseski jaos, ulatuslikult ja metoodiliselt kooskõlas uute õppekavadega. Raamatu tarvitamise kohta siin mõned näpunäited.

Vaatlusteks ja harjutusteks määratud seotud palakesed tuleks enne vaatlustele asumist läbi lugeda; sisu mõistmine kergendaks arusaamist ka vormist. Kõik palad on määratud ära kirjutamiseks vaatluste ja harjutuste puhul, pääle kordamisharjutuste, mida võib tarvitada ka etteütluks teatava osa läbivõtmise järele; kordamisharjutustena tuleksid nad ära kirjutamisele kooliaasta lõpul, kui neid ei ole tarvitatud etteütluks.

Iga uue osa alul oleks soovitav õpetaja sissejuhatus, mis annaks ülevaate eelolevast tööst ja ärataks õpilastes huvi selle vastu. Kui näiteks asutakse käänete lõppude vaatlusele, siis võiks õpetaja enne seda mõne näite abil klassi tahvil juhtida õpilaste tähelepanu sellele, kuidas sõna lõpu muutumisega muutub ka sõna tähendus; iga tunni alul soovitatakse õpilastele siis veel tähele panna, millise tähenduse annab sõnale tunnil vaatlusele tulev lõpp.

Teatava osa läbitöötamise järele lastakse õpilasi tunniks etteantud või mõnes teises lugemispalas ära märkida

vast tuttavaks saanud keelelisi nähtusi. Seda võib teha suuliselt või vihus ära kirjutamisel alla kriipsutades. Nii viiakse harjutus ühendusse hariliku keelega, mis on suure tähtsusega, sest vaatlus- ja harjutusaine on ikka valitud keeleliste nähtuste ekstrakt, mis kipub muidu õhku rippuma jääma. Eespool-tähendatud märkimisi harilikus lugemisaines võib rohkesti tarvitada kooliaasta lõpul üldiseks kordamiseks.

3. õppeaasta osas on pandud suurt rõhku sõna lõpude muutumisele, et 4. õppeaastal siis võiks asuda sõna sisehäälikute muutumise vaatlusele. Sõnade käänamise puhul on kokkuvõtetes antud ka käänete nimetused selle teadmisega, et asjast on kergem kõnelda ja teda mõista siis, kui tal on nimi. Päälegi ei ole õpilastel raske meeles pidada emakeelseid käänete nimetusi, mis on kooskõlas käänete mõtte ja lõppudega.

Põhikäänete tähtsuse allakriipsutamiseks ja käänamise kergendamiseks võiks tarvitada mõnesuguseid mängu. Üksäärane ringmängulaadiline mäng võiks olla sõnadel:

Nüüd keelemängu mängime, me keskel omastav;
ta ümber meie kõnnime, kõik käände lõpud siin.

Kes meist liitub omastavaga, näitab keeletark.

Nüüd me saime . . . (alaleütleva käände — lauale).

Mäng ise korraldatakse järgmiselt: õpilased valmistavad (või ühtluse otstarbel teeb seda õpetaja) 12 raamatu-lehe-suurust lehekest, millele kirjutatakse suurelt käänete lõpud ainsuse sisseütlevast kuni mitmuse nimetavani, igale lehekesele iselõpp. Need lehekesed kinnitatakse mängijatele rinda, kes asuvad ringi, üksteisel kätest kinni hoides. Ringi keskele pannakse õpilane, kelle rinnas on leheke sõnaga „omastav“. Ringi keskel on veel teine õpilane — „keeletark“. Mäng algab sellega, et „keeletark“ (võivad ka teised mängijad) nimetab mõne käändsõna, millest moodustatakse kohe omastav, mis selleks korraks jääbki ringi keskel oleva „omastava“ nimeks. Öeldakse näiteks „laud“, siis ringis olev „omastav“ on „laua“. Selle järele hakkab

ring liikuma, lauldes eespool-olevaid sõnu viisil „Nüüd pruudipärga punume“ (Elkeni ringmängudes). Kui jõutakse sõnadeni — „näitab keeletark“, jäävad käijad seisma, katkestavad ka laulu ja „keeletark“ näitab mõnele „käändelõpule“, kes tuleb siis ringi keskel olevale „omastavale“ pahemale poole külge. Kui „omastav“ oli „laua“ ja „keeletark“ tõi juurde lõpu „le“ („omastav“ keerab ennast ühes „käändelõpuga“, et kõik teda näeksid), siis laulavad ringis-olijad käies kaks korda (samal viisil edasi): „nüüd me saime alaleütleva käände (rõhutades) — lauale“. Selle järele lahkub ringi keskel „käändelõpp“ teiste juurde ja mäng algab uuesti mõne teise käändsõna nimetamisega. Saadud käänet võib lasta mängijatel tarvitada kohe ka lauses. Rohkemate sõnade kiiremaks käänamiseks võib vahetevahel lasta „keeletarka“ teotseda ilma lauluta: öeldakse sõna, moodustatakse omastav, ja „keeletark“ toob käändelõppu- sid ringi keskel oleva „omastava“ juurde, mida siis loetakse ühes lõpuga. Mitmuse käänete juures on mängu kõik kõik endine, ainult alul moodustatakse käändsõnade nimetamise järele esmalt ainsuse osastav, siis mitmuse omastav ja algab laul. Lõppudest jääb viimasel juhul mängust välja mitmuse nimetav. — Mäng pakub õpilastele ühtlasi palju huvi.

Paljusid iseseisvaid harjutusi võib korraldada õpilaste võimete kohaselt. Kui näiteks nõrgemad õpilased ei suuda leida lauseid, milles esineb teatav kääne (3. kui ka 4. õppeaastal), siis võivad nad kirjutada ainult sõnu neis käändeis.

Tähelepanu juhtimised märkuste näol raamatu allser- val harjutustele, mis on ka raamatu esimeses jaos, on tehtud päämiselt selleks, et õpetaja tuletaks sääl tähendatud kujul vaatlusi, harjutusi ja tulemusi õpilastele meelde.

Vaatluste ja harjutuste määramisi võib lühendada või muuta (käskiva kõneviisi asemele panna kindel kõneviis — märgin jne.) ja tarvitada neid töö sisu näitavateks päälkir-

jadeks, kui raamatus ei ole antud teist töö päälkirja. Mitte midagi ütlev „harjutus“ võib töö päälkirjast ära jääda.

Raamatu esimese osa saatesõnas tehtud juhatusi ei pea tarvilikuks siin enam korrata.

Kirjandite korraldamise ja üldse stiiliõpetuse kohta, mis on ühenduses päämiselt lugemisaine käsitleusega, leidub juhatusi muu hulgas Võru õpetajateseminari aastaraamatus „Teel töökoolile“ I, lk. 153 ja IV, lk. 24.

Õpetajaile neilt saadud näpunäidete eest töö kohta käsi- kirjas ja ülikooli lektorile J. V. Veski'le keele ühtlus- tamise, käsikirja korrigeerimise ja korrektuuri lugemise eest ütlen siinkohal südamliku tänu.

Väike-Maarjas, juulil 1930. a.

M. Meos.

Teise trüki eessõna.

Raamatu teises trükis on tehtud vaid redaktsioonilisi parandusi. Ka teise trüki korrektuuri tegi ülikooli lektor J. V. Veski, mille eest avaldan talle siinkohal südamliku tänu.

Väike-Maarjas, oktoobril 1931. a.

Autor.

III ÕPPEAASTA.

I. Sõna koosseis.

(Kordamine.)

1. Järgneva tüki ära kirjutamisel märgi pikad ja liit-
häälikud! *)

Lapsed maanteel.

Liisi ja Juku kodu asub maantee ääres. Kui lastel on küllalt saanud mängust õues ja koplis, lähivad nad maantee äärde vainule. Siin on hää joosta ja mängida siledal, kuival murul. Maanteel on lastel alati näha midagi uut ja huvitavat. Küll sõites, küll jalgsi liigub siin rahvast linna poole ja säält tagasi. Nende seas on mustlasi ja juute, pundunud näoga lihunikke ja pika habemega sibulamüüjaid. Kõigil näib suur rutt olevat.

Eeskuju: Liisi ja Juku kodu asub maantee ääres. Kui lastel on küllalt saanud mängust õues ja koplis...

*) Õpilane kirjutab selle oma vihku, pannes käskiva kõneviisi asemele kindla kõneviisi: märgin. Nii ka edaspidi.

2. Märgi mitmuse lõpud ja pärisnimede algustähed!

Lapsed maanteel.

(Järg.)

Kui maanteel ei ole teekäijaid, korjavad lapsed säält ümmargusi kruusakivikesi. Suuremad kivid seatakse ritta ja tehakse neist aiad põllu ja kopli ümber. Vähemad valged kivid on notsud ja utud, kes aetakse koplisse rohtu sööma. Lapsed otsivad maanteelt veel üheksa ühesuurust õige siledat kivikest. Need sobivad pörsamänguks. Seda mängu oskab Liisi imehästi. Kõik üheksa kivikest viskab ta korraga pihupesast õhku ja püüab nad käeseljaga kinni. Seda Juku ei saa. Temal jäävad vaevalt neli kivikest käeseljale püsima, Annil aga ei jää sedagi. Lastega on kaasa tulnud nende koerad Muri, Krants ja Polla. Need jooksevad teekäijatele järele ja hauguvad.

Eeskujju. Kui maanteel ei ole teekäijaid... Seda Juku ei saa.

3. Märgi j ja i ja tähed nende järel!

Aadi laevad.

Aadi oli terane poiss nagu naaskel. Ta meeldivam mäng kevadel oli ujutada laevakesi ja venesid. Seks kasutas Aadi ojakest, mis jooksis mööda ta kodust. Aadi vanemad vennad tegid ojakesele paisu ette.

Paisu taha kogunenud vesi oli pisut sügavam ja laiem. Sääl võisid laevad rahulikult purjetada. Ja Aadi vendadel olid toredad purjekad! Aadi mängis laevakestega, mis olid tehtud lauatükkidest või männikoorest. Neid tuli kas niidi otsas vedada või kepiga tagant tõugata. Aadi aga ihkas niisugust laeva, mis sõidaks omal jõul.

Eeskujuga. Aadi oli terane pois . . . ja.

Kokkuvõtte: Kus kirjutatakse j ja kus kirjutatakse i? *)

4. Silbita sõnu! **)

Uhked varesed.

Järve kaldal asus küla, selle taga aga väike talu. Talus elasid eit ja taat. Eide nimi oli Krõõt, taadi nimi Jaak. Talu õues kasvas suur kuusk. Kuuse ladvas käisid öösiti kaks varest magamas. Igal sügisel sinna nad siginesid ja kevadel aegsasti jälle kadusid. Kus nad elasid suvel, seda ei teadnud eit ega taat. Küllap pesitsesid kuskil metsas ja hoolitsesid oma lapsukeste eest. Kui varesed ilmusid sügiseti Jaagu ja Krõõda juurde, olid nad väga uhkust täis, sest kõik laululinnud olid läinud siis soojale maale.

*) Vaata I õppeaasta ülesandeid 41—46!

**) Silbitamisest I õppeaasta osas ülesanded 26—33, II õppeaasta osas ülesanded 23—32. Tuleta meelde!

Siis nad istusid sagedasti, kaelad uhkesti õieli, kuuse otsas ja karjusid.

Eeskuju. Jär ve kal dal a sus kü la.

5. Poolita sõnu!*)

Peidetud varandus.

Ühel aednikul oli kaks poega. Isa oli juba vana ega jaksanud aeda enam hästi harida. Umbrohi võttis võimust ja takistas puude, põõsaste ja juurvilja kasvu. Pojad olid aga laisad ega viitsinud korralikult tööd teha. Enne surma kutsus isa pojad oma voodi ette ja ütles: „Armsad lapsed! Mina pean nüüd lahkuma siit ilmast ja pärandan teile suure varanduse, mille olen kogunud oma eluajal ja matnud aeda.“ Enam ei saanud ta rääkida ja suri. Pärast isa surma kaevasid pojad mulla kogu aias sügavasti ümber. Varandust nad ei leidnud, aga vili hakkas kasvama palju paremini. Nüüd said pojad aru, mis tähendasid surija isa sõnad.

Eeskuju. Ühel aed-nikul (aedni-kul) oli kaks poe-ga.

*) Sõnade poolitamisest I õppeaasta osas ülesanded 35—39 ja II õppeaasta osas ülesanne 34. Tuleta meelde!

II. Kirjavahemärgid.

(Osalt kordamine.)

6. Püstjoonte asemele pane vastavad kirjavahemärgid! (Lause lõpul on kaks püstjoont.)*

Kadunud nuga.

Elmar on voodis | aga uni ei tule || Koplast koju jõudes leidis ta | et ta ilus nuga oli kadunud || Küll tahtis ta minna otsima | kuid ema ei lubanud || Isa lubas osta uue noa | aga Elmar uut ei taha || Uus ei või kunagi nii ilus olla ega ka nii armas || Öösi voodis väherdes hüüab Elmar: „Oh ma õnnetu!“ Ema kuuleb seda ja ärkab || Ta küsib Elmarilt: „Miks sa ei maga?“ Elmar kaebab | et ta ei saa unustada kadunud nuga || Viimaks võttis väsimus Elmari üle võimuse || Päike oli juba tõusnud | kui Elmar teisel hommikul ärkas || Ta jooksis koplisse | nii et jalad löid kuklasse || Kaua otsis Elmar nuga || Kui ta leidis noa | oli ta väga rõõmus ||

*) Kirjavahemärkidest I õppeaasta osas ülesanded 2 ja 49—54, II õppeaasta osas ülesanded 40—44. Tuleta meelde!

7. Püstjoonte asemele pane vastavad kirjavahemärgid!

Juku julgus ||

Juku kiitles kord | et julgeb minna hilja õhtul üksinda pimedasse rehetuppa || Sinna oli pandud ta särk kuivama || Juku läski särki tooma || Äkki kuuleb Juku | et nurgas keegi krõbistab || Juku küsis: „Kes sääl on“ Keegi ei vastanud || Jukul hirm nahas || Ta jättis särgi toomata ja jooksis ruttu tagasi || Teised küsisid: „Kuhu jäi särk“ || Juku vastas | et keegi on rehetoas ja krõbistab || Ta ütles Peedule: „Mine too sina särk ära“ || Peedu läks || Kui ta tagasi tuli | siis ta jutustas | et rehetoa nurgas joosnud ja krõbistanud hiir || Nüüd naersid kõik ja ütlesid: „Julge Juku kartis hiirt“ ||

8. Märgi koma paksult trükitud sõna ette. Püstjoone asemele pane õige kirjavahemärk!

Kartuliväljal.

Aadut-Andrest ruttasid ühel sügisepäeval nagu tuul koolist koju. Nad teadsid | et täna oli alanud kodus kartulivõtmine. Sääl sai teha lustisõitu vankril | kui see läks tühjalt kodunt väljale. Pärast lõunat valmistati väljal õhtuoodet. Seks küpsetati kartuleid. Ka silke oli kodunt kaasa toodud. Kartul ju hästi ei maitse | kui pead teda paljalt sööma. Ka poisid asusid tööle, **sest** tööta ei võinud saada õhtuoodet. Nad

aitasid esmalt suuri kartuleid hunnikust välja noppida. Siis kutsuti neid kottisid hoidma | kui neisse kartuleid kallati. Siin tuli juba jõust puudu, **sest** kukkuvad kartulid kisuvad vägisi koti käest. Poisid said ka selle tööga toime. Isal oli hää meel | et poisid said olla talle abiks, **sest** võõraid töölisi ta ei jõudnud palgata.

Eeskuju. Ka poisid asusid tööle, sest

Kokkuvõtte: Koma kirjutatakse lausete vahele (missuguse sõna?) ette.

9. Märgi koma, nagu eelmises tükis, paksult trükitud sõnade ette. Püstjoone asemele pane õiged kirjavahemärgid!

Jõulukink Eedile.

Väikeses majakeses, **mis** asus küla serval, elas vaene lesknaine oma poja Eediga. Jõuluõhtu tõi nende ellu pöörde. Sel õhtul avas ema sõnumiku, **mis** kirjakandja oli toonud. Ta luges kirja esmalt ise. Siis ulatas ta selle Eedi kätte, öeldes: „Loe ometi, **mis** lell Juhan kirjutab||“ Lell Juhan oli vana poissmees, **kes** pidas Viljandimaal suurt talu. Kirjas seisis: „Mu armas Eedike! Mul on kaks kutsikat | aga pole seda, **kes** neid söödaks ja nendega mängiks. Mul on väike hobune | aga pole seda, **kes** ta seljas ratsutaks. Mu metsas kasvab suvel palju marju | aga pole seda, **kes** neid nopiks. Kas sa tahad tulla mulle pojaks||“ Oh seda rõõmu, **mis** oli nüüd Eedil ja tema emal||

Kokkuvõte: Koma kirjutatakse lausete vahele (missuguste sõnade?) ette.

10. Märgi koma, nagu eelmistes tükkides, paksult trükitud sõnade ette. Püstjoone asemele pane õige kirjavahemärk!

Lõunamaale.

Viis väikest rändlindu alustasid sügisel pikka reisu kaugele soojale maale, **kus** leidub toitu rikkalikult. Nad lendasid üle maade ja vete. Viimaks jõudsid nad suure mere kaldale, **kus** mõtlesid puhata. Selle mere taga asus soe maa, **kus** linnukesed tahtsid talve mööda saata. Nad ei usaldanud aga reisu ette võtta üle laia mere, **sellepärast et** nende tiivad olid tilukesed ja nõrgad. Nüüd ootasid nad | et keegi kannaks nad üle mere. Ei kestnud kaua | siis nägid linnukesed kurge. Nad palusid | et kurg kannaks nad üle mere. Kurg kuulis linnukeste palvet ja lendas linnukeste juurde. Linnukesed asusid kure tiibade vahele, **kus** neil oli hää olla. Kurg alustas lendu. Sellest uhkemat õhulaeva pole vist kuskil nähtud.

Kokkuvõte: Koma kirjutatakse lausete vahele (missuguste sõnade?) ette.

11. Püstjoone asemele pane õige kirjavahemärk!

Eksinud.

Ühel päeval läksid Helmi ja Hilda metsa maasikale. Nad kõndisid läbi metsatukkade | aga maasi-

kaid nad ei leidnud. Iga sammuga tihenes mets. Lapsed said aru | et olid eksinud. Hilda hakkas kohe hädaldama | seepärast et õhtu oli liginemas ja ta kartis jääda öösiks metsa. Helmi aga leidis peagi kitsa teeraja | mis lookles puude vahel. Lapsed astusid teed mööda edasi | arvates | et ehk see viib nad koju. Nad jõudsidki varsti ilusa väikese oja äärde | kus selges vees oli näha kalakesi. Ei olnud lastel aega peatuda | sest tarvis oli rutata. Oja kallast mööda mindi edasi. Peagi jõuti metsa äärde | kust paistis laste kodu. Metsa ääres seisis ka laste ema | kes oli tulnud lastele vastu.

Kokkuvõte: Kirjuta, missuguste sõnade ette lausete vahele kirjutatakse koma!

12. Ülesanne. Kirjuta pääst või oma lugemikust lauseid, mille vahele kirjutatakse koma eelmises ülesandes märgitud sõnade ette. Päälkirjaks — Koma lausete vahel.

III. Ühe- ja kahekordne täht sõna lõpul.

(Osalt kordamine.)*

13. Märgi kaashäälikuga lõppevates ühesilbilistes sõnades sõna lõpp ja tähed lõpu ees!

Karjaste sõbrad.

Meie talu karjasteks olid Mann ja Jaan. Mannil oli karjas armas, vagune lambatall. Jaanile meeldis loomadest suur punane pull. Kui karjased võtsid einet, tulid tall ja pull nende juurde ja saak oli neil alati kindel. Karjamaal oli sügav kraav. Kui karjased hüppasid üle kraavi, siis tall ja pull ei jäänud neist maha. Tallel oli seljas ilus valge vill. See pügati ära. Siis ei olnud talle keha enam nii ilus, eriti ta kael. Mann punus lilledest pärja ja pani selle tallele kaela. Laste rõõm ei kestnud aga kaua. Sügise alul oli naabervallas laat. Kõik pererahvas läks laadale ja viis sinna ka pulli. Pull müüdi ära. Küla sepp ostis ka talle. Nii oli karjaste rõõmul lõpp.

*) Vaata II õppeaasta ülesandeid 47—56 ja ülesannet 8-a!

Eeskuju. Meie talu karjaseks olid Mann ja Jaan.

Kokkuvõte: Kirjuta, millal on kaashäalikuga lõppevate ühesilbiliste sõnade lõpul ühekordne ja millal kahekordne täht!

14. Ülesanne. Kirjuta pääst või raamatust veel kaashäalikuga lõppevaid ühesilbilisi sõnu! Jooned tõmba alla, nii kui eelmises ülesandes! Päälkirjaks — Ühesilbiliste sõnade lõpp.

15. Märgi kaashäalikuga lõppevate ühesilbiliste sõnade lõpp nagu eelmises ülesandes! Lühenenud sõnade järele kirjuta sulgudesse nende pikem kuju!

Karjaste sõbrad.

(Järg.)

Mann nuttis oma loomakese pärast. Tal ei tulnud õhtuti kaua undki. Jaan püüdis Manni lohutada. Ta ütles: „Mis sul viga: sul jäi karja talleid veel küllalt. Mul ei ole aga enam ühtegi pulli.“ Sel Jaani jutul ei olnud suurt mõju. Mann oli endiselt kaua kurb. Tal on nüüd küll teine tall, aga see ei ole enam pooltki nii armas kui endine. Manni tall on kaugelt tunda. Tal on kell kaelas. Kõik teavad, kel talledest ei ole kella kaelas, sel ei ole Manniga midagi tegemist. Kord tuli külast karja juurde kingsepa sell. Sel noormehel oli kaasas õhuke lauake nõõri otsas. Kui seda üle pää keerutati, hundas see. Sell keerutas lauakest. Lambad jooksid hirmuga metsa. Manni tall aga jooksis Manni sülle.

Eeskuju. Mannuttis Tal (temal) ei tulnud

Kokkuvõte: Mitmekordne täht kirjutatakse lühenenud sõnade lõpule?

16. Ülesanne. Kirjuta pääst või oma lugemikust lauseid, milles on lühenenud sõnu ja teisi kaashäälikuga lõppevaid ühesilbilisi sõnu! Märkimised tee nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Lühenenud sõnu.

17. Märgi kaashäälikuga lõppevate ühesilbiliste sõnade lõpp nagu eelmises ülesandes!

Kassi pahategu.

Kass oli käinud piimapüti kallal. Ema oli saanud kassi kepiga hirmutada. Kass jooksis tuppa. Toas istus Juss. Ema küsis talt: „Kus on kass? kas kass on toas?“ Kassil oli aga õnne. Ta hüppas läbi akna õue. All õues oli väike onn. Kass ronis onni katusele. Tal oli nähtavasti hää meel, et pääses seekord suuremast karistusest. Mis saab pärast, selle üle ta ei mõtelnud. Mitu päeva ei olnud kassi enam näha. Kus ta elas, seda ei teatud. Ühel hommikul näeb Juss kassi köögis laua all. „Mis sust, vaesekesest, nüüd saab?“ mõtleb Juss. Ema oli aga kassi pahateo juba unustanud ja ütles: „Kes teda nüüd veel karistama hakkab!“

Kokkuvõte: Missugustes ühesilbilistes sõnades, pääle lühenenud sõnade, kirjutatakse veel kaashäälik ühekordse tähega?

18. Kirjuta pääst või lugemikust veel lauseid, milles on eelmises ülesandes märgitud sõnu! Märkimised tee endiselt! Päälkirjaks — Ühesilbiliste sõnade lõpp.

19. Ühesilbiliste sõnade lõpul tõmba jooned alla pikale täishäälikule!

Kevade tulek.

Kevadetuul puhub üle vee ja maa. Lumi sulab. Tee läheb paljaks. Ei saa enam saaniga sõita. Juba laulab lahkelt linnu suu. Maa hakkab haljendama. Karjane ajab lambad karjamaale. Noor talleke hüüab: „Mää, mää, küll on värskel rohi hää!“ Karjamaal kõlab laul. Kes see muu laulab kui karjapoiss. Ei saa vait olla karjase suu. Rõõmu ja hõiskamist on igal pool. Sumisedes lendab mesilane õitele värskel mee järele. Pikk tee ei kohuta teda. Igal pool algab kibe kevadine töö.

Eeskuju. Kevadetuul puhub üle vee ja maa.

Kokkuvõte: Pikk täishäälik kirjutatakse (mitme?) tähega.

20. Kirjuta pääst või lugemikust veel lauseid, milles on sõnu pika täishäälikuga lõpul! Märkimised tee nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Pikk täishäälik sõnade lõpul kahekordse tähega.

21. Märgi täishäälikud ühesilbiliste sõnade lõpul! Lühenenud sõnade järele pane sulgudesse nende pikemkuju!

Kevadel.

Kevadisel hommikul läksin ma õue. Maa auras päikese soojusest. Isa ütles mulle: „Miks sa nii vara üles tõusid? Nagu näha, ei saa sa enam magada!“ Ta rääkis tõtt. Kogu öö olid mu mõtted õues. Ootasin hommikut. Nüüd me jooksimel naabri-Jukuga üle tee ojakese äärde. Sääl oli meil palju tegemist. Ka isa tuli sinna ja küsis: „Mis te siin teete? Kes tegi teile selle veski?“ Me vastasime: „Ei keegi muu kui me ise.“ Ojakeses oli näha ka kalakesi. Küll nad mängisid vees! Oja kaldal kasvasid lilled. Siia lendasid mesilased mee järele. Igal pool oli elu ja liikumist.

Eeskuju. Kevadisel hommikul läksin ma (mina) õue. Maa auras . . .

Kokkuvõtte: Lühenenud sõnade lõpul kirjutatakse täishäälik mitme tähega? Vaata järgi eelmisest tükist ja kirjuta, missuguste ühesilbiliste sõnade lõpul kirjutatakse veel täishäälik ühe tähega, ehk ta küll hääldatakse pikemalt.

22. Ülesanne. Kirjuta pääst või lugemikust veel lauseid, milles on eelmises tükis märgitud sõnu! Märkimised tee endiselt! Pääskirjaks — Täishäälik ühesilbiliste sõnade lõpul.

IV. Käänete lõpud.

Juku oli kibedasti ametis. Ta jooksis **sisse**, oli natuke aega **sees** ja läks jälle ruttu **seest** välja.

Sõnas **sisse** on lõpp **sse**, sõnas **sees** on lõpp **s** ja sõnas **seest** on lõpp **st**. Need lõpud on ka teistel sõnadel, kui nad näitavad millegi **sisse**, **sees** või **seest**.

23. Tõmba joon alla sõnade lõpule **sse**, kui see lõpp tähendab **sisse**! Märgitud sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus (kellesse? millesse? kuhu?)!

Põllul.

Kui ma olin väiksekene, pani mind isa vankrisse ja viis põllule. Põllul oli kibe viljalõikus. Mind pandi viljahunnikusse. Sääl sain vahtida ainult taevasse. Kõhuke läks mul tühjaks. Ema oli pannud kodus pudelisse piima ja taskusse leiba. Sellega toitit ta mind. Karjapoiss tuli metsast. Ta oli korjanud kübarasse marju. Hää karjapoiss andis ka minule marju. Kõik see, mis puutub minusse, on mul veel meeles. Selle panen nüüd paberisse ja raiun raamatusse.

Eeskuju. Kui ma olin väiksekene, pani mind isa vankrisse (millesse?).

Kokkuvõte: sse lõpuga sõnad on sisseütlevas käändes. Missugustele küsimustele vastab sisseütlev käändes?

24. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid (pääst või raamatust), milles on sõnu sisseütlevas käändes lõpuga sse! Märki selle käände lõpp ja pane küsimus nagu eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu sisseütlevas käändes.

25. Tõmba joon alla lühemale sisseütleva kujule ja pane selle järele sulgudesse vastav küsimus!

Koduseid töid.

Emma tuli õuest tuppa ja tõi sülega puid ahju. Siis läks ta jälle õue ja säält aeda, et tuua midagi patta panemiseks. Ta korjas üles ka ploomipuu alla maha kukkunud ploomid. Väike Salme jooksis emale järele ja pistis ploome suhu. Emma tõi kaussiga ploomid tuppa ja pani kappi. Salme istus ahju juurde, sõi ploome ja pildus ploomiluid tulle. Isa oli läinud metsa. Ta ajas säält ühtlasi loomad koju. Salme jooksis õue ja aitas isal ajada loomi lauta.

Eeskuju. Emma tuli õuest tuppa (kuhu?) . . .

26. Kirjuta veel lauseid lühemakujulise sisseütlevaga ja märki sisseütlev nii kui eelmises tükis. Päälkirjaks — Lühemakujuline sisseütlev.

27. Tõmba joon alla sõnade lõpule **s**, kui see lõpp tähendab **sees!** Märgitud sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus (kelles? milles? kus?)!

Juku aabits.

Õues oli külm. Juku pidi eneses maha suruma mõtted õues jooksmisest ja liulaskmisest. Ta istus toas ja lehitses aabitsat. Aabitsas oli rohkesti ilusaid pilte. Ühel pildil nägi ta lapsi jooksmas aias, Minni kandis Ninnit süles, Unol oli korv käes; korvis oli punaseid õunu. Teisel pildil on näha lapsi metsas; nad korjasid puude vilus marju. Lehti keerates leidis Juku pildi, mille juures ta kauemini peatus. Säälnägi ta vees kalu, rohus konni, põõsastes jänest, õhus lendasid linnud, ja palju muud. Piltide vaatlemisega oli Jukul rohkesti tegemist.

Eeskuju. Õues (kus) oli külm. Juku pidi enese (kelles?) . . .

Kokkuvõte: Märgitud **s** lõpuga sõnad on **sees-ütlevas** käändes. Missugustele küsimustele vastab seesütlev kääne?

28. Üle **s** a n n e. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu seesütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu seesütlevas käändes.

29. Tõmba joon alla sõnade lõpule **st**, kui see lõpp tähendab **seest!** Märgitud sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus (kellest, millest? kust?)!

Heino haigus.

Heino jooksis toast õue. Ema võttis samal silmapilgul kaevust vett. Heino tahtis juua kaevupangest. Heinost aga hõõgus kuumust kui köetud ahjust. Ema ei lasknud Heinot juua külma vett. Ta andis pojale anumast juba seisnud vett. Heino ei saanud aru, miks talle ei antud juua pangest. Ühel palaval päeval tuli Heino õhetades allika juurde. Külmal selge vesi voolas maapõuest. Heinol oli janu ja ta jõi allikast. Ta haigestus. Mitmel nädalal ei saanud ta nüüd voodist välja. Voodi juures nägi ta tihti ema, kel voolasid pisarad silmist.

E e s k u j u. Heino jooksis toast (kust?) õue.

K o k k u v õ t e: Märgitud st lõpuga sõnad on seestütlevas käändes. Missugustele küsimustele vastab seestütlev kääne?

30. Märgi sõnades seestütleva käände lõpp ja pane vastavad küsimused nii kui eelmises tükis!

Märkus: Suurem osa järgneva tüki seestütlevatest näitab, missugusest aimest oli asi.

Jutt suurest kujust.

Juku tuli koolist koju ja kõneles vanematele, et õpetaja jutustanud usuõpetuse-tunnis loo ühest suurest kujust*). Sel kujul olnud pää kullast, rind ja käsi-

*) Mitmetest üksteise järel olevatest ja ühesuguse lõpuga sõnadest pane ainult viimase järele küsimus!

varred hõbedast, kõht ja puusad vasest, reied rauast, jalad aga osalt rauast, osalt savist. Kuju seisnud seni, kui taevast kukkunud ta pääle suur kivi. Siis ei ole-
vat kujust enam midagi järele jäänud. Vanemad mõist-
sid, et see lugu on võetud piiblist ja et selles kõnel-
dakse Paabeli kuningast Nebukadnetsarist, nimelt ku-
ninga unenäost.

Eeskuj u. Juku tuli koolist (kust?), . . . jutustas loo
ühest suurest kujust (millest?).

31. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on
sõnu seestütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja
pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu
seestütlevas käändes.

32. Tõmba joon alla sõnade lõpule **ks** ja pane mär-
gitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kelleks?
milleks? missuguseks?)!

Kevad Andrese kodus.

Päevad lähevad ikka pikemaks ja ilmad sooje-
maks. Soojusest muutub lumi veeks. Peagi läheb
maa roheliseks. Puude pungad puhkevad ja lähevad
ikka suuremaks. Varsti on ka koolitööl lõpp. Siis
algab Andresel uus mure. Koolist lahkudes peab ta
minema karjaseks. Andrese isa on külas rätsepaks.
Tal on suur pere. Pääle Andrese on veel poeg Aadu;

see on naabertalus sulaseks. Poeg Jaan õpib sepaks, tütar Salme õmblejaks. Andrest tahetakse rohkem koolitada, kas või õpetajaks. Noorena oli isa mõisas aedniku poisiks. Sääli õppis ta pisut aiatööd. Oma majakese ümber muutis ta tüki kannustikku kõlblikuks maaks. Sinna asutas ta väikese aia. Aias on nüüd kevadel kibe töö, milles on isale abiks Andresest nooremad lapsed.

E e s k u j u. Päevad lähevad pikemaks (missuguseks?). Lumi muutub veeks (milleks?).

K o k k u v õ t e: Märgitud ks lõpuga sõnad on saavas käändes. Missugustele küsimustele vastab saav kääne?

33. Ü l e s a n n e. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu saavas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Tee vahet lõpu ja mõtte poolest saava ja seestütleva käände vahel! Päälkirjaks — Sõnu saavas käändes.

34. Kolmes järgnevas tükis tõmba joon alla sõnade lõpule **le** ja pane märgitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kellele? millele? kuhu?)!

Onu kingid.

Jõuluks tuli onu meile külla. Ta tõi igale lapsele ilusa kingi. Kustile tõi ta vurri ja Salmele ilusa pildialbumi. Kusti ja Salme löid onule patsi, nii et

tuba kajas. Sulevile oli onu toonud toredad tina-sõdurid. Neid oli poiss juba ammu enesele soovitud. Õhinal lähenes ta onu toolile. Sulevil oli aga nagu pesemata. Onu ütles: „Ei niisugusele lapsele*) või kinkida midagi!“ Sulevil oli häbi. Ta jooksis kööki ja pesi näo ja käed puhtaks. Puhtale lapsele*) ei või nüüd enam onugi keelda sõdureid ja andis nad poisile kätte.

Käole.

Kuku, kuku, käokene, helgi, hella linnukene!
Ega kägu meile kuku, ega hella meile laula.
Kägu kukub karjastele, laulab lapsehoidjale,
paugub pajuraiujale, helgib heinaniitjale.

Lind toas.

Oli ilus suvepäev. Meie olime Manniga toas. Korraga lendas lahtisest aknast tuppa väike linnuke ja laskus lauale. Säält lendas ta kapi äärele, siis põrandale. Meie tahtsime teda tabada. Ta lendas aga uksele, säält vastu kinnist akent. Aknale ta viga ei teinud. Nüüd lendas ta riulile. Meie ikka ta järel. Viimaks lendas ta tuldud teed tagasi ja istus aias haljale oksale.*)

*) Mitmetest üksteisele järgnevatest ja ühesuguse lõpuga sõnadest pane ainult viimase järele küsimus! Nii ka edaspidi!

Eeskuj. Jõuluks tuli onu meile (kellele?) külla.

Kokkuvõte: Märgitud **le** lõpuga sõnad on **alaleütlevas** käändes. Missugustele küsimustele vastab alaleütlev kääne?

35. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu alaleütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu alaleütlevas käändes.

36. Kahes järgnevas tükis tõmba joon alla sõnade õpule **l** ja pane märkitud sõnade järele vastav küsimus (kellele? millele? kus?)!

Laste töö.

Jukul ja Jaanil olid väikesed labidad. Neil labidatel olid ilusad varred. Poisid läksid liiva-auku kaevama. Leol oli nuga. Noal oli küll vana pää, aga tera oli tal hää. Leo löikus noaga kõike, mis kätte sai. Aga väike Manni, tillu Anni läevad metsa marjule; väike Minni, tillu Ninni ruttu, ruttu järele. Korv on Annil, korv on Mannil, Ninnil, Minnil korv on ka. Leiba Ninnil, leiba Minnil, Annil, Mannil leiba ka.

Leo mänguasjad.

Leo mängis toas oma mänguasjadega. Tal oli neid palju. Laual olid tinasõdurid, põrandal hobused ja suur elevant, aknal linnukesed. Osa mänguasju oli riulil. Mõned väikesed asjad olid ka kummutil. Nüüd

istub Leo toolil ja mängib laual olevate tinasõduritega. Leo on üksi kodus. Ta isa on põllul kündmas, ema aasal niitmas ja vanem vend Jaan karjaga karjamaal.

Eeskuj u. Jukul (kellel?) ja Jaanil (kellel?) olid väikesed labidad.

Kokkuvõte: Märgitud 1 lõpuga sõnad on **alalütlevas** käändes. Alalütlev kääne vastab küsimustele . . .

37. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu alalütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Pääkirjaks — Sõnu alalütlevas käändes.

38. Kahes järgnevas tükis tõmba joon alla sõnade lõpule **lt** ja pane märgitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kellelt? millelt? kust?)!

Pääle pühi.

Lapsed tulid pääle jõulusid kooli. Oli koduloo tund. Õpetaja küsis lastelt, mis neile jõuluks kingiti. Eevi jutustas: „Emalt sain ma ilusa kleidi ja vennalt sõrmkübara. Kui jõulupuul küünlad juba põlesid, tuli jõuluvana. Temalt sain maiustusi.“ Palju oli ka teistel lastel jutustada, kellelt nad olid saanud kingid. Paljud olid saanud kinke ikka isalt, emalt, õelt ja vennalt, mõned ka onult ja sõbralt. Väike Mäidu jutustas pika loo sellest, kuidas ta oli saanud linnatädilt suure paki hulga asjadega.

Õhtul.

Õhtu jõuab. Karja-Juku tuleb karjamaalt karjaga koju. Põllult tuleb Juku isa. Ta viskab õlalt maha raske heinakoti. Salme ootab oma ema heinamaalt. Ehk toob ta Salmele marju, mis ta korjanud metsa servalt. Laine isa on laadalt tulemas. Laine jookseb oodates ikka trepile, trepilt väravale ja väravalt jälle trepile. Viimaks jõudis isa koju. Vankrilt maha astunud, andis ta Salmele sarvilise saiakese.

Eeskuju Õpetaja küsis lastelt (kellelt?) . .

Kokkuvõtte: Märgitud lt lõpuga sõnad on **alaltütlevas** käändes. Alaltütlev kääne vastab küsimustele . . .

39. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu alaltütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu alaltütlevas käändes.

40. Kahes järgnevas tükis tõmba joon all sõnade lõpule **ga** ja pane märkitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kellega? millega?)!

Aednik.

Kevadel kaevab aednik aias suure läikiva labidaga ja rehitseb rehaga. Ta teeb peenraid ja külvab. Mõned peenrad on kaetud klaaskatusega. Tihti liigub aednik peenarde vahel suure kannuga ja kastab taimi. Suurte kääridega lõikab ta puuoksi. Puutüve pintsel-dab ta vedela lubjaga, et hävitada putukaid. Kõnniteed

aias katab aednik peenikese kruusaga. Käte ja jalga-dega on ta ametis. Töö ei ole kerge. Tihti pühib ta särgi varrukaga higi otsaesiselt. Tal käib mõnikord abiks ta naine ühes lastega. Rõõmuga teeb aednik tööd ja loodab sügise tulekul saada hääd saaki.

Roti pulmad.

Oiu, roiu, rotil pulmad — hiire tütar sai mehele nirgi nooremale pojale. Sinna tulid uhked pulmalised: kurg tuli kuldsete kannustega, vint tuli viltsaabastega, rebane tuli lepase reega, kana tuli kaheksa pojaga, hunt tuli uue kuuega, karu tuli kadakase karguga.

Eeskuju. Kevadel kaevab aednik aias suure läikiva labidaga (millega?).

Kokkuvõtte: Märgitud **ga** lõpuga sõnad on **kaasaütlevas** käändes. Kaasaütlev kääne vastab küsimustele . . .

41. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu kaasaütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu kaasaütlevas käändes.

42. Tõmba joon alla sõnade lõpule **ta** ja pane märkitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kellela? milleta?)!

Kalju mängunurk.

Kaljule osteti rohkesti kõiksuguseid mänguasju. Kalju oli sõpradeta ja mängis tihti toas oma mängu-

nurgas. Mänguasjadele ta armu ei andnud. Kord tuli naabri-Ülo Kaljule külla ja läks vaatama ta mängunurka. Ja mis ta säälnägi? Hobune oli sabata ja ilma ühe jalata, koer oli kõrvadeta ja kass päata, linnud olid tiivadeta ja jänessed jalgadeta; seinä ääres seisis rong vedurita, vedurist ei olnud tükkigi järel, saan oli jalasteta ja vanker ratasteta. Palju asju, aga peaaegu kõik rikutud. Ei olnud kedagi, kes oleks vaadanud Kalju järele. Ta oli ematu laps. Ema oli surnud ja isa tihti kodunt ära. Sellest tuligi see õnnetus Kalju asjadega.

Mõistatus: Hobu ohjadeta, mees piitsata, tee tolmuta. (Laev merel.)

Eeskuju. Kalju oli sõpradeta (kelleta?).

Kokkuvõte: Märgitud ta lõpuga sõnad näitavad kellegi või millegi puudumist, ilmaolekut ja on ilmaütlevas käändes. Ilmaütlev käänne vastab küsimustele

43. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu ilmaütlevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu ilmaütlevas käändes.

44. Tõmba joon alla sõnade lõpule ni ja pane märkitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kelleni? milleni?)!

Ojakesel.

Kustit, Karlat ja Kaljut lubati joosta suure maanteeni, aga nad jooksid kündjateni põllul ja siis ojani.

Oja oli kallasteni vett täis, aga ei olnud siiski väga sügav. Kalda juures ulatus vesi vaid sääreni. Vesi oli õige soe. Poisid võtsid riided seljast ja läksid vette. Kalju oli kalda ligidal vees põlvini, Karla läks sügavamale, kus vesi tõusis tal rinnuni. Kusti aga oli kaelani sees. Oja mööda liiguti edasi kuni mees-teni, kes tegid ojakesele silda. Nii padistati vees õh-tuni. Puisse ei oodanud kodu miski hää, sest oldi ju nii kaua ära ja ilma loata.

Eeskujuga . . . lubati joosta suure maanteeni (milleni?).

Kokkuvõtte: Märgitud **ni** lõpuga sõnad näitavad tegevuse piiri, raja ja on **rajavas** käändes. Rajav kääne vastab küsimustele

45. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu rajavas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nii kui eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu raja-vas käändes.

46. Tõmba joon alla sõnade lõpule **na** ja pane mär- gitud sõnade järele sulgudesse vastav küsimus (kellena? millena?)!

Kuud vaatlemas.

Väiksemana vaatlesin kuud. Sagedasti paistis ta sirbina, mille teravad otsad olid pöördud kord ida, kord lääne poole. Siis paistis ta jälle poolrattana taeva küljes. Mõnikord nägin, et kuu tõusis metsa tagant suure tulise kerana. Nii väga muutlik on kuu.

Kuud ja tähti vaadeldes seisin tihti postina õues. Isa tõreles minuga, et külmaga õues vahtisin. Kaitsjana oli ema, kes ütles naeratades: „Las poiss uurib taevast!“ Kõik see on jäänud mu meelde ilusa unenäona.

Eeskuj u. Väiksemana (kellena?) vaatlesin kuud.

Kokkuvõte: Märgitud **na** lõpuga sõnad näitavad asja olekut, kuju ja on **olevas** käändes. Olev kääne vastab küsimustele . . .

47. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu olevas käändes! Märgi selle käände lõpp ja pane küsimus nagu eelmises tükis! Päälkirjaks — Sõnu olevas käändes.

48. Kirjuta 23. ülesande tükist välja kõik sõnad, mis on sisseütlevas käändes! Pane käände lõpp sulgudesse ja tõmba sõna ülejäänud osale joon alla!

Eeskuj u. Vankri(sse), viljahunniku(sse).

49. Eelmises ülesandes allakriipsutatud sõnad lausetes. Ära kirjutades tõmba neile sõnadele joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Põllule sõites läks vankri ratas katki. Isa peatus viljahunniku juures. Ta ootab oma tööle taeva õnnistust. Maas oli pudeli kork. Ta oli maha kukkunud, sest tasku põhi oli katki. Lapse kübara äär on väike; sellepärast paistab päike lapsele raamatu kaanele ja paberi äärele.

Eeskuj u. Põllule sõites läks vankri (mille?) ratas katki.

50. Kirjuta 32. ülesande tükist välja kõik asjade nimed saavas käändes! Pane käände lõpp sulgudesse ja tõmba sõna ülejäänud osale joon alla!

E e s k u j u. Vee(ks), karjase(ks).

51. Eelmises ülesandes allakriipsutatud sõnad lauses. Tõmba neile sõnadele joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Vee pind on tasane. Karjase meel on rõõmus. Ta riided on rätsepa juures õmmelda. Sulase päevapalk on väike, sepa palk on suurem. Õmbleja masin läks rikki. Õpetaja sõna seda ei paranda. Poisi sõrmed puutusid maa pinda. Vallavanema abi töö on kerge.

E e s k u j u. Vee (mille?) pind on tasane.

52. 34. ülesande tükist „Onu kingid“ kirjuta välja kõik asjade nimed alaleütlevas käändes (iga sõna üks kord)! Pane käände lõpp sulgudesse ja tõmba sõna ülejäänud osale joon alla!

E e s k u j u. Lapse(le), Kusti(le).

53. Eelmises ülesandes allakriipsutatud sõnad lauses. Tõmba neile sõnadele joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Lapse varbad valutavad. Kusti küüned külmetavad. Salme sõrmel pole midagi viga. Onu hobune varastati. Sulevi suu on tahmane. See on ta

enese süü. Sulev astus tooli põhjale. Poisi jalg vääratas.

54. 38. ülesande tükist „Õhtul“ kirjuta välja kõik sõnad alaltütlevas käändes! Pane käände lõpp sulgudesse ja tõmba sõna ülejäänud osale joon alla!

E e s k u j u. Karjamaa(lt), põllu(lt).

55. Eelmises ülesandes allakriipsutatud sõnad lausetes. Tõmba neile sõnadele joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Kask kasvab karjamaa ääres. Lõoke laulab põllu kohal. Poiss viskas kivi üle õla. Heinamaa kraavis oli kalu. Löödi ära kild serva küljest. Laada poed löödi juba üles. Trepilauad on vanad. Vankri telje ots puutus värava posti.

56. 46. ülesande tükist kirjuta välja kõik sõnad olevas käändes! Tee nende sõnadega väljakirjutuses ja järgnevates lausetes nii kui eelmistes ülesannetes!

Poisikese pää valutab. Sirbi hambad on teravad. Ratta kodar murdus. Kera külge pandi nõör. Laps ronis posti otsa. Kaitsja töö ei ole kerge. Unenäo mõte on väga segane.

57. K o k k u v õ t e (48.—56. ülesandeni): Sõnad ilma käändelõputa näitavad, mille oma on asi. Nad on **omas-tavas** käändes. Omastav kääne vastab küsimustele . . .

Omastava käände külge liituvad käänete lõpud (vaata ülesandeid 23—46!):

sisseütleva lõpp sse — lapsesse, ojasse,

seesütleva „ s — lapses, ojas,

j. n. e.

58. Ülesanne. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu omastavas käändes (vaata ülesandeid 27—46; jäta ära käändelõpp)! Tõmba joon alla omastavale käändele ja pane vastav küsimus! Päälkirjaks — Sõnu omastavas käändes.

59. Paksult trükitud sõnades pane mitmuse lõpp sulgudesse ja tõmba ülejäänud sõnaosale joon alla!

Vankrid vuravad teed mööda. **Viljahunikud** seisavad põllul. Kõik **taevad** laulavad Jehoovale kiitust. **Pudelid** purunesid. Karjastel on suured **taskud**. **Kübarad** lendasid õhku. Korraliku õpilase **raamatud** on puhtad. **Paberid** kadusid ära.

Eeskuju. Vankri(d) vuravad teed mööda.

Kokkuvõte: Mitmuse aluseks on (missugune kääne?). Võrdle allakriipsutatud sõnu 48. ülesandes märgitud sõnadega! Kuidas saame mitmuse?

60. Kirjuta sõnu omastavas (vaata ülesandeid 27—46!) ja mitmuses! Pane vastav päälkiri!

E e s k u j u.

Omastav:

Mitmus:

õue

õued

toa

toad

aia

aiad

61. Paksult trükitud asjanimesedes märgi sõna lõpp ja pane vastav küsimus!

Marjult.

Lapsed tulid **teed** mööda. Nad olid palju **maad** ära käinud. Esmalt kõndisid lapsed **sood** mööda ja korjasid marju. Sääl lõi Juku oma pää vastu **puud**. Salme teda noomima: „Miks sa ei hoia oma **pääd**? Vaata ka, et sa oma **suud** ei määri marjadega!“ Kaua käidi soos ringi. Nüüd liiguti kodu poole. Alles vastu **ööd** jõuti koju. Kodus oli ema võtnud jahu, piima ja **võid** ja oli teinud kooke. Lapsed sõid, soovisid emale hääd **ööd** ja läksid magama.

Eeskuju. Lapsed tulid teed (mida?) mööda.

Kokkuvõte: Sõnad, mis vastavad küsimusele . . . , on **osastavas** käändes. Märgitud sõnades on ainsuse osastava lõpp . . . Kus on ka lõpp **d**? Missugusele küsimusele vastab mitmus?

62. Märgi osastava lõpp ja pane vastav küsimus!

Arst läks haiget vaatama. Ta palus näidata keelt. Haige ei saanud teha häält. Ei olnud enam mõtet teda arstida. Haige suri. Surnut ei saa jätta kauaks matmata. Toodi vett ja pesti surnu puhtaks. Ema otsis kapi võtit, et võtta kapist riiet surnu jaoks. Siis kogunesid omaksed surnu ümber. Raamatut ei olnud. Lauldi pääst surmalaulu.

Eeskuj u. Arst läks haiget (keda?) vaatama.

Kokkuvõte: Osastav kääne vastab küsimusele . . .
Ainsuse osastava lõpp on veel . . .

63. Märgi ainsuse osastava ja mitmuse lõpp ja pane vastav küsimus!

Laps loeb raamatut. Tema raamatud on puhtad. Pudelid on klaasist. Ei tohi lasta pudelit kukkuda. Väravad säravad. Laps ei saa väravat lahti. Isa tõi linnast kaks voodit. Voodid olid päris uued. Paberit saab painutada. Tema paberid olid kadunud. Asuniku hooned põlesid maha. Tal ei jäänud järele ühtegi hoonet. Tuul tahtis kübarat ära viia. Need kübarad on lastele suured.

Eeskuj u. Laps loeb raamatut (mida?). Tema raamatud (mis?) on puhtad.

Kokkuvõte: Kuidas teha vahet ainsuse osastava ja mitmuse vahel?

64. Tõmba joon alla osastavale ja pane tema järele vastav küsimus!

Salme tahtis osta sulge. Sule eest küsiti neli senti. Salmel ei olnud niipalju raha. Ta palus sõpra, et see laenaks talle. Salme aga ei salli võlga. Kodus maksis ta selle sõbrale ära. — Maja ehitamiseks tarvitatakse puuseppa. Majal on neli sein ja neli nurka. Poiss viskas kiviga koera. Koer ei pane nüüd oma

jalga maha. Toas on kolm tooli, üks laud, aga mitte ühtegi kappi.

E e s k u j u. Salme tahtis osta sulge (mida?).

K o k k u v õ t e: Osastav kääne on ka lõputa.

65. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu ainsuse osastavas käändes! Märgi selle käände lõpp (kui tal on lõpp) ja pane vastav küsimus! Päälkirjaks — Sõnu osastavas käändes.

66. Paksult trükitud sõnadele tõmba joon alla ja pane nende järele vastav küsimus!

Rongisõit.

Lapsed mängivad rongisõitu. **Väike Oskar***) on **vedur**. **Sulev** ja **Kalle** hoiavad luuavart pihus. **Luuavars** on **vagun**. **Sulev** ja **Kalle** on **vaguni rattad**. **Leili** ja **Leida** lähevad oma nukkedega reisule. Onu juures on **raudteeõnnetus** ja **vagun** läheb ümber. Siis peab **onu** ütlema midagi naljakat, mida **lapsed** kordavad. **Onu** ütleb: „Kokapapa **must müts**.“*) **Väike Oskar***) ei saa neid sõnu korrata. Siis naeravad **kõik**.

E e s k u j u. Lapsed (kes?) mängivad rongisõitu. Väike Oskar (kes?) on vedur (mis?).

K o k k u v õ t e: Märgitud sõnad nimetavad asju ja nende omadusi. Nad on **nimetavas** käändes. Nimetav kääne vastab küsimustele

*) Vaata märkus 34. ülesande juures!

67. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu nimetavas käändes. Tõmba nimetavale käändele joon alla ja pane vastav küsimus! Päälkirjaks — Sõnu nimetavas käändes.

68. Märgi lausetes sõna „tupp“ käänete lõpud (kui need olemas) ja pane vastav küsimus!

Kääbus ja ussike.

Kasteheina kõrre küljes rippus väike tupp, mis äratas kääbuse uudishimu. Teda huvitas tupe sisu. Ta ronis kõrt mööda üles ja puudutas tuppe. Tupesse (tuppe) oli sügisel pugunud väike ussike. Nüüd puhkas ussike tupes. Ta tundis kääbuse puudutamist, tuli tupest välja ja asus tupele. Ussike peatus tupel. Nähes kääbust kõrre ladvas läks ta tupelt kääbusele järele. Ise mõtles ta: „Tahtsin muutuda tupeks, et tupena olla kevadeni. Nüüd tuli aga see kuri kääbus, ronis tupeni ja äratas minu. Tupeta hääbun ma!“ Nii ka sündis. Kasteheina latv murdus ja kääbus kukkus ühes ussi ja tupega mööda kõrt alla.

E e s k u j u. Kasteheina kõrre küljes rippus väike tupp (mis?), . . . Tupesse (millesse?) oli pugunud ussike.

K o k k u v ö t e: Käändeid on (mitu?)

69. Kirjuta välja kõik käänete nimetused, nende küsimused ja lõpud ainsuses (kus lõpud olemas)! Pea silmas käänete järjekorda eelmises tükis! Vaata ülesandeid 23-ndast pääle! Pane vastav päälkiri!

E e s k u j u .

1. Nimetav: kes? mis? —
2. osastav: keda? mida? d, t, —
3. omastav: kelle? mille? —
4. sisseütlev: kellesse? millesse? kuhu? sse
5.

70. Kääna sõnu: vend, sulg! Lühenda käänete nimetusi!

E e s k u j u .

Nim.: kes? vend, mis? sulg*)

Osast.: keda? venda, mida? sulge

71. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu mitmesugustes käänetes! Tõmba nende sõnade lõpule joon alla ja pane vastav küsimus! Päälkirjaks — Käändelõpuga sõnad lausetes.

E e s k u j u . Salme sõitis vennaga (kellega?). Suleta (milleta?) ei saa kirjutada.

72. Paksult trükitud ainsuse seesütlevas olevate sõnade järele pane sulgudesse samad sõnad mitmuse seesütlevas!

Juku metsas.

Juku kõndis suvel **metsas**. Ta nägi sääli palju loomi: **kraavis** ujusid konnad, **võsas** laulsid linnud. **Linnupesas** nägi Juku poegi. Tal oli **taskus** lei-

*) Kui mõlemad sõnad ei mahu ühele reale, siis võib teise sõna käämata pärast eraldi.

varaasukesi. Neid andis ta linnupoegadele. Metsa serval **majas** elas metsatöölisi. Nende **õues** oli palju kanu. **Väravas** haukusid koerad. Metsatöölise **peres** on lapsi. Need olid nüüd kõik metsa taga **soos** marjul. Varsti tulid nad koju, **korvis** oli neil palju marju. Ka Juku jooksis koju.

Eeskuj u. Juku kõndis suvel metsas (metsades).

73. Kirjuta eelmisest tükist välja kõik sõnad seesütlevas käändes ainsuses ja mitmuses! Märgi sõnade lõpp ja uued tähed, mis ilmuvad mitmuses lõpu ette!

Eeskuj u.

Ainsus:

metsa|s

tasku|s

Mitmus:

metsa|de|s

tasku|te|s

Kokkuvõte: Mitmuses ilmuvad lõpu ette... Nende järele tunneme mitmuse; need on mitmuse tunnused.

74. Tõmba joon alla paksult trükitud mitmuse käänetele ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Oravad.

Oravad elavad **metsades**. Nad teevad oma pesad **puuõõntesse**. Pesad vooderdavad nad sambla ja **lehtedega** hästi pehmeks. **Hammastega** näriavad nad puude **külgedesse** ukseaugud. Rõõmsasti hüppavad nad **oksadelt oksadele**. Mõnikord ronivad oravad puude **latvadeni** ja hüppavad säält otse-

kui **kividena** alla. Oma toiduks otsivad nad **käbi-**
dest seemneid. Oravaid lastakse **püssidega**. **Püs-**
sideta on neid raske kätte saada. Oravate nahad
õmmeldakse **ilusateks kasukateks**. Nii saadakse
oravatest kasu.

Eeskuj u. Oravad elavad metsades (kus?).

75. Kirjuta eelmisest tükist välja kõik paksult trüki-
tud sõnad, märgi neis käänete lõpud ja mitmuse tunnused!

Eeskuj u. Metsa|de|s, lehte|de|ga

Kokkuvõte: Mitmuses on samasugused käänete lõ-
pud kui (kus?) Mitmuse tunnuseks on

76. Eelmise tüki ilma käändelõputa sõnad lausetes.
Tõmba nendele sõnadele joon alla ja pane nende järele sul-
gudesse vastav küsimus!

Õpilastele seletati metsade kasu. Vanas metsas
on puuõõnte arv suur. Lehtede servad on sakilised.
Hammaste juured on sügaval lõualuus. Trepil külgede
lauad on siledad. Laua sees on oksade augud. Lat-
vade otsad murdusid. Lapsed jooksid kivide otsa.
Kes on käbide kuningas? Püsside otsad olid pöör-
dud vaenlase poole. Ilusate kasukate kraed on kal-
list nahast. Oravate nahku müüakse.

Eeskuj u. Õpilastele seletati metsade (mille?) kasu.

Kokkuvõte: Kui jätame mitmuses ära käänete
lõpud, siis saame (missuguse?) käände mitmuses. Mitmuse

omastava käände lõpud on . . . ; mis need ongi? Omastav kääne vastab ka mitmuses küsimustele . . .

77. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu mitmuse omastavas käändes! Märgi need sõnad nii kui eelmises tükis!

78. Tähekesega märgitud sõnades tõmba lõpule, kus see olemas, joon alla nii kui raamatus ja pane sõnade järele sulgudesse vastav küsimus!

Metsatööl.

Mehed läksid metsa *puid raiuma. *Kirveid oli neil kaasas neli; *mehi oli aga viis. Üks mees pidi *hagu kokku kandma. *Saagisid oli kaks. Metsas kasvab *kuuski, *kaski ja *mände. Puud said *hoope ja langesid hoopide all. Varsti oli metsaalune täis *kände ja *puupinusid. Oli külm ilm. *Tulesid tehti üles mitmes kohas, et soojendada *käsi. Tarvis oli hoida *sõrmi; need kippusid külmetuma. *Kasukaid aga ei olnud töö juures tarvis; need riputati okste külge.

Eeskuj u. Mehed läksid metsa puid (mida?) raiuma.

Kokkuvõte: Märgitud sõnad on mitmuse (mis-suguses?) käändes. Mitmuse osastava käände lõpud on . . . või see kääne on lõputa (näide). Osastav kääne vastab ka mitmuses küsimustele

79. Ainsuse osastava kohta kirjuta 1, mitmuse osastava kohta 2! Märgi osastava käände lõpp ja pane käände järele sulgudesse vastav küsimus!

Maimu ei ole merd näinud. Meresid on aga palju. Mind sa ei peta; meid juba ammugi. Vaenlaste salgad liikusid mööda maad. Riik jagas asuni-kele maid. Tõnu ei saa oma riietest koisid kuidagi välja. Reinu riietes ei ole ühtegi koid. Salme pesi oma pääd. Rukkil on rohkesti rikutud päid; neid ei jõua ära korjata. Vend tahtis osta uut kraed. Mehed kannavad kõrgeid kraesid. Poisid jooksevad jääd mööda. Tuisid ei olnud näha.

E e s k u j u. Maimu ei ole merd¹ (mida?) näinud. Meresid² (mida?) on aga palju.

80. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu mitmuse osastavas käändes! Märgi käände lõpp, kui see olemas, ja pane osastava järele sulgudesse vastav küsimus!

81. Kääna mitmuses sõnu: vend, sulg! (70. ülesandes käänasid samu sõnu ainsuses.)

Eeskuj u.

Mitmus:

Nim.: kes? vennad, mis? suled

Osast.: keda? vendi, mida? sulgi

Omast.: kelle? vendade, mille? sulgede

81. Tõmba mitmuse omastavale joon alla ja pane tema järele sulgudesse vastav küsimus!

Juku metsas.

Kaua mängis Juku õues oma sõprade asjadega. Sõbrad olid ära läinud ja oma asjad maha jätnud.

Ka Juku läks viimaks õuest välja, läks aedade vahelt tiikide juurde. Päike paistis pilvede vahelt õige palavasti. Tiikide vesi oli puhas ja selge. Lõbus oli vaadelda tiikides kalade mängu. Juku kõndis edasi. Põldude kohal lendlesid lõõritades lõokesed. Jukut meelitas metsade mõnu. Kui hää oli joosta metsas kuuskede ja kaskede varjus ja sisse hingata lillede lõhna! Alles õhtu eel tuli Juku korjatud lilledega koju. Vaevalt paistis tal pää välja kimpude vahelt. Tiikidest mööda tulles kuulis ta konnade kontserti.

Eeskuj. Kava mängis Juku õues oma sõprade (kelle?) asjadega.

82. Kirjuta eelmisest tükist välja sõnad mitmuse omastavas, märgi mitmuse tunnus ja kirjuta välja ülejäänud sõnaosa!

Eeskuj.

Sõprade — sõpra
aedade — aeda.

Kokkuvõtte: Kui mitmuse omastaval mitmuse tunnus ära jätta, missugune käänne jääb siis järele? Kuidas saame mitmuse omastava?

83. Moodusta mitmuse omastav järgnevatest sõnadest: sepp, kütt, kukk, lipp, jutt, kott, sukk, lukk, piip, taat, paik, part, nurk, tilk, pilt, tund, vend, sulg, nahk, täht, leht, külg, jalg, põder, puder, padi, lubi, latv.

Eeskuj.

Ains. nim. Ains. osast.: Mitmuse omast.:

(kes? mis?) (keda? mida?) (kelle? mille?)

sepp

seppa

seppade

piip

piipu

piipude

84. Moodusta mitmuse omastav järgnevatest sõnadest: raamat, paber, tasku, pudel, voodi, uus, kõrge, värske, valge, inimene, hobune, lammas, rahvas, uks, maa, tee, suu, pää, puu, töö. Märgi mitmuse omastavas juurdetulev uus täht!

Eeskuj.

Ainsuse nim.: Ains. osast.: Mitmuse om.:

(kes? mis?) (keda? mida?) (kelle? mille?)

raamat

raamatut

raamatute

hobune

hobust

hobuste

maa

maad

maade

Kokkuvõte: Kuidas saab lõpuga ainsuse osastavast mitmuse omastav? Mitmuse tunnused on ka siin **te** ja **de**.

V. Pöörete lõpud.

85. Tõmba pöörete lõppudele joon alla!*)

Kusti ja Salme maal.

Linnalapsed Kusti ja Salme lähevad maal külas olles tädi aeda. Sääl kasvavad õunapuud ja marjapõõsad, nende vahel on peenrad. „Kas sa näed, Salme, millised ümmargused pallid kasvavad sääal peenral?“ küsib Kusti. „Need on ju kapsapääd,“ naerab Salme. „Või kapsad kasvavad peenardel, ja mina arvasin ikka, et puu otsas. Aga tead, Salme, kapsalehtedest saame toredad indiaanlaste kübarad, nagu on raamatus pildil. Mis sa arvad, kui võtame mõne kapsalehe ja mängime indiaanlasi?“ Salme nokutab pääd. „Noh, siis teeme endile kohe indiaanlaste kübarad!“ hüüab Kusti. Varsti on kübarad valmis ja lastel pääs. Tädi silmab üle aia lapsi ja küsib: „Mis teie siin teete?“ Lapsed hüüavad: „Meie mängime indiaanlasi!“

E e s k u j u. Linnalapsed Kusti ja Salme lähevad maal . . .

*) Vaata II õppeaasta osas harjutusi 78—87!

86. Kokkuvõtte: Pöörete lõpud olevikus on:

Ainsus:

1. Ma (mina) . . . n — laulan
2. Sa (sina) . . .
3. Ta (tema) . . .

Mitmus:

1. Me (meie) . . .
2. Te (teie) . . .
3. Nad (nemad) . . .

87. Kirjuta minevikus oleva pöörd sõna järelle sulgudesse sama sõna olevikus!

Õnnetus.

Ma hõiskasin ja hüppasin aias, pörkasin jalaga vastu kivi, komistasin ja kukkusin. Põõsaste vahelt ilmus sõber Juku. Ta ulatas mulle oma käe ja aitas mu jalule. Jalg aga valutab tublisti. Juku ütles: „Sa hüppasid ettevaatamatult, sellepärast sa komistasid ja kukkusid!“ Me sammusime aeglaselt maja poole ja hädaldasime mõlemad. Teel juhtusime kokku teiste lastega. Need imestasid, miks me nii kõõberdame. Nad ütlesid: „Miks te hüppasite nii ettevaatamatult; sellepärast te komistasite ja kukkusite!“ Viimaks mõistsid nad, et mina üksi olin kukkunud.

E e s k u j u. Ma hõiskasin (hõiskan) ja hüppasin (hüppan) aias.

88. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja kõik pöörd sõnad olevikus (sulgudes) ja minevikus, märgi pöörete lõpud ja uued tähed, mis ilmuvad minevikus lõpu ees!

E e s k u j u.

Olevik:	Minevik:
Hõiskan <u>an</u>	hõiska si <u>n</u>
hüppad <u>ad</u>	hüppa si <u>d</u>
ilmub <u>ub</u>	ilmu <u>s</u>

Kokkuvõtte: Missugused pöörete lõpud on pöörd sõnades minevikus (võrdle oleviku lõppudega)? Mis on mineviku tunnuseks?

89. Kirjuta minevikukujulise pöörd sõna järele sulgudesse sama sõna olevikus!

Sünnipäeva kingitus.

Isa tuli linnast. Emaga tulid nad minu tuppa. Ema pani lauale ilusa raamatu ja ütles: „Täna said sa, Salme, kümneaastaseks. Siin sulle kingitus!“ Ma olin väga rõõmus. Varsti saabus aga õhtu. Jäin magama. Teisel hommikul pesin end ja riietusin ruttu. Siis tulid naabri Juku ja Salme meile. Nad ütlesid: „Tulime vaatama, mis isa sulle eile linnast tõi. Õnnesooviga jääme küll hiljaks.“ Salme ütles: „Hää, et tulite. Olime sõbrad, oleme seda ka edaspidi!“

E e s k u j u. Isa tuli (tuleb) linnast. Emaga tulid (tulevad) . . .

90. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja kõik pöördsonad olevikus (sulgudes) ja minevikus, märgi minevikus täht lõpu ees!

Eeskuj.

Olevik:	Minevik:
Tulevad	tulid
saad	said
tuleb	tuli

Kokkuvõtte: Mis on veel mineviku tunnuseks?

91. Pööra pöördsonu: elama, olema ja märgi mineviku tunnused!

Eeskuj.

	Olevik:	Minevik:
Ma	elan, olen	elasin, olin
sa		
ta		
me		
te		
nad		

92. Märgi olevik ja minevik ja mineviku tunnus nii kui eelmises ülesandes!

Me teeme varjupilte.

Keset tuba ripub meil laelamp. See valgustab kogu tuba. Istudes laua ääres näeme seinal kahte suurt musta pääd. Need on ema ja minu pää. Ma tõstan oma käed kõrgele, siis näen seinal suuri musti käsi.

Ema oskab teha kätega ilusaid varjupilte. Vahel teeb ta lamba, kes oma suu avab ja suleb. Vahel seab oma kaks kätt kokku ja näitab kukke. — Eile õhtul ütlesin emale: „Vaata, mis mina teen!“ Ma tõusin pingile püsti ja tegin mõlema käega pika nina. Ja ka varjupilt seinal tegi pika nina. Emal ütles: „Nonoh!“ Selle järel kustutas ema lambi ja meie läksime magama. Voodis seisis varjupildid veel kaua mu silmade ees.

Eeskujul Keset tuba ripub^{o.} meil laelamp. — Eile^{m.} õhtul ütlesin emale.

93. Tõmba joon alla sõnadele, mis näitavad, et tegevus võib sündida teatud tingimustel!

Juku ja Aadi kahekõne.

Juku: Ma loen raamatut.

Aadi: Ka mina loeksin, aga mul pole aega.

Juku: Kuidas sa loeksid, kui sa ei oskagi lugeda!

Aadi: Ah jaa, ma tahtsin öelda, et mu vend loeks, kui tal oleks aega.

Juku: Nii ütled sa peagi oma õdede ja vendade kohta: meie kõik loeksime, aga teie kõik ei oska lugeda, muidu ehk loeksite küll.

Aadi: Meist mõni ikka loeb, aga Altoa laste kohta võib küll öelda, et nad ehk loeksid, kui oskaksid, aga nad ei oska ja neil pole raamatuidki.

Eeskuju. Ka mina loeksin, . . .

94. Pööra sõna: Iugema! Märgi pöörete lõpud ja tingivas kõneviisis uued tähed, mis ilmuvad lõpu ette!

Eeskuju.

Olevik:

Tingiv kõneviis:

Ma loen

loe|ksi|n

sa loed

loe|ksi|d

ta loeb

loe|ks

j. n. e.

Kokkuvõte: Missugused pöördelõpud on tingivas kõneviisis (võrdle oleviku lõppudega!)? Mis on tingiva kõneviisi tunnuseks?

95. Kirjuta veel lauseid (pääst või raamatust), milles on pöörsõna tingivas kõneviisis, märgi tingiva kõneviisi lõpp ja tunnus nii kui eelmises ülesandes! Päälkirjaks — Sõnu tingivas kõneviisis.

96. Kirjuta lauseid nii edasi, kui ema võiks öelda Unole!

Ema ütles Unole: „Kui teed, siis tee,
kui sööd, siis söö!“

Kokkuvõte: Lausete esimesel poolel on pöörsõna (missuguses ajas?), lausete teisel poolel käskivas kõneviisis ainsuses (mitmendas pöördes?). Kuidas saame käskiva kõneviisi ainsuses?

97. Kirjuta lauseid nii edasi, kui isa võiks öelda lastele!

Isa ütles lastele :

Kui	teil	on	tarvis	lugeda,	siis	luge <u>ge</u> ,
"	"	"	"	õppida,	siis	õpp <u>ige</u> ,
"	"	"	"	mõista,	siis	mõist <u>ke</u> ,
"	"	"	"	vaadata,	siis	vaad <u>ake</u>
				.	.	.

Kokkuvõte: Lausete esimesel poolel on **tegevus-nimi**, lausete teisel poolel (missugune?) kõneviis mitmuses (mitmendas pöördes?) Kuidas saame käskiva kõneviisi mitmuses?

98. Tõmba joon alla pöördsõnadele, mille lõpul on **-gu** või **-ku**!

Õnnesoov ema sünnipäevaks.

Soovin sulle kõike hääd:

Päike (ta) siligu su pääd,
 taevas (ta) andku sulle rammu,
 Jumal (ta) juhtigu su sammu,
 inglid (nad) eluteel sind kaitsku,
 süda (ta) rahupäevi maitsku!

Kokkuvõte: Missuguses kõneviisis on allakriipsutatud pöördsõnad ja mitmendas pöördes?

99. Tõmba joon alla pöördsõnadele, mille lõpul on **m**!

Ühes laulus lauldakse: „Söögem saia, söögem liha, jätkem jonni, jätkem viha!“ Oh võtkem Jumalat suust, südamest nüüd kiita! Vennad, võtkem vah-

vasti laulda! Kiitkem Issandat! Oh laulgem suust ja südamest!

Kokkuvõtte: Missuguses kõneviisis on allakriipsutatud pöördsonad ja mitmendas pöördes? Missugust pöörret ei ole käskivas kõneviisis? Mispärast?

100. Kirjuta veel lauseid (pääst või raamatust), milles on pöördsona käskivas kõneviisis! Tõmba nendele sõnadele joon alla! Päälkirjaks — Sõnu käskivas kõneviisis.

VI. K (g), p (b), t (d) s-tähe kõrval.

101. Märki k s-tähe kõrval!

Tark hiir.

Hiir tuli august ja nägi säääl ligidal lõksu seisvat. „Ennäe,“ ütles ta, „säääl seisab lõks!“ Oh teie kavalad inimesed! Seadnud kolme pilpa najale raske telliskivi üles ja pannud ühe pilpa külge tükikese pekki. Seda riista nimetavad nad hiirelõksuks. Kena küll, kui meie, hiirekesed, targemad ei oleks. Me teame aga väga hästi: niipea kui pekki puudutatakse, langeb kivi maha ja lööb maia hiire surnuks. „Aga,“ rääkis ta edasi, „peki lõhna nuusutamine ei või ju kahju teha. Paljast nuusutamisest ei või ükski lõks kinni kukkuda. Natuke peaks sellest magusast lõhnast ninna tõmbama.“ Ta jooksis lõksu alla ja nuusutas pekki. Lõks oli aga väga õrnasti üles seatud. Prantsti kukkus kivi maha ja lõi hiire surnuks.

Eeskuj. Hiir tuli august ja nägi säääl ligidal lõksu seisvat. . . . ükski . . .

Kokkuvõte: S-tähe kõrval kirjutatakse . . .

102. Märgi **p** s-tähe kõrval!

Tagasi — linna.

Lapsed olid olnud terve suve maal oma tädi juures. Sügise tulekul panid nad kokku oma kimpsud-kompsud, et linna oma vanemate juurde tagasi sõita. Enne mindi veel aeda, kus oli suvel palju joostud ja mängitud. Küll oli siin veel palju vaadata! Puud olid täis küpsi õunu, põõsastel leidus rohkesti marju. Kapsapääd olid juba õige suureks kasvanud. Ahnesti tõmmati veel kopsud täis maaõhku. Hobune juba ootas. Lipsti hüppasid lapsed vankrisse ja sõit läks linna poole.

Eeskuju. Lapsed olid . . .

Kokkuvõte: S-tähe kõrval kirjutatakse . . .

103. Märgi **t** s-tähe kõrval!

Ilus tegu.

Sõitsin rongil maalt linna. Minu vastas istus mees väikese, umbes nelja-aastase tütreaga, kes oli kahvatu ja nähtavasti haige. Mees, kes kutsus tüdrukut Marieks, näis olevat lapse isa. Samasse vagunisse tuli lähemast jaamast ka üks isa oma kahe pojaga. Nagu kuulsin, sõitsid nad tagasi linna ema juurde. Isa võttis reisikorvist kolm apelsini ja hakkas neid koorima. Isuga haarasid poisid iga lahtitehtud tüki isa

käest ja sõid ära. Enese pääle ei mõelnud isa, ei ka võõra lapse pääle, kes istus vastasoleval pingil ja ei jaksanud silmi ära pöörata kooritavalt apelsinilt. Kahetsesin, et mul ei olnud kaasas ühtegi apelsini. Isa püüdis näidata vaguniaknast tütrele metsi, põlde ja maju, et juhtida lapse tähelepanu kõrvale. Marie vaatas, kuid jälle libisesid silmad apelsinile. Juba tahtsin ma midagi kõnelema hakata väikese lapse hääks, kui korraga üks poistest ulatas Mariele apelsini ja palus selle vastu võtta.

Eeskuj u. Sõitsin rongil . . .

Kokkuvõte: S-tähe kõrval kirjutatakse . . .

104. Kirjuta veel (pääst või raamatust) sõnu, milles k, p, t on s-tähe kõrval. Märkimised tee nii kui eelmistes tükkides.

105. Märgi t s-tähe kõrval endiselt! Sõnadele, milles on s-tähe ees d, tõmba joon alla!

Em a armastus.

Kord läksin ma sõbraga tedrejahile. Peagi jõudsi me metsatukka ja leidsime hää hulga tetri. Emateder tõusis lendu. Me lasksime tedre pihta; aga see ei langenud maha, vaid lendas edasi.

Ma tahtsin minna tedrele järele, aga sõber keelas mind seda tegemast. Ta seletas, et teder tulla ise tagasi, kui teda meelitada. Peab tähendama, et mu

sõber oskas tedre häält väga hästi järele aimata. Me hoidusime põõsaste varju ja teadsime, et meid ei nähta. Varsti, kui sõber tegi tedre häält, hakkasid kuulduma noorte tetrede hääled ja nendest natuke kaugemal kuuldus ka ematedre hääl. Ma tõstsin pää oma peidukohast natuke kõrgemale ja nägin ematetre ruttu meile lähenevat. Kõik ta rind ja suled olid verega kaetud. Siis tundsin ma, missugune kurjategija ma olin. Ma püüdsin tetre päästa, tõusin üles, hüüdsin ja plaksutasin käsi. Emateder lendas kohe ära, kuna noored jäid vait. Sõber pahandus mu üle ja ütles, et ma rikkunud terve jahi ära.

106. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja kõik allakriipsutatud sõnad!

E e s k u j u.

Mineviku 3. pööre:

Jõusime ta jõudis

Kokkuvõte: Sõna keskel olev **d** jääb püsima ka . . . tähe ees. Pöörd sõnades tunneme sõna keskel oleva **d** või **t** mineviku (mitmendas?) pöördes.

107. Kirjuta joone asemel **d** või **t**! Joonekesega pöörd sõna ette kirjuta sulgudes sama pöörd sõna mineviku 3. pöördes!

Kui vanemad olid võõrsil.

Isa ja ema sõi-sid võõrsile ja jä-sid meid, lapsi, koju. Meie tun-sime esmalt rõõmu, et võisime olla

omapääd. Meie sea-sime kodu kõik korda: õues söö-sime kanu, kan-sime puid tuppa ja kü-sime ahju. Siis ka-sime laua ja asusime sööma. Toitu jätkus kõigile. Ka väikesele Miisule an-sime laua alla ta jao. Salme ja Manni kee-sid veel teed. Jõime teed ja kii-sime keetjaid. Pääle õhtusööki hakkasime mängima. Teised lapsed pei-sid endid, mina püü-sin. Rõõmu oli laialt. Meie loo-sime ikka, et vanemad tulevad öösiks koju. Aga meie ootused olid asjata. Hei-sime viimaks voodisse. Õues kuulsime krabinat ja kar-sime. Võ-sime tekid üle pää ja jäime magama. Alles vastu hommi-kut jõu-sid vanemad koju.

Eeskuju. Isa ja ema (sõitis) sõitsid võõrsile ja (jättis) jättsid

108. Tõmba joon alla sõnadele, milles tähe s ees on b, d, g!

Jõulutaadi juures.

Lapsepõlvest on mul kuldseid mälestusi. Siis rääkis vanaema mulle ka palju muinasjutte. Üks neist on mulle selgesti meelde jäänud nüüdse ajani. See on jutt Ilmarist ja Lindast, kes läksid otsima jõulutaati. Nad käisid jalgsi palju maad. Viimaks jõudsid nad suure vana-aegse raudse värava ette. Värav oli lukus. Lapsed olid väsinud. Ümberkaudsed põõsad meelitasid lapsi unele. Lapsed heitsidki ühe põõsa

alla magama. Hommikul olid nad aegsasti üleval. Vargsi vahtisid nad värava poole. Väraval nägid nad suure kärbse Ilmar läks kärbest kinni võtma. See ei olnud aga kärbes, vaid kärbse sarnane nupp. Kui Ilmar nupule vajutas, läks värav lahti. Laste lootused edasi saada olid aga enneaegsed. Väravad olid kahekordsed. Raudsete väravate taga olid kuldsed väravad. Ilmar koputas neile. Jõulutaat ise avas ukse ja viis lapsed oma toredasse lossi. Loss oli täis iga-suguseid mänguasju. Kui lapsed olid saanud, mida soovisid, asusid nad jälle koduteele.

109. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja kõik allakriipsutatud sõnad ja kirjuta nende järele sõnakuju, kus **b**, **d**, **g** järel ei ole **s**!

Eeskuju.

Kuld <u>se</u> id	—	kuld <u>ne</u> , kuld
nüüd <u>se</u>	—	nüüd <u>ne</u> , nüüd
jal <u>gsi</u>	—	jal <u>ga</u>

Kokkuvõtte: Sõna keskel olevad **b**, **d**, **g** jäävad püsima ka . . . tähe ees.

110. Kirjuta järgnevad sõnad mitmusesse ja märgi tähed **s**-tähe ees!

Umbne ilm, raudne roop, nüüdne aeg, esialgne kava, vanaaegne lukk, ühekülgne seletus, moodne riie, suur kärbes, kuldne rist, üleliigne sõna, kahekordne

kaas, ümberkaudne rahvas, kolmejalgne laud, vaikne ilm, lihtne sõna, nahkne vöö, kahepaikne loom, hoo-
gus tuul, jõudus töö.

Eeskuj u.

Umbne ilm — umbsed ilmad
 raudne roop — raudsed roobid
 lihtne sõna — lihtsad sõnad

VII. H-ga algavaid sõnu.

111. Tõmba joon alla h-ga algavatele sõnadele!

Maimu haigus.

Hilja sügisel läksid lapsed aeda mängima. Sääl jooksis Maimu enese kuumaks ja jäi siis vilu tuule kätte seisma. Selle järele tuli Maimule raske haigus. Maimu ei saanud enam hingata. Ema kastis käterätiku kuuma vette ja tegi sooja mähise Maimu rinna ümber. Selle kattis ta hoolsasti kummiriidega. Ema valvas Maimu süngil, uuendas mähist ja kastis lapse suud hapu joogiga. „Kas ma saan veel terveks?“ küsib laps kurvalt. „Kui hää Jumal tahab, küll siis saad,“ vastab ema. Ühel hommikul leiab ema, et haige laps on higistunud. Haige magas päris rahulikult. Nüüd sai Maimu jälle lahedamalt hingata ja hakkas paranema.

112. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja allakriipsutatud h-ga algavad sõnad, iga sõna kolm korda!*) Algustähele tõmba joon alla!

E e s k u j u.

Hilja, hilja, hilja. Haigus . . .

*) Võib ka rohkem kui kolm korda.

113. Tõmba joon alla h-ga algavatele sõnadele!

Mänguasjade nurin.

Altvälja lastel olid rõõmsad jõulud, sest suure habemega jõuluvana tõi neile suure hulga ilusaid mänguasju. Aga viimastele ei meeldinud see uus kodu, kuhu nad olid sattunud. Lapsed ei hoidnud oma mänguasju hoolega. Mänguasjadel oli halb elu. Päeval vaikisid nad, aga õhtul, kui lapsed magama heitsid ja mänguasjad jäid omakeskele, ei suutnud nad nurinat alla suruda. „Nüüd olen siia laua alla lehmade, hobuste, kanade ja hanede sekka pikali visatud!“ pahandus uhke tinasõdur, kes oli harjunud alati sirgelt püsti seisma. „Pole siin majas mingit korda. Näe, hale jõmpsikas jättis mu põrandale maha, just sinna, kus kõige rohkem käiakse. Tüdruk tõi sületäie puid sisse ja viskas haluga mu jalad alt puruks. Nii vähe hoolitakse veel sõdurist!“ Nii oli igal mänguasjal midagi, mille üle nuriseda.

114. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja allakriipsutatud h-ga algavad sõnad, iga sõna kolm korda! Algustähele tõmba joon alla!

115. Kirjuta raamatust veel h-ga algavaid sõnu nii kui eelmises ülesandes!

VIII. Kordamiseks.*)

116. (Etteütluseks 3. ülesande järel.) Märgi (harjutuseks tarvitades) j ja i kui ka tähed nende järel ning tee kokkuvõtte nagu 3. ülesandes!

Poisid aias.

Aias kasvasid mitmesugused marjapõõsad ja peenardel kurgid, porgandid, peedid ja muud aedviljad. Poisid kihutasid aias kanu taga ja ajasid nad üle aia õue. Juku märkas ühe põõsa küljes kaunis suuri karusmarju. „Kuule, Peeter! Näe, selle põõsa küljes on marjad õige suured juba.“ Rõõmuga korjasid poisid taskud täis, et viia ka emale. Siis ronisid nad ise ka üle aia õue. Sääl kisendas parajasti väike Ants: „Näe, mis teeb üks varvas, näe, mis teeb ka teine,“ ja jooksis ema juurde abi otsima. Ta oli löönud varba veriseks ja oli nüüd verd nähes suures hirmus. Ema sidus tal suure varba kinni ja pesi teiselt vere. Väike poiss jäi pea rahulikuks.

*) Võib tarvitada ka etteütluseks kohe pääle vastava osa läbivõtmist harjutustes.

117. (Etteütluks 12. ülesande järel.) Pane püstjoonte asemele õiged kirjavahemärgid!

Isa seitsme tumma pojaga.

Ühel isal oli seitse prisket poega | aga kõik seitse olid tummad. Isa ei mõistnud, miks Jumal oli pannud ta pääle nii raske koorma. — Kord läks ta teise tallu oma naabrile külla ja võttis kaasa kõik seitse poega. Neile pandi sääl ette võid, leiba ja mett | mis oli poegadele väga meelepärast. Isa süda | kui ta nägi oma rõõmsaid lapsi, sai täis ahastust | sellepärast et need prisked noored inimesed olid tummad. Ta naaber | kes seda märkas, viis ta kõrvale ja ütles: „Ma näen su kurvastust selle üle | et su pojad on tummad. Ma ei pane seda õnnetust sugugi imeks. Kas sa siis sugugi enam ei mäleta | mis sa tegid oma noorpõlves vaeste lindudega || Sa lõikasid nende keeled suust ära. Nende pesad hukkasid sa igal kevadel ja suvel vaevasid sa nende poegi. Meie keelasime sind küll | aga meie sõnu ei võtnud sa kuulda. Sellepärast on Jumal pannud su pääle suure nuhtluse | nii et su lapsed ei või sind nimetada armsa isa nimega.“

118. (Etteütluks 22. ülesande järel.) Märgi kolmes järgnevas tükis ühesilbiliste sõnade lõpp nagu ülesannetes 13—22!

Kuldnokk ja kass.

Kuldnokk, väike linnukene,
 pesitses mu akna all;
 tuli vara tillukene, —
 toitu vähe saadaval:
 mustamas küll künka rind,
 aga külm veel mullapind.

„Kuldnokk, väike linnukene,
 oota, annan sulle toitu!
 Siis saad rõõmsaks, tillukene,
 kiidad kuldset kevadkoitu.“
 Lendas lähemale lind,
 sõi ja lauldes tänas mind.

Võttis kuldnokk viimse pala,
 keksles, nokka puhastas.
 Aga lähedale sala
 hiilis vana ablas kass.
 Hüüdsin: „Kiisu, nuhtlen sind!“
 Pages röövel. Pääses lind.

Eit ja taat.

Elasid kord eit ja taat. Eidel oli kass, taadil oli püss. Eidel oli veel vokk, mis vurises hommikust õhtuni vurr-vurr, vurr-vurr! Lihavõtte laupäeval istus eit jälle voki taga ja ketras, taat aga konutas akna all. Konutas taat ja mõtles taat, et mida see eit talle püha-

deks süüa annab, millised maiusroad lauale kannab. Viimaks küsiski eidelt: „Mis sa ka pühadeks lauale paned?“ Eit vastas: „Pole majas muud kui silk ja leib.“ Taat ei tahtnud aga silku-leiba, tahtis midagi paremat. Ütles, et sööks meelevdi jänesepraadi. „Mis sul mõttesse tuleb!“ imestas eit: „too jänes enne koju, küllap siis praeme.“ Võttis taat seinalt kasuka, võttis püssi ja lubas tuua jänese. Aga kas ta tõi?

Me maa.

See maa, kus kestab talv nii kaua,
kus põld on kehv ja kivine,
kus muistsed mured katnud laua,
on armas, armas minule.

See maa, kus priius puudus kaua,
on vaba nüüd, mu isamaa.
Nii mitmed, mitmed leidsid haua,
kes läksid ta eest võitlema.

See maa, kus kestab talv nii kaua,
kus põld on kehv ja kivine,
kus muistsed mured katnud laua —
ta saagu armsaks kõigile!

119. (Etteütluks 31. ülesande järel.) Märgi (harjutuseks tarvitades) **sisse-**, **sees-** ja **seestütleva** käände lõpud ja pane nende järele sulgudesse vastavad küsimused nii kui ülesannetes 23—31!

Lehmad.

Kui lehmad lauta aetud, tuleb vanaema sahvrist lüpsikuga, peseb käed puhtaks, istub kolmejalgsele järele ja hakkab lehmi lüpsma. Sirinal-sorinal jookseb soe piim lüpsikusse. Lapsed vaatavad, kuidas vanaema lüpsab. Lüpsikust kurnab vanaema piima läbi väikese kardsõela kaussidesse ja püttidesse. Muist piima paneb ta potti hapnema. Hapu piima koorest teeb vanaema võid. Piimast tehakse ka juustu. Linnas on lapsed vahel söönud juustu võileivaga. Vanaema ei tee juustu. Naabritalus on palju lehmi. Säält viiakse piima piimatalitusse.

Mis tammest tehti.

Mis sest tammest tehakse?

Alt sai aita, päält sai lauta,

tüvest tehti tünderida,

otsast tehti hooneida,

keskelt sai kena kiriku,

okstest sai hobusetalli,

ladvast laste laululauda,

isal härja ikkepuuda,

emal lehma lüpsikuda,

vennal ratsu rangikesta,

õele kuldane kurikas.

120. (Etteütluseks 33. ülesande järel.) Märgi **saava** käände lõpp ja pane sulgudesse vastav küsimus nii kui ülesannetes 32—33!

Eesel lõvi nahas.

Elas kord vanasti kaupmees. Ta oli esmalt väga rikas, kuid hiljemini läks ta äri halvemini ja viimaks jäi ta päris vaeseks inimeseks. Ainult eesel oli tal veel; seegi oli nälja tõttu jäänud nii nõrgaks ja viletsaks, et suutis end vaevalt veel liigutada. Aetud kaastundest vaese looma vastu, lausus kaupmees endamisi: „Selle asemel, et lasta teda nälgida külmas tallis, lasen ta parem välja vabasse loodusesse. Vahest aitab see teda terveneda.“ Aga kartusest, et metsloomad ta nõrkuse tõttu võiksid talle häda teha, sidus kaupmees eeslile lõvi naha ümber. Mis viga oli nüüd eeslil elada! Kõik pidasid teda lõviks ja ei julgenud talle läheneda. Toitu leidis ta külluses. Ta läks priskeks ja paksuks, aga hääl ja meel jäid tal ikka endiseks. Naha vahetamine üksi ei tee eeslit veel lõviks.

121. (Etteütluseks 39. ülesande järel.) Märgi **alale-**, **alal-** ja **alaltütleva** käände lõpud ja pane nende järele sulgudesse vastavad küsimused nii kui ülesannetes 34—39!

Endel töö!

Väike Endel läks isaga kevadel kesapõllule. Sää! kaevas isa ühe kivi kõrvale sügava augu, lükkas kivi

sinna sisse ja hakkas korjama põllult vähemaid kive, et neid auku loopida. Endelgi hakkas agarasti tööle, katsus ka korjata, aga rasked olid talle kivid kanda. Isa märkas, et pojal käib töö üle jõu. Ta korjas kivid põllele, kandis nad põlled augu juurde, viskas põlled kivid augu servale. Servalt viskas poeg kivid auku. Isale meeldis poja tööhimu.

122. (Etteütluseks 41. ülesande järel.) Märgi **kaasaütleva** käände lõpp ja pane sulgudesse vastav küsimus nii kui ülesannetes 40 ja 41!

Mida näha õues.

Toa aknast paistavad laudad ja aidad. Aidas magab tädi piigadega. Aidas on hää jahe magada. Poisu magab isaga tagakambris. Aida lähedal on vanaema saun. Saun on õige tilluke, väikese madala korstnaga. Saunas käib pererahvas laupäeval vihtlemas. Viheldakse vihtadega. Linnas on saunad kodust kaugel, maal on igal perel oma saun. Sauna lähedal on kaev. Kaevust võetakse vett koogu otsa riputatud ämbriga. Sauna juures on lattidest kokkupandud suveköök. Siin keedab vanaema suvel palavaga loomadele toitu ja pesib pesu. Suveköögi kõrval on pesuküna. Suveköögis tuleaseme kohal ripub suur pada, kord ainult veega, kord pesuga, kord jälle loomadele keedetava rohuga.

123. (Etteütluseks 43. ülesande järel.) Märgi **ilma-ütleva** käände lõpp ja pane sulgudesse vastav küsimus nii kui ülesannetes 42 ja 43!

Tormikahjud.

Eile oli suur torm. See tegi palju pahandust ja kahju. Isa oli tormi ajal parajasti teel. Torm viis kübara pääst, nii et isa ei saanudki seda kätte. Ta tuli koju kübarata. Isa ei saanud ka kiiresti sõita, sest hobune oli kaotanud raua ja rauata hobusel on raske kiviteed mööda joosta. Kodus oli kohutav pilt: põhuküün oli täiesti katusega, sest torm oli katuse ära viinud. Ka teised katused olid kannatanud. Paljud puud olid latvadeta. Õunapuud aias olid õunadeta: tuul oli kõik õunad maha raputanud. Rukkihakid väljal olid päädeta. Tormist saadud kahju on arvamata suur.

124. (Etteütluseks 47. ülesande järel.) Märgi **rajava** ja **oleva** käände lõpud ja pane sulgudesse vastavad küsimused nii kui ülesannetes 44–47!

Õpilase soovid.

Kui kell lööb kümme hommikul ja mina rändan mööda tänavaid kooli — koolini on tükk maad, kohtan ma igapäev kaupmeest, kes hüüab: „Rõngad, kristallrõngad!“ Ei ole midagi, mis sunniks teda kiirustama, ei ole kohta, kus ta peab olema, ei ole aega, mil ta peab kodu olema. Ma sooviksin teotseda tänaval kaup-

mehena, kes hüüab: „Rõngad, kristallrõngad!“ Kui ma kell neli pärast lõunat koolist tagasi tulen ja jooksen väravani, võin ma läbi selle näha aednikku, kes maad kaevab. Ta teeb, mida tahab, oma labidaga, määrib oma riided tolmuaga; keegi ei riidle temaga, kui ta kannatab päikesesoojust või saab märjaks. Ma sooviksin töötada aednikuna, kes kaevab aias, ilma et keegi võiks mulle seda keelata.

125. (Etteütluseks 60. ülesande järel.) Märgi mitmuse lõpud!

Kanad.

Tädi aias taga nurgas on väike laudkuur. Sääal asuvad kanad. Praegu on kanakuuri uks avatud. Kanad kõnnivad aias põõsaste all. Üks kana on musta- ja valgetäpiline. Kaks on kollased. Need on õige suured, karvaste jalgadega. Kolm kana on valged. Need on üsna pisikesed. Musta- ja valgetäpilisel kanal on pojad. Need on Lilli pailapsed. Kevadel olid kanapojad kollased ja tibitillukesed. Nüüd on nad juba suuremad. Poisule meeldib kukk kõige enam. Kukul on tore punane hari ja pikk läikiv saba. Kanad kõnnivad ühe põõsa alt teise alla ja siblivad. Lilli küsib tädilt kanapoegadele teri. Ta istub murule ja puistab teri maha. Kohe tulevad kanad joostes teri nokkima. Lilli tõrjub suured kanad eemale, sest ta tahab süüta ainult poegi.

126. (Etteütluseks 62. ülesande järel.) Märgi **ainsuse osastava** lõpud, kus nad olemas, ja pane sulgudesse vastavad küsimused nii kui ülesannetes 61 ja 62!

Kuidas tekkis aprill?

Taevataat tegi maailma luues rasket tööd. Ta lõi ühtlasi üksteistkümme kuud ja uskus, et inimestel on hää meel tema tööst. Kuid ta eksis. Inimesed ei hinnanud tema hoolt ning vaeva, vaid tõstsid nurinat, mis kestis pikemat aega. Ei oldud rahul nimelt kuudega. Siis otsustas taevataat luua lisaks veel ühe kuu — aprilli, mis pidi täitma kõikide soovid. Selles kuus vaheldub pakane sulaga, päikesepaiste vihmaga. Rahet ja lund, tuult ja tuulevaikust, vahel isegi äikest pakub see kuu. Aga kas nüüd on inimesed rahul, kas kiidavad nad Loojat? Oh ei! Nad ütlevad: „Kui rumal on aprillikuu!“

127. (Etteütluseks 63. ülesande järel.) Märgi **ainsuse osastava** ja **mitmuse nimetava** lõpp ja pane vastavad küsimused nagu 63. ülesandes!

Seenel.

Eile sadas päev otsa peent vihma. Ka täna on ilm pilves. „Lapsed, lähme seenele!“ ütles vanaema pääle lõunat: „pärast vihma on palju seeni.“ Korvid käes, minnakse metsa, heinamaa taha kaasikusse. „Kahju, et ei ole enam võiseeni,“ ütleb Uno: „võiseeni on hää

korjata.“ — „Mina võiseent ei taha: võiseened on nilbed,“ ütleb Helmi. Kaasikus on seeni õige palju; sääl on punaste kübaratega kaseseened, roosad karvaseened, tumekollased riisikad, hallid haavaseened. „Mina ei leia midagi!“ hädaldab Salme. „Sa ei oska seent leida,“ arvab vanaema. „Vaata, just su jala juures on mitu riisikat!“ Nii olid vanaema, poisid ja tüdrukud ametis seente korjamisega. Alles vastu õhtut mindi koju, kõigil korvid täis seeni.

128. (Etteütluseks 77. ülesande järel.) Märgi **mitmuse tunnused** ja käändelõpud nii kui 75. ülesandes!

Vennad metsas.

Kolm venda jalutasid kord ilusates metsades. Nad rõõmustusid oravate üle, kes hüppasid oksadelt oksadele või jälle kükitasid tagumistel jalgadel ja närisid pähk-leid. Vennad kuulasid lindude laulu, kes rõõmsasti lenneldes otsisid toitu oma pesapojukestele. Nad sõid ka ise marju, loopisid üksteist käbidega ja mängisid muul viisil. Korraga hüüdis kõige noorem vend Madis: „Vaadake, kes sääl istub!“ Kõik vaatasid sinna, kuhu Madis näitas sõrmega. Tasakesi liginesid nad nähtusele ja märkasid noort tütarlast istumas toreda tamme all. Tema kuub oli roheline nagu puude ja taimede lehed, mis läigivad päikesepaistel; tema nägu oli valge ja õrn nagu maikellukeste ja ülaste õied, ta pal-

ged oli punased nagu maasikad sõnajalgade vahel. Tal oli kullana hiilgavad käharjuuksed, mida ta raputas valatult, kusjuures kastetilgad hüplesid välja juuksesalkudest. Vennad mõistsid, et see oli metshaldjas.

129. (Etteütluseks 80. ülesande järel.) Märgi **osastava käände** lõpp ainsuses ja mitmuses, kui lõpp on olemas, ja pane vastav küsimus nii kui 79. ülesandes!

Linnasõit.

Hommikul on ilm kuiv. Taevast on selge. Tuult ei ole, aga on külm. „Täna sõidame linna,“ ütleb tädi. „Hakkame hommikupoolikul varakult minema, siis jõuame õigeaks ajaks vaksalisse.“ „Kas me merd mööda ei sõida?“ — „Kes selle külmaga hakkab merele minema. Raudteel nüüd palju parem sõita.“ Tädi paneb reispambud kokku. Vanaema teeb suure kompsu emale linna kaasa viimiseks. Kompsum on värsked mune, võipütt ja õunu. Ka tädile annab vanaema võid ja mune kaasa. Sügisel lubab vanaema linna saata liha, kartuleid, kaalikaid, kapsaid, herneid ja teisi toiduaineid. Hobune ongi juba rakk. Sõitjad asuvad vankrisse ja sõit algab. Lehitatakse vastamisi rätikuid.

130. (Etteütluseks 95. ülesande järel.) Märki pöörd-sõna **tingivas kõneviisis** selle kõneviisi tunnus ja pöördelõpp nii kui 94. ülesandes!

Ühe tütarlapse mõtted.

Oleksin sõdur, võitleksin, tooksin isamaale ohvriks vere ja elu! Ei kohutaks mind kuulide vingumine ega õudus öisel lahinguväljal. Aga — ma olen vaid tüdruk, väike ja nõrk päalegi. Mida peaksin tegema isamaa eest? Kas asutada sõja tulekul too kurikuulus naispataljon? Või läheksin halastajaõeks? Hoolitseksin siis haavatute eest innuga. Aga kui ei tule sõda? Siis — ei ole vaja vahvat sõdurit ega ohvrimeelset õde. Kuid kas ei või ma isamaale kasulik olla ka rahuajal? O ja, muidugi, oleksin suur riigitegelane, ühiskonnale kasulik liige; oleksin suur kunstnik, kes oma andega võlub kõiki. Küsitakse talt: „Kust sa oled?“ Ja ta vastaks uhkelt: „Olen Eestist!“ Kui paljud mõtleksid siis Eestist ja tunneksid tast huvi!

131. (Etteütluseks 100. ülesande järel.) Märgi sulgudes pöörd sõnade vormid!

Kuidas rebane pääses kaevust.

Kogemata kukkus rebane kaevu. Küll katsus mehike siit ja säält, aga välja ei saanud. Istus teine külmas vees ja lõgistas hambaid. Säält juhtus janune sikk mööda minema; näeb rebast kaevus ja küsib: „Kas säält on ka hää vesi?“ — „Magus kui mesi!“ kiidab rebane: „hüppa aga alla ja joo kas lõhki!“ Rumal sikk uskus rebase juttu ja hüppas kaevu. Nüüd kargas re-

bane siku selga, seljast sarvile ja säält kaevurakkele. „Ära sa kõhule liiga tee!“ irvitas rebane ülevalt ja kadus metsa. Sikk pidi kaua kaevus ligunema, enne kui peremees tuli ja ta säält välja tõmbas.

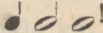
132. (Etteütluseks 110. ülesande järel.) Märgi **k**, **p**, **t** **s**-tähe kõrval, nagu ülesannetes 101—103, samuti **b**, **d**, **g** **s**-tähe ees (ülesanne 109); viimasel korral pane sulgudesse sama sõna niisuguses kujus, kus nende tähtede järel ei ole **s** nagu 109. ülesandes!

Kuidas tekkis maasikas.

Oli saabunud mai, mis rõõmustas inimesi ja loomi. Metsad, mis olid seni vaiksed ja õudsed olnud, said täis elu. Kõik tundsid rõõmu oma olemise üle: lapsed tulid välja umbsetest ruumidest värskesse õhku, kärbsed sumisesid päikesepaistel. Metsaalune õisvaip ilutses. Kõik, kõik rõõmustusid; ainult maasikas oli kurb, sest keegi ei näinud teda tähele panevat. Vargsi vahtis ta teiste lehtede vahelt. Ainult mesilane käis teda lohutamata. Peagi paranes asi. Maasika õiekesed hakkasid hoogsalt kasvama ja punetama. Ja kui teised lilled olid juba närtsinud, istus maasikas oma täies hiilguses. Ta varred kandsid ilusaid marju. Sellest ajast pääle kasvab maasikas vaikes üksinduses alandlikult, aga ta marjad on maitsvad ja otsitavad.

IV ÕPPEAASTA.

I. Häälikute välted.

1.*) Kuula ja vaatle õpetaja lühikesi, pikki ja ülipikki helisid häälega ja mänguriistal, käteplaksutamist, kaasõpilase sammumist j. n. e. Märgi see üles nootidega —

2.*) Eelmises ülesandes tähendatud tegevuste vältus märgi nootide asemel

1) **b, p, pp-ga,**

2) **d, t, tt-ga,**

3) **g, k, kk-ga!**

3. Kirjuta sõnu, milles on **b** välted! Kirjutamisel häälda sõnu! (Sõnad võivad olla ka mõtteta.)

Eeskuju.

I välde

II välde

III välde

(lühike):

(pikk):

(ülipikk):

Taba

tapa

tappa

abi

õpi

appi

nobe

nopi

noppima

j. n. e.

*) Neid harjutusi tehakse õpetaja abil õige rohkesti mitmel päeval ning tunnil. Tegevuse märgivad õpilased kohe vastava märgiga nagu etteütlusel.

4. Järgnevas tükis häälda ja märgi **b** välted sõna keskel!

Sepa juures.

Meie sepal on kibe töö. Ümbruskonnas ei ole teist seppa; sellepärast on sepa juures peaaegu alati palju järjeootajaid. Praegu on tal hobuse jalg põlvele võetud. Sel on kabi katki. Sepp kopib ja kopib, väsib juba koppimast, aga ei taha saada hobusele rauda alla. Mehed tulevad küll appi, aga nende abi ei aita. Ootajate saba aga kasvab. Ikka tuleb aga mehi sappa li-saks. Osa neist läheb sepa tuppa. Sepa lahke pere-naine võtab kapist kapa ja toob sellega ootajaile kalja. Pärast paneb ta kapa jälle kappi. Sepp aga taob ja taob. Ta on küll osav oma ametis, aga temalgi on veel tarvis õppida, sest inimene õpib, kuni elab.

E e s k u j u. Meie sepal on kibe töö. Ümbruskonnas ei ole teist seppa.

5. Kirjuta pääst lauseid, milles on sõnu **b** vältetega, ja märgi välted eelmise ülesande eeskujul!

6. Kirjuta sõnu, milles on **d** välted! Kirjutamisel häälda sõnu!

E e s k u j u.

III välde

(ülipikk):

kotti

rotti

kätte

II välde

(pikk):

koti

roti

käte

I välde

(lühike):

kodu

rodu

kade.

7. Järgnevas tükis häälda ja märgi nootidega **d** välted sõnade keskel nagu 4. ülesande tükis!

Lumesõda.

Eedi ja Oto olid üksi kodu. Aknast nägid nad, et naaberpoisid pidasid õues lumesõda. Oto ütles: „Lähme ka meie sõtta! Võta võti, pane uks lukku ja lähme!“ Ruttu jooksid poisid õue. Sõda oli täies hoos. Ka Oto ja Eedi võtsid lund kätte, tegid käte vahel kõva kuuli ja tahtsid näidata oma kütiosavust. „Ei sust küll kütiti saa!“ hüüdis Oto Eedile, sest Eedi kuulid ei tabanud kedagi. Mitu korda visati talle enesele küll pihta. Osa poisse oli peitnud end aia taha, et säält ootamatult kallale tormata; aga see võte ei õnnestunud. Neile tungiti teiselt poolt aita pääle. Ka teisi kavalaid võtteid tarvitati vastase võitmiseks. Viimaks rauges sõdijate jõud. Väsinult läks igauks oma kodu poole.

8. Kirjuta pääst lauseid, milles on sõnu **d** völdetega, ja märgi välted nagu eespool!

9. Kirjuta sõnu, milles on **g** välted! Kirjutamisel häälda sõnu!

Eeskuj.

a) I välde:	II välde:	III välde:
vaga	vaka	vakka
suga	suka	sukka
b) III välde:	II välde:	I välde:
lukku	luku	lugu

10. Järgnevas tükis häälda ja märgi nootidega **g** välted sõnade keskel!

Agu pesemas.

Väike Agu tahtis pesta nuku riideid. Et nukku lahti riietada, tarvitas Agu ka nuga. Esmalt võttis ta nuku jalast ära kingad, siis sukad, viimaks kleidi. Pääle seda hakkas Agu pesema nuku sukki ja kleiti. Vaka servale pandi pesu kuivama. Tuul puistas aga osa pesu vakka, osa õue laiali. Ühte sukka Agu ei leidnudki üles. Viimaks nägi ta, et nuku sukk oli kuke nokas. Agu hakkas kukke taga ajama. Kukk laskis küll suka nokast lahti, aga Agu käest sai ta siiski sugeda. Agu kogus nuku riided kokku ja hakkas nukku riietama.

11. Kirjuta pääst lauseid, milles on sõnu **g** vältetega, ja märgi välted nagu eespool!

Kokkuvõte (3—11): Millal kirjutatakse **b**, **d**, **g**, millal **p**, **t**, **k** ja millal **pp**, **tt**, **kk**?

12. Häälda ja märgi paksult trükitud täishäälikute välted vastavate nootidega!

Ühes kroonis on **saada** senti. **Saada** mulle kiri! Ei ole kerge rikkaks **saada**. **Hani** uidab õues. Isa rakendas hobuse **saani** ette ja istus **saani**. **Seni** kui vihma sadas, istus sõber **seene** varjus ja silmitses teisi **seeni**. Selle mehe **keele**paelad pääsesid lahti, ja

ta rääkis palju keeli. Möödunud aasta viili oli vilets. Isa ostis viili ja hakkas viilima. Kuuri ees lamas kuri koer; ta tõusis üles, urises ja läks kuuri. Suured mehed teevad suuri tegusid. Haige sonis; kutsuti soonetasuja; see triikis haige sooni, ja haige sai paremaks. Sõbra äri on hukatuse äärel. Laps jooksis tiigi äärde. Liiri, lõõri, lõokene; piiri, pääri, pääsukene! Sõnn läks küna juurde ja jõi mitu sõõmu. Küüni pääseb küüni ukse kaudu.

Kokkuvõtte: Mitme tähega kirjutatakse täishääliku lühike, pikk ja ülipikk välde? Tuleta meelde lühenenud sõnu! (Vaata III õppeaasta 21. ülesannet!)

13. Kirjuta pääst veel lauseid ja märgi täishäälikute välted nagu eelmises tükis!

14. Häälda ja märgi paksult trükitud kaashäälikute välted vastavate nootidega!

Kui saad tulla, siis tule, aga ära pista kätt tulle. Ema süli sülla laiune, sinna sülle mahub palju. Tema ema Emma kukkus lumme. Tal ei ole kummi ega kummi tükikestki. Hommikul näeme koidu kuma. Taat viib linu linna; eemalt näeb ta juba linna maju. Sina lähed sinna, aga ei saa linna. Kuri Muri kukkus merre. Kui ta säält pääseb, murrab ta mõne kana. Väike Miku leidis õuest kassipoja. Miku ei salli kassi. Ta ütles: „Kasi sa, kassipoeg, minema!“ Onu ostis uue maja ja asus sinna.

majja elama. Kuul tungis kehha ja rikkus keha.
Kivvi on raske auku raiuda, sest kivi on kõva.

Kokkuvõte: Mitme tähega kirjutatakse kaashääliku lühike, pikk ja ülipikk välde?

15. Kirjuta veel lauseid ja märgi kaashäälikute välted nagu eelmises tükis!

16. Häälda ja märgi paksult trükitud kaashäälikute välted nagu eelmistes ülesannetes!

Kulla hunnik	—	kaeva kulda
valla vara	—	asus elama valda
uus hammas	—	hamba valu
komme	—	kombed
homme	—	homme
kinnas	—	kinda kiri
kõnnitee	—	tahtis kõndida
linnu sulg	—	laskis lindu
murra	—	tahtis murda
korra	—	seadis korda
kassi pää	—	pani kasti, hästi.

Kokkuvõte: Mispärast kirjutatakse teises püstreas ülipikk kaashäälik ühe tähega? Mitme tähega kirjutatakse kaksik- ja kolmik-kaashäälikutes iga häälik? (Erandid: hobuse varss, märss, marssima, simss j. m. t.)

17. Märgi järgnevas tükis liitkaashäälikud ja pea silmas, mitme tähega on märgitud iga häälik kaashäälikute ühendites!

Riie ei riku meest.

Hansuke läks kooli, paigatud püksid jalas. Üks tema kaasõpilastest pilkas kehvade vanemate last ja hakkas teda nimetama lapipoisiks. „Miks sa temale kätte ei tasu?“ küsis lähem koolisõber: „Ma ei lubaks enesele niisugust sõna öelda.“ — „Oh,“ vastas tark poiss, „ega sa ometi arva, et ma peaksin tundma häbi paigatud riide pärast, kui ta on puhas. Ma olen rõõmus, et mul on hää ema, kes ei lase mu riideid miljalgi katkeda. Ma olen uhke oma lappide üle oma ema pärast. Tänu Jumalale, et ta on andnud mulle nii hää ema.“

See on mõistlik. Meie ei tea, mis sai poisist, usume aga kindlasti, et seesugune poiss mehepõlves ei tarvitse kanda lapitud riideid.

Eeskujuna Hansuke läks kooli.

18. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu liitkaashäälikutega, ja märgi liitkaashäälikud nagu eelmises tükis!

II. Sõnade sisehäälikute muutumine.

19. Märgi sõnade keskel **k** tugevam ja nõrgem kuju (aste) ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Ema kudus suku. Suka paelad on kadunud. Salme jooksis kuke järel. Ta ei saanud kukuke kätte. Isa läks ostma vana luku asemele uut luku. Kana võttis ussi noka vahele. Laps katsus kana noku. Anni otsis oma nuku. Ta leidis nuku nurgast. Isal ei ole vaku. Vaka kaas kadus ära. Sõber tahtis saada hääud koku. Koka müts on valge. Uno rebis oma moku. Moka värv on punane. Tööline kandis rasket paku. Paki pael katkes. Pika puu latv murus. Mees raiub pikka puud.

Eeskuju. Ema kudus suku (mida?). Suka (mille?) paelad on kadunud.

20. Kirjuta eelmisest tükist välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuju.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Sukku (mida?)

suka (mille?)

kukku (keda?)

kuke (kelle?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses käändes nõrk aste?*) Kuidas kirjutatakse tugev aste, kuidas nõrk aste?

21. Tuleta meelde, missugustele käänetele on aluseks ainsuse omastav,**) ja kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu neis käänetes! Sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult!

Eeskuju. Talvel on raske läbi saada sukata (milleta? ilmaütl.). Sukad (mis? mitmus) on katki. Kalju viis kukele (kellele? alaleütlev) teri.

22. Kirjuta veel lauseid eelmise ülesande eeskujul!

23. Tuleta meelde, missugustele käänetele on aluseks ainsuse osastav,***) ja kirjuta lauseid, milles on 20. ülesande sõnu mitmuse omastavas ja mitmuse teistes käänetes! Sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult!

Eeskuju. Kukkede (kelle? om.) harjad on punased. Laps mängib nukkudega (millega? kaasaütlev).

24. Kirjuta veel lauseid eelmise ülesande eeskujul!

25. Tähekesega märgitud sõnades märgi k tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Nüüd ei ole meil *mõisnikku; *mõisniku põllud anti asunikkudele. Raske on leida *õnnelikku. *Õn-

*) Vaata 3. õppeaasta ülesandeid nr. 57 ja 61!

***) Vaata 3. õppeaasta ülesandeid nr. 57 ja 59!

****) Vaata 3. õppeaasta 82. ülesannet!

neliku silmad säravad. Õhus on *hapnikku. *Hapniku hulk on vähene. *Üürniku üüriaeg sai täis. Nüüd on tarvis uut *üürnikku. Nurgas on mitu *ämblikku; poiss püüdis kinni ühe *ämbliku. *Rentniku kari käib karjamaal. Isa otsib *rentnikku. Mehe jutus ei ole midagi *mõistlikku. *Mõistliku mõtted on ilusad. Isa raiub *võsastikku. *Võsastiku kasv on vilets. Ligiduses on mitu *alevikku. *Aleviku majad on vanad. Kunstnik maalib ilusat *maastikku. *Maastiku pind on tasane.

Eeskuj u. Nüüd ei ole meil mõisnikku (keda?); mõisniku (kelle?) põllud anti asunikkudele.

26. Kirjuta eelmisest tükist välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj u.

Tugev aste:	Nõrk aste:
Mõisnik <u>ku</u> (keda?)	mõisnik <u>u</u> (kelle?)
õnnelik <u>ku</u> (keda?)	õnnelik <u>u</u> (kelle?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses käändes nõrk aste? Kuidas kirjutatakse tugev aste, kuidas nõrk aste?

27. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse teistes käänetes nagu 21. ja 23. ülesandes!

Eeskuj u. Mõisnikult (kellelt? alaltütl. ains.) võeti maa. Peremees tülitseb üürnikkudega (kellega? kaasaütl. mitm.).

28. Märgi tähekestega sõnades **k** tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Inimene tarvitab *sööki ja *jooki. Ta teeb tööd *söögi ja *joogi eest. Jahimees ei saanud suurt *saaki; selle *saagi pärast ei oleks maksnud metsa minna. Peremees painutab *looka. *Looga rõngas katkes. Sulane kaevab põllul suurt *auku. *Augu ääred langesid sisse. Kütt laskis ühe *paugu. Kaugelt kuuldi kõva *pauku. *Rauga hambad on viletsad. *Rauka toidetakse vedela toiduga. Lehel oli mitu *tõuku; laps surmas ühe *tõugu. Isa puhastas *loiku. *Loigu kaldal kasvavad kased.

Eeskuj u. Inimene tarvitab sööki (mida?) ja jooki (mida?). Ta teeb tööd söögi (mille?) ja joogi (mille?) eest.

29. Kirjuta eelmisest tükist välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj u.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Sööki (mida?)

söögi (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses nõrk aste? Missugused häälikud on muutuva hääliku ees? Kuidas kirjutatakse nende häälikute järele tugev aste, kuidas nõrk aste?

30. Kirjuta lauseid nagu 27. ülesandes, milles on eelmise ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse teistes käänetes!

Eeskuj u. Iga puu ei kõlba loogaks (milleks? saav ains.). Raukadele (kellele? alaleütl. mitm.) anti toitu.

31. Märgi sõnade keskel **p** tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Ema keetis suppi ja pani keedetud supi kausis lauale. Isa võttis kepi; keppi käes keerutades läks ta jalutama. Lippu oli tarvis, ja isa ostis lipu. Meister ei saanud uut kappi valmis; ta parandas vana kapi. Külale oli tarvis osavat seppa, ja ta sai seesuguse sepa. Mees raiub leppa, nii et lepa latv vabiseb. Käpa vahel on käbi. Karu imeb talvel kappi. Lapi servad läksid lahti. Laine otsis lappi. Trepi astmed on vanad. Meister parandas treppi.

Eeskuj. Ema keetis suppi (mida?) ja pani keedetud supi (mille?) lauale.

32. Kirjuta eelmisest tükist välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Suppi (mida?)

supi (mille?)

keppi (mida?)

kepi (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses käändes nõrk aste? Kuidas kirjutatakse tugev aste, kuidas nõrk aste?

33. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse teistes käänetes!

Eeskuj. Supis (milles? seesütl. ains.) on vähe soola. Need mehed kõlbavad seppadeks (kelleks? saav mitm.).

34. Märgi sõnade keskel **p** tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Pesemisel tarvitatakse seepi. Toas oli seebi lõhna. Vanamehel läks piibu vars katki; nüüd ei saa ta enam piipu tõmmata. Juku tahtis anda koerale mitu hoopi; ühe hoobi lõi ta aga õhku. Toobi põhi läks katki, sellepärast ei saa toopi tarvitada. Ära puutu roopi: roobi vars on tahmane. Laps ei saa ise nõöpi kinni; nõöbi ääred on konarlikud. Kaupmees ei saanud osta kaupa, sest kauba hinnad olid kõrged.

E e s k u j u. Pesemisel tarvitatakse seepi (mida?). Toas oli seebi (mille?) lõhna.

35. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

E e s k u j u.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Seepi (mida?)

seebi (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses nõrk aste? Missugused häälikud on muutuva hääliku ees? Kuidas kirjutatakse nende häälikute järel tugev aste, kuidas nõrk aste?

36. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuses!

E e s k u j u. Tuli kukkus piibust (millest? seestütl. ains.). Nööpide (mille? om. mitm.) servad olid konarlikud.

37. Märgi sõna keskel t tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Vanaema puhus magusat juttu; selle jutu mõjul jäid lapsed magama. Õues jooksis mitu rott. Koer võttis ühe roti kinni. Poti tükid olid põrandal, sest Paul ei hoidnud potti hoolega ja laskis ta kukkuda. Koti põhjas oli auk. Ema parandas kotti. Jänes nägi metsa serval küti jälgi ja jooksis metsa, sest ta kardab kütti. Ära tee pattu; patu palk on surm. Krati saba on pikk. Kratti nimetatakse ka pisuhännaks. Püti vits on katki. Mees vitsutab pütti.

Eeskuj. Vanaema puhus magusat juttu (mida?); selle jutu (mille?) mõjul jäid lapsed magama.

38. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega?

Eeskuj.

Tugev aste:	Nõrk aste:
Juttu (mida?)	jutu (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses käändes nõrk aste? Kuidas kirjutatakse tugev aste, kuidas nõrk aste?

39. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuses!

Eeskuj. Tema jutust (millest? seestütl. ains.) ei ole asja. Ära tüüta teisi tühjade juttudega (millega? kaasaütl. mitm.)!

40. Märgi sõnade keskel **t** tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Vend veeretab vaati, nii et vaadi vitsad purunesid. Kiriku juures peeti laata. Laada kaup ei ole hää. Isa kündis sööti. Söödi pind on kiviline. Taadi jalg vääratas ja ta kukkus. Lapsed jooksid taati aitama. Õpilane joonistas tahvlile mitu ruutu. Ta kustutas ära ühe ruudu. Toas tundus toidu lõhna. Laps ei taha seda toitu. Lauda katus lagunes. Ei saa ehitada uut lauta. Eide käsi käib hästi. Seda eite on hää meel näha. Kündja läks põllule koidu eel. Ta nägi kumavat koitu.

Eeskuju. Vend veeretab vaati (mida?), nii et vaadi (mille?) vitsad purunesid.

41. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuju.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Vaati (mida?)

vaadi (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses nõrk aste? Missugused häälikud on muutuva hääliku ees? Kuidas kirjutatakse nende häälikute järel tugev aste, kuidas nõrk aste?

42. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuses!

Eeskuju. Ta kõnnib vana taadina (kellena? olev ains.). Vanker veeres vaadideta (milleta? ilmaütl. mitm.).

43. Tähekestega sõnades märgi tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

*Nõrka ei saa klassis edasi viia. *Nõrga teadmised on puudulikud. See peremees maksab hääd *palka, aga *palga kättesaamine on raske. Puusepp on *nurga juures ja raiub *nurka. *Sirbi pää on puust. Isa otsib *sirpi. *Pumba vars läks katki. Meister parandab *pumpa. Mõnus on kõndida hää *sõbra kõrval. Iga *sõpra ei saa usaldada. Mürsepp tarvitab palju *lupja. *Lubjakoorem läks ümber. Ära puutu *lampi: *lambi klaas on tuline. Laps kardab *tonti. *Tondi nägu pole keegi näinud. Ära usu *hundi juttu! Kus *hunti näed, sää! *hunti löö!

Eeskuj. Nõrka (keda?) ei saa klassis edasi viia. Nõrga (kelle?) teadmised on puudulikud.

44. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Nõrka (keda?)

nõrga (kelle?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses nõrk aste? Missuguste häälikute hulka kuuluvad muutuvad häälikud? Missuguste tähtedega kirjutatakse tugev aste, missugustega nõrk aste?

45. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuses!

Eeskuj u. Tee hääd sõbrale (kellele? alaleütl. ains.)!
Aino läks jalutama oma sõpradega (kellega? kaasaütl. mitm.).

46. Tähekesega sõnades märgi tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Lumi on taimedele talvel hää *kate. Selle *katte häädust tunnevad inimesed. Kui ei oleks seda *katet, hääbuksid talvel paljud taimed. Külмага on *küte tarvilik. *Kütte puudusel pandi koolitöö seisma. *Kütet saame metsast. Tal on hää *mõte. Seda *mõtet on raske teostada. Ta siiski teostas selle *mõtte. *Äke oli vana. Isa tegi uue *äkke ja läks seda *äket proovima. Mäejalal on *läte. Selle *lätte vesi on selge ja puhas. Oleks väga kahju, kui ei oleks seda *lätet. Juku tegi *hüppe. Ta *hüpe ei olnud kõrge. Seda *hüpet ei oleks ta pidanud tegema. Kaevul oli vana *rake. Puusepp ei võtnud ära seda *raket, vaid parandas vana *rakke.

Eeskuj u. Äke (mis?) oli vana. Isa tegi uue äkke (mille?) ja läks seda äket (mida?) proovima.

47. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj u.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Katte (mille?)

kate (mis?), katet (mida?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missugustes nõrk aste? Missuguste tähtedega kirjutatakse tugev aste, missugustega nõrk aste?

48. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuse nimetavas!

E e s k u j u. Aednik jättis peenra katteta (milleta? ilmaütl. ains.). Mäejalal on selged lätted (mis? nim. mitm.).

49. Tuleta meelde, kuidas saame 47. ülesande sõnadest mitmuse omastava!*) Kirjuta lauseid, milles on 47. ülesande sõnu mitmuse omastavas ja teistes käänetes!

E e s k u j u. Äkete (mille? om. mitm.) pulgad läksid katki. Isa tegi äketele (millele? alaleütl. mitm.) uued pulgad.

50. Tähekesega sõnades märgi tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

*Rikas aitab *rikast. *Rikka lauvalt langeb vähe vaesele. *Ratas kukkus kokku, sest *ratta kodarad purunesid. Mehel ei ole teist *ratast. Poisid viskasid õues *ketast. *Ketas lendas vastu aeda; aiale jäi *ketta jälg. Teel oli *okas. *Okka ots tungis jalga. Raske oli *okast kätte saada. Karjamaal on suur *mätas. Karjane nägi *mätast ja jooksis *mätta otsa. *Rukist külvatakse sügisel. Varsti pääle külvi hakkab *rukis haljendama. *Rukki kõrs aga ei kasva sügisel sugugi.

E e s k u j u. Rikas (kes?) aitab rikast (keda?). Rikka (kelle?) lauvalt langeb vähe vaesele.

51. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

*) Vaata 3. õppeaasta osas 84. ülesannet!

Eeskuj u.

Tugev aste:

Nõrk aste:

Rikka (kelle?)

rikas (kes?), rikast (keda?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missugustes nõrk aste? Missuguste tähtedega kirjutatakse tugev aste, missugustega nõrk aste?

52. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu teistes käänetes ainsuses ja mitmuse nimetavas!

Eeskuj u. Rukkile (millele? alaleütl. ains.) ei teinud rahehoog kahju. Sel aastal kasvasid hääd rukkid (mis? nim. mitm.).

53. Kirjuta lauseid, milles on 51. ülesande sõnu mitmuse omastavas ja teistes mitmuse käänetes!

Eeskuj u. Rataste (mille? om. mitm.) kodarad tehakse kõvast puust. Ratastelt (millelt? alaltütl. mitm.) kukkus pori vastu aeda.

54. Tähekesega sõnades märgi tugev ja nõrk aste ja pane nende sõnade järele vastav küsimus!

Tee ääres oli *raibe; halb oli näha seda *raibet; viimaks viis keegi ära selle *raipe. Õpilane kirjutas tahvlile mitu *näidet. Üks *näide ei olnud õige. Õpilane kustutas maha selle *näite. Mees sai pilke osaliseks. *Pilge oli väga terav. Mees ei kannatanud välja seda *pilget. Mängija tahtis anda pallile *tõuke. *Tõuge ei tabanud palli. Ta ei oleks pidanud tegema seda *tõuget. *Lõike tegemine ei ole kerge. Ta tegi

mitu *lõiget, ainult üks *lõige õnnestus. Isa sai kodust *teate. *Teade oli kurb; seda *teadet ta ei oodanud.

Eeskuj u. Tee ääres oli raibe (mis?); halb oli näha seda raibet (mida?); viimaks viis keegi ära selle raibe (mille?).

55. Kirjuta eelmisest ülesandest välja sõnad tugevas ja nõrgas astmes ühes küsimustega!

Eeskuj u.

Tugev aste: Nõrk aste;

Raibe (mille?) raibe (mis?), raibet (mida?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missugustes nõrk aste? Missuguste tähtedega kirjutatakse tugev aste, missugustega nõrk aste?

56. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu ainsuse teistes käänetes ja mitmuse nimetavas!

Eeskuj u. Need teated (mis? nim. mitm.) on kurvad. Ta tuli selle kurva teatega (millega? kaasaütl. ains.).

57. Kirjuta lauseid, milles on 55. ülesande sõnu mitmuse omastavas ja teistes mitmuse käänetes!

Eeskuj u. Asi selgitati näidete (mille? om. mitm.) varal. Näideteta (mille? ilmaütl. mitm.) on raske selgitada. Need laused ei kõlba näideteks (milleks? saav mitm.).

58. Pööra pöörd sõna „elama“ (algusvorm)! Eralda pöördelõpud ja tunnused!*)

*) Vaata 3. õppeaasta ülesandeid 88, 94!

Eesküju.

Olevik:

Mina ela|n

sina ela|d

j. n. e.

Minevik:

Mina ela|si|n

sina ela|si|d

j. n. e.

Tingiv kõneviis:

Mina ela|ksi|n

sina ela|ksi|d

j. n. e.

Käskiv kõneviis:

(sa) ela

(ta) ela|gu

j. n. e.

Kokkuvõte: Mis muutub pööramisel sõnas „elama“, mis jääb muutumata? Kirjuta veel pöörd sõnu, mille tüvi ei muutu pööramisel!

59. Tõmba joon alla **ma-** ja **da-**lõpuga pöörd sõnadele ja pea silmas tugevusastet neis sõnades!

Heino marjul.

Aino asus õppima. Heino ei tahtnud õppida, ta läks metsa marju noppima. Palava päevaga marju noppida ei ole kerge töö. Heino ei tahtnud leppida ka selle tööga, aga ta pidi leppima, sest ta oli enesele selle töö valinud. Marju korjates pidi Heino kukkuma ja sattuma kraavi. See oleks võinud lõppeda halvasti, sest kraavis oli vesi. Heino sai aga käega põõsast kinni ja õnnetus jäi tulemata. Heino läheb nüüd kodu poole täie marjakorviga. Polla jookseb talle vastu ja tahab lakkuda ta käsi ja vaadata ta korvi. Heino

tõukab ta eemale. Väsinult astub Heino tuppa. Toas ei ole kedagi. Laua juures jääb ta tukkuma ja ei saagi korjatud marju seekord kodurahvale pakkuda.

60. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja kõik allakriipsutatud sõnad, iga sõna ma- ja da-lõpuga!

Eeskuj:

ma-tegevusnimi:

õppima
kukkuma

da-tegevusnimi:

õppida
kukkuda

Kokkuvõtte: Missuguses astmes on selles ülesandes ma- ja da-lõpuga pöörsõnad?

61. Pööra pöörsõnu: õppima, kukkuma, sattuma ja pea silmas astmevaheldust!

Eeskuj:

Olevik:

Mina õpin, kukun, satun

j. n. e.

Minevik:

Mina õppisin, kukkusin, sattusin

j. n. e.

Tingiv kõneviis:

Mina õpiksin, kukuksin, satuksin

j. n. e.

Käskiv kõneviis:

Õpi (sina) kuku, satu

õppigu (tema), kukkugu, sattugu

j. n. e.

62. Pööra eelmise ülesande eeskujul veel mõned teised 60. ülesande pöördsonad!

Kokkuvõte: Missugustes pöördsonades (60. ülesandes) ja missugustes vormides on tugev, missugustes nõrk aste?

63. Tõmba joon alla ma- ja ta-lõpuga pöördsonadele ja pea silmas tugevusastet neis sõnades!

Mängimas.

Uno, Salme ja Juku mängivad liivahunniku juures. Uno asus vankrit lükkama, aga ta ei saanud selle tööga hakkama: vanker oli raske, sest ta oli täis liiva. Juku aitas lükata. Nüüd veeres vanker vurinal, nii et Salmel tuli tõtata, et koormale järele jõuda. Polla põõnas põõsa all. Nähes, et lapsed juba eemal, hakkas ta hüppama ja lastele järele ruttama. Koormaga jõuti jõe äärde. Küll oli siin mõnus päikesepaistel hüpata!

64. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja kõik allakriipsutatud sõnad, iga sõna ma- ja ta-lõpuga!

E e s k u j u.

ma-tegevusnimi: ta-tegevusnimi:

lükkama lükata

Kokkuvõte: Missuguses astmes on selles ülesandes ma- ja missuguses astmes ta-lõpuga pöördsonad?

56. Pööra pöördsonu: hakkama, hüppama, ruttama ja pea silmas astmevaheldust!

Eeskuju.

Olevik:

Mina hakkan, hüppan, ruttan

j. n. e.

Minevik:

Mina hakkasin, hüppasin, ruttasin

j. n. e.

Tingiv kõneviis:

Mina hakkaksin, hüppaksin, ruttaksin

j. n. e.

Käskiv kõneviis:

Hakka (sina)	hüppa,	rutta
hakaku (tema)	hüpaku,	rutaku

j. n. e.

Kokkuvõte: Missugustes pöördõnades (64. ülesandes) ja missugustes vormides on tugev ja missugustes nõrk aste?

66. Märgi pöördõna vorm ja tugevusaste!

Talvel.

Homseks anti palju õppida. Õpiksin ise ja õpiksid ka teised, aga tänane sulailm pakub palju lõbu, nii et tarvis esmalt rutata õue mängima ja hüppama. Olemegi õues. Seda jooksu ja mängu! Need ei taha lõppeda. „Teeme lumimehe!“ hüütakse. Poisid hakkasid veeretama lumepalle ja laduma neid üksteisele. Juku on seisma jäänud. Väsinud vististi. Kõlab hüüe: „Juku, ära tuku! Too süsi! Teeme neist lumimehele

silmad pähe.“ Juku tõttab tупpa süsi tooma. Joostes libiseb ta ja kukub. See ei tee aga häda. Varsti on söed kohal ja lumimehel silmad pääs. Sellega lõpeb ka mäng, sest juba kutsutakse kõiki tупpa. Ei tahaks küll veel keegi minekuga leppida. Siiski minnakse. Juku jääb lumimehe juurde veel natukeseks peatuma. Minnes hüüavad teised talle: „Juku, ära sa lükka meest ümber!“

E e s k u j u. Homseks anti palju õppida (tegevusnimi). Õpiksin (ting.) ise.

67. Pööra pöörd sõnu: j ä t m a (jätta), v õ t m a (võtta), n u t m a (nutta) ja pea silmas astmevaheldust!

E e s k u j u.

Olevik:

Mina jätan, võtan, nutan

j. n. e.

Minevik:

Mina jätsin, võtsin, nutsin

j. n. e.

Tingiv kõneviis:

Mina jätaksin, võtaksin, nutaksin

j. n. e.

Käskiv kõneviis:

jätta (sina), võta, nuta

jätku (tema), võtku, nutku

j. n. e.

68. Märgi pöörd sõna vorm ja tugevusaste!

Ema ütles Heinole: „Jäta vallatus!“ Heino aga ei suuda seda jätta. Võta oma, võõrast ei tohi võtta! Küta ahju, aga ei tohi teda lõhki kütta. Nutta, kui oled kurb; rõõmuga ei maksa nutta. Kata ja mata, kui sul on, millega katta ja matta. Laps ei tohi võtta õuna, ta ei võtagi seda. Salme ütles õele: „Kui sa ei soovi jätta oma nukku Lindale, siis ära jätta; nutta sellepärast ei maksa!“

Eeskuj. Emä ütles Heinole: „Jäta (k. k.) vallatus!“ Heino aga ei suuda seda jätta (tegevusnimi).

69. Kirjuta järgnev tükk minevikus!

Aino aiatööl.

Väike Aino on aias tööl. Ta võtab kannu ja kastab lilli. Öösiks katab ta lilled kinni, sest on karta külma; ainult talvelilled jätab ta katmata. Peenarde vahelt leiab ta väikese linnupoja; see on surnud. Ainol on linnust kahju ja ta nutab. Sirelipõõsa alla matab ta surnud linnupoja maha. Õhtul läheb ilm jahedamaks. Aino läheb tuppa. Emä kütab ahju. Hääl on Ainol ahjupaistel käsi soojendada.

Eeskuj. Väike Aino oli aias tööl. Ta võttis kannu...

70. Tähekesega märgitud sõnadele tõmba joon alla ja pea silmas nende sõnade sisehäälikute muutumist.

*Tõde tõuseb; vale kahvatub *tõe ees. *Õde kutsus *õe külla. Sel mehel on suur *jõud; ta võttis kokku kõik oma *jõu. Isa läks hommikul puid *vedama ja *veab kuni õhtuni. Raske on *leida seda kaotatud asja, aga Heino *leiab selle kindlasti. Ta püüab *hoida oma au ja *hoiab ka. Julge *jalg ei väärata; vend kriimustas oma *jala. Laual oli *sulg; laps võttis selle *sule. *Arg jookseb ka *ara ees. Juku läheb ust *sulgema ja *suleb selle. Tal on vana *kuub; selle *kuue andis ta kerjusele. *Uus luud pühib hästi; isa ostis uue *luua. Lille *õis lõi lahti; laps andis emale ilusa *õie. Karjasel on karjas *kuus lammast; *kuue lambaga tuli ta ka koju.

71. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missugune häälik kaob sõnade muutmisel!

E e s k u j u.

Tõde	—	tõe,	kaob	d
õde	—	õe,	"	d

72. Tähekesega märgitud sõnadele tõmba joon alla ja pea silmas nende sõnade sisehäälikute muutumist!

Lapse kirjas juhtus *viga; laps parandas selle *vea. Raamatus on *rida *rea kõrval. *Siga ajas *sea küna juurest minema. Selle raamatu *iga on pikk; ei tea selle raamatu *ea algust. Ta *peab sõna, mida kohustati teda *pidama. *Käsi peseb *käe. Purgis oli

*mesi; purgil on *mee lõhn juures. *Vesi aurab; *vee tähtsus on suur. Osteti uus *regi, aga *ree jalas on juba katki. Meie talu lähedal on *jõgi; selle *jõe vesi on puhas. *Mägi ei saa *mäe juurde. Meie *vägi võitis võõra *väe.

73. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missugune häälik teiseneb ja missugune kaob sõnade muutmisel!

E e s k u j u.

Viga — vea, i teiseneb e-ks, g kaob

Käsi — käe, i „ e-ks, s „

74. Tähekesega märgitud sõnadele tõmba joon alla; pea silmas nende sõnade sisehäälikute muutumist!

Oma *tuba, oma *luba; ta sai *loa ja ehitas endale uue *toa. *Uba on toitev; *oa terad on suured. *Nuga kukkus käest; *noa ots riivas jalga. Hää *tegu kutsub esile ka hää *teo. Kõigile meeldib rõõmus *nägu; sõber tegi rõõmsa *näo. *Kägu on küll lind, aga *käo pesa ei ole keegi näinud. Laps ei märganud *madu ja astus *mao sabale. Suvine *vedu on kallis; selle *veo eest tuleb maksa suured summad. Mul tuli meelde ilus *lugu; selle *loo jutustasin ma sõpradele. Koormalt kukkus maha *kubu; isa võttis selle *koo üles. Laps alles hakkas *lugema, aga *loeb juba ilusasti. Mis peab *kaduma, see *kaob. Poiss läks puid *laduma ja *laob hoolega.

75. Kirjuta välja eelmisest tükist (oma vihust) allakriipsutatud sõnad ja märgi, missugune häälik teiseneb ja missugune kaob sõnade muutmisel!

E e s k u j u.

Tuba — toa, u teiseneb o-ks, b kaob

tegu — teo, u „ o-ks, g „

lugema — loeb, u „ o-ks, g „

76. Tähekesega märgitud sõnadele tõmba joon alla ja pea silmas nende sõnade sisehäälikute muutumist!

*Süsi kukkus põrandale; ema võttis *sõe üles. Vikati *lüsi läks katki; isa tegi vikatile uue *löe. Ahi pandi *küdemä, aga ta *köeb halvasti. Lehel ronis *tigu; laps tõi selle *teo tuppa. Naaberkülas oli *pidu; *peo muusikahelid olid kuulda kaugele. Väike Viuu läks põllule vihku *siduma ja *seob hoolega. Peenral tärkas *idu; lind sõi selle *eo ära. Kus on *tugi? Haige saab käia ainult *toe abil.

77. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missugune häälik teiseneb ja missugune kaob sõnade muutmisel!

E e s k u j u.

Süsi — sõe, ü teiseneb ö-ks, s kaob

pidu — peo, $\left\{ \begin{array}{l} i \quad \text{„} \quad e\text{-ks,} \\ u \quad \text{„} \quad o\text{-ks,} \end{array} \right\} d \text{ kaob}$

78. Tuleta meelde põhikäänded*) ja kirjuta lauseid, milles on 73. ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse teistes käänetes!

Eeskuj. Seda ei saa lugeda suureks veaks. Õpilane kirjutas vigadeta.

79. Kirjuta lauseid, milles on 75. ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse käänetes!

80. Kirjuta lauseid, milles on 77. ülesande sõnu ainsuse ja mitmuse käänetes!

*) Vaata 3. õppeaasta ülesandeid 57 ja 82!

III. Veel mõned pöörd sõnade lõpud.

81. Tõmba tegijanime lõpule joon alla!

Jõudis kaunis kevad. Soojendaja päike sulatas lume ja kuivatas põllu. Kündja läks põllule kündma. Ta järel käis äestaja, hiljemini külvaaja. Kosutaja vihm niisutas põldu, nii et vili kasvas kiiresti. Kõige enne algas rukkilõikus. Lõikaja sirp välkus väljal. Kandja kandis kokku vihke hakkjalgadeks. Hiljemini ilmus põllule vedaja ja vedas vihud masina juurde peksmiseks. Suvel on põllupidajatel kibe töö. Sel ajal ei saa logelda. Logeleja jääb hätta.

Eeskuju. Soojendaja päike sulatas lume.

Kokkuvõte: Missugune lõpp on tegijanimel?

82. Tõmba joon alla tegijanime lõpule ja selle ees olevale tähele!

Kes tuleb, see on tulija. Nägija näeb. Mängija ei ole töötegija. Isa viis tuppä külmas kojäs olija. Suri ja ei saanud enam sõnagi suust. Viija iga kord ei too. Teenija ei saanud oma tööga hakkama. Tee-käija eksis teelt. Kus tegijat, säääl nägijat. Köietantsija

tegi palju nalja; ta oli osav kõndija köiel. Eksija ei leia õiget teed. Kõik koosolijad olid tehtud ettepanekuga nõus.

E e s k u j u. Kes tuleb, see on tulija.

Kokkuvõte: Missugune täht jääb selles tükis tegijanime lõpu ette püsima?

83. Täienda järgnevad laused!

Kes kirjutab, on kirjutaja.

Kes loeb,

Kes räägib,

Kes ronib,

Kes raiub,

Kes laulab,

Kes mängib,

Kes eksib,

Kes müüb,

Kes hüppab,

Kes naerab,

Kes õpib,

j. n. e.

84. Määra tegijanimi ja tegevusnimi (mida teha?)!

Õppija tahtis õppida. Sööja ei saanud süüa ega lööja lüüa. Suriija ei tahtnud surra. Käija ei saanud otseteed käia. Rääkija soovis veel rääkida. Müüja tahtis oma kaupa müüa. Tegija oli väsinud, ta ei jaksanud enam tööd teha. Otsijal ei olnud enam midagi otsida. Viija tahtis oma kompsu koju viia. Reisija

ei soovi enam reisida. Keetja pani supi keema, see ei tahtnud aga kuidagi kiia. Luuletajal tuli mõttesse luua uus luuletis. Jooja soovis veel juua.

Eeskuj u. Õppija tahtis õppida (mida teha?).

85. Märki olevik (mis teevad?) ja **kaudne kõneviis** (mida tegevat?)! Lõppudele tõmba joon alla!

Need inimesed söövad saia; räägitakse, nad ei söövat rukkileiba. Lapsed magavad kaua. Mõni täiskasvanu magavat samuti kaua. Targad inimesed kõnelevad tarka juttu. Mõni tark kõnelevat ka rumalusi. Täna tulevad külalised; ka linnatädi tulevat külla. Lapsed valmistuvad koolimineku vastu. Mõni lastest ei tegevat seda sugugi hää meelega. Poisid jooksid jõe äärde ja suplevad jões, ainult üks poiss ei minevat vette. Paljud reisivad suveks mereranda; meie vanemad ei reisivat sel suvel kuhugi. Lapsed kisavad mängides. Teda kuuldi kisavat.

Eeskuj u. Need inimesed söövad (mida teevad?) saia; räägitakse, nad ei söövat (mida tegevat?) rukkileiba.

Kokkuvõte: Missugune on kaudse kõneviisi lõpp?

86. Kirjuta lauseid, milles on pöördõnad kaudses kõneviisis!

Eeskuj u.

Poisid teevad müra, poisid tegevat müra.

Lapsed laulavad, üks laps ei laulvat.

Kõik naeravad,

Pall on suur,
 Isa künnab,
 Ema sööda kanu,
 Nad võtavad õppust,
 Poisid kannavad liiva,
 Lehm annab piima,
 Onu sõidab linna,
 Mehed veavad vilja,
 Lapsed loevad,

j. n. e.

87. Märgi pöörsõna käänatava vormi (kesksõna) lõpp **ainsuse osastavas** käändes ja pane sulgudesse vastav küsimus!

Pimedas nurgas välkusid kaks säravat silma. Laevad sõitsid mööda mässavat merd. Laps tõi emale mitu lõhnavat õit. Laine loeb huvitavat raamatut. Meie vaatlesime tõusvat päikest. Ära ärata magavat last! Sadas kosutavat vihma. Kivi tabas mängivat last. Poiss ajas taga kisendavat koera. Meie leidsime metsas mitu söödavat seent. Raske on tagasi hoida vaimustuses võitlevat väge. Laps ei saa õpitavat tükki selgeks.

Eeskuju. Pimedas nurgas välkusid kaks säravat (missugust?) silma.

Kokkuvõte: Missugusele küsimusele vastab pöörsõna käänatav vorm? Missugune lõpp on tal **ainsuse osastavas**?

88. Määra olevik ja kaudne kõneviis ja kesksõna **mitmuse nimetavas** ning **ainsuse osastavas**!

Laste silmad säravad. Nägin silmi säravat. Sä-ravad silmad äratavad rõõmu. Ei olnud näha ühtegi säravat silma. Lilled lõhnavad. Aias õitsevad lõhna-vad lilled. Laps sai mitu lõhnavat õit. Vaasis ole-vad lilled ei lõhnavat. Lapsed mängivad. Ema kut-sus mängivat last. Mängivad lapsed on rõõmsad. Lap-sed mängivat juba hästi palli. Ka linnud magavad. Ära hirmuta magavat lindu. Magavad linnud on erk-sad. Aias puu otsas magavat mitu lindu. Päikese kiired kosutavad. Kosutavad päikese kiired tungivad tupp. Sadas kosutavat vihma. Mõni vihm ei ko-sutavat.

E e s k u j u. Laste silmad säravad (ol.). Nägin silmi säravat (kaudne k.). Säravad (missugused? mitm. nim.) silmad äratavad rõõmu. Ei olnud näha ühtegi säravat (mis-sugust? ains. os.) silma.

IV. Käänd-, pöörd- ja abisõnu.

89. Tõmba joon alla asjade nimedele (nimisõnadele!*)

Laste abi.

Lumetuisk on Männiku küla tänavad hange ajanud. Mõnes talus ulatuvad hanged katuseräästani, kaevudel paistavad vaid postid ja vinnad lumest. Küla keskel asub uus kõrge maja. See on koolimaja. Tuisune päev jõudis õhtule, videvik saabus. Lapsed, kes olid öösiks koolimajja jäänud, istusid koolitoas laua ääres ja kuulasid hirmunult tormi mühinat. Äkki läheb üks lahti ja suured aurupilved tungivad tuppa. Lapsed kargavad üles, et sulgeda ukse. Sääl näevad nad väikest poisikest, kes üleni lumega kaetud. See puhastab silmi, puhub käsi, mis külmast sinised, ja raputab lund maha. Viimaks küsib vanem koolipoiss Laur sisseastujalt: „Poiss, mis su nimi on?“ — „Peedu,“ vastab see naeratades. Selgus, et see oli kerjapoiss. Lapsed teatasid õpetajale Peedust. Õpetaja loaga jätsid lapsed Peedu öösiks koolimajja ja andsid talle süüa.

*) Vaata II õppeaasta osas ülesandeid 58—69!

90. Määra eelmise tüki **nimisõnade** käänded ja pane vastav küsimus!

Eeskuj u. Lumetuisk (nim. ains.) on Männiku (kelle? missuguse? om. ains.) küla (mille? om. ains.) tänavad (mis? nim. mitm.) hange (millesse? sisseütl. ains.) ajanud.

91. Määra eelmise tüki eeskujul veel **nimisõnade** käändeid!

Südametunnistus.

Eevi käis tädil vöörusel. Tädi andis talle neli õuna; kaks Eevile enesele, kaks pidi ta viima koju oma väikesele õekesele. Teel sõi Eevi oma õunad ja ka ühe õe õuna ära. Kodu andis ta õele ainult ühe õuna. Õeke kilkas rõõmu pärast; ka vanematel oli hää meel. Eevi jäi tõsiseks. Varsti hakkas halb tunne teda piinama: ta oli õde ja vanemaid petnud. Eevi kahetses oma süüd ja rääkis oma süüteo ning südamepiina emale ära. Emal läks kurvaks ja ütles: „Palu õelt andeks!“ Eevi tunnistas siis õele oma süü üles. Õde andiski andeks, ja nüüd võis Eevi jälle endiselt rõõmus olla.

92. Tõmba asja omadust näitavatele sõnadele (omadussõnadele) joon alla ja pane vastav küsimus!*)

Räpane Mai.

Mai oli väike tüdruk. Maie ema oli vaene. Isa oli surnud. Koolis oli ta väga virk ja õpetaja oli te-

*) Vaata II õppeaasta osas ülesandeid 70—72!

maga ikka rahul. Mai kandis väga odavaid riideid. Emal polnud võimalik talle kallist kleiti osta. Ta kandis halli poolvillast kuube, mis soe ja puhas. Põll oli tal aga alati kortsus. See ei olnud ka puhas. Õpetaja kutsus ühel päeval väikese tüdruku enese juurde. „Armas laps,“ ütles lahke õpetaja, „kas sa tead, et koolilapse riided peavad olema puhtad. Homme hommikuks pese põll puhtaks ja triigi ilusasti ära!“ Mai vaatas õpetajale suurte tõsiste silmadega otsa. Ta ohkas tasa, aga ei lausunud midagi. Järgmisel hommikul jalutas õpetaja enne koolitöö algust lähedase järve rannal. Paa-tide juures kõrgete puuvirnade vahel nägi ta väikest tüdrukut, kes korjas põllesse laaste. Õpetaja tundis tas Maie. Nüüd mõistis õpetaja, miks oli Maie põll räpane. Hää laps aitas oma vaest ema enne koolitunde.

E e s k u j u. Mai oli väike (missugune?) tüdruk.

93. Määra eelmise tüki **omadussõnade** käänded ja pane vastav küsimus!

E e s k u j u. Mai oli väike (missugune? nim. ains.) tüdruk . . . Mai kandis väga odavaid (missuguseid? os. mitm.) riideid.

94. Kirjuta veel lauseid, milles on **omadussõnu**! Märgi **omadussõnad** nii kui eelmises ülesandes!

95. Tõmba **pöörd sõnadele** (tegevussõnadele) joon alla!

Jüts ja päike.

Päike ärkas unest ja piilus üle metsatuka. Ta tah-
tis näha, kas lapsed on juba üleval, kuid ta ei näinud
midagi. Oli veel pime. „Tõusen õige kõrgemale,“ mõtles
ta, ja tõusis. Vaatas siis maja ülemise korra aknast
sisse. Säälnägi ta väikest Jütsi alles voodis. „Jüts,
pisike laisk poiss, tõuse üles!“ hüüdis päike ja paistis
Jütsile otse silmi. Jüts ei tahtnud, et päike paistab
talle silmi. Ta ütles pahaselt: „Mine ära, päike! Ma
tahaksin veel magada.“ Päike aga ei läinud ära; ta
hakkas naerma ja paistis veel heledamalt. Nüüd sai
Jüts päris pahaseks. Talle ei meeldinud, et päike ta
üle naeris. Ta hüppas voodist välja ja kattis akna tumeda
eesriidega kinni. Nüüd läks päike Jütsi akna juurest ära.

96. Määra eelmise tüki pöörd sõnade vorm!

Eeskuj.

Ärkas — minevik,

tõusen — olevik.

97. Tõmba joon alla seni tundmata sõnaliigile!

Isa ütles: „Ma sõidan linna!“ Tule sa, Juhan,
tuppa! Laps kukkus toolilt; ta hakkas nutma. Lap-
sed laulsid: „Vaata, papa, meie läheme marjule!“ Me-
hed, minge teie tööle! Töölised said palga kätte, nad
lahkusid töölt. Juku leidis aiast õuna; ta andis selle

õele. Uno sõi ploomi, mis ta aiast leidis. Mees, kes kukkus koormalt, suri. Onu ostis suure maja; seesuguse maja ostis isa. Laine kaebas: „Mu raamat kadus!“ Põllumehed olid mures: rahe hävitas nende põllusaagi.

98. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missuguseid sõnu asendavad nad lauses!

E e s k u j u.

Ma asendab sõna — isa,

Sa „ „ — Juhan

seesuguse „ „ — suure . . .

Kokkuvõtte: Kuidas nimetatakse teiste sõnaliikide asemel tarvitataavaid sõnu?

99. Tõmba asesõnadele joon alla!

Väikese poisu õnnesoov.

Isa, võta vastu mu pisike soov:
 olgu järgmine aasta sulle õnnetoov,
 ärgu sul muresid olgu palju,
 sest muidu su nägu on tõsine, valju,
 ja oma väikese pojaga
 sul aega ei ole mängida,
 ja siis sa ei tule nii pea koju
 ja ootama kaua peab pisike poju.

Aga tead, mis sulle ütlen veel, armas isa:
 ma pai tahan olla ja ei tee ka kisa,
 ega punnida, tõrkuda enam ei taha
 ja kõik need halvad moed jätan maha,
 sest — olen küll alles pisike mees,
 aga täismehhe süda mul siiski on sees.

(J. Oro.)

100. Kääna asesõnu: mina, see!

Eeskuj u.

Ainsus:

Mitmus:

Nim. Mina, see

Meie, need

Os. mind, seda

meid, neid

j. n. e.

101. Tõmba joon alla seni tundmata sõnaliigile!

Isa läks kündma ühe hobusega; sulane äestab kahega. Poisid jooksid kolmekesi; esimesena jõudis kohale Juku, Uno tuli teisena, Mäidu kolmandana. Jaanil oli karjas hoida viis lehma, kolm mullikat, kümme lammast. Mõista, mis see on: neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama (koer); üks uks viib viide kambrisse (sõrmkinna). Mehel on üheksa ametit, kümnes on nälg. Viiel käel on kakskümmend viis sõrme. Kümnel inimesel on sada sõrme. Seitse korda kaheksa on viiskümmend kuus. Sajast lahutada kolmkümmend — saame seitsekümmend.

Kokkuvõte: Mida näitavad allakriipsutatud sõnad? Kuidas nimetatakse arvanäitavaid sõnu?

102. Kirjuta eelmisest tükist välja **arvsõnad** ja märgi, missuguses käändes nad on; kirjuta neid arvsõnu veel mõnes teises käändes!

E e s k u j u.

Ühe (om.), ühele (alaleütl.), üheks (saav).

Kahega (kaasaütl.), kaheni (rajav), kaheta (ilmaütl.).

103. Kirjuta a) arvusid sõnadega ühest kahekümneni, b) järgarvused esimesest kahekümneni!

104. Tõmba joon alla seni tundmata sõnaliigile!

Siin tõstab rahvas põllurammu. Kaugel kõlab lauluhääl. Tõuka tagant, tuulekene! Sääl paistab meie kodu. Ma tulen taevast ülevalt. Nii on olnud ikka — eile, täna, homme, igavesti. Enne mõtle, siis ütle. Vara tööle, hilja voodi — nõnda rikkus tuppa toodi. Töö edeneb hästi. Laps loeb ilusasti. Pontu soojendus pikali päikese paistel. Poiss hüüdis Pontut. Pontu kargas püsti; ta jooksis ruttu poisi juurde. Tasa liigub laevukene, tuuled õrnalt lükkavad.

105. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missugustele küsimustele nad vastavad!

E e s k u j u.

Siin — vastab küsimusele: kus?

eile " " millal?

Nii " " kuidas?

Kokkuvõte: Mida määravad need sõnad? (Tegevuse kohta, aega, viisi.) Kuidas nimetatakse neid sõnu? Katsu neid sõnu käänata või pöörata! Kas nad muutuvad?

106. Kolmes järgnevas tükis tõmba **määrsõnade** lõpudele — **sti, mini** ja li joon alla!

Ööbik ja lilled.

Ilusal kevadel laulis ööbik rõõmsasti. Samal kevadel hakkasid sääl ka lilled kaunisti õitsema. Kui ööbik nägi neid ilusaid lilli, mõtles ta: „Nad õitsevad ainult sellepärast nii ilusasti, et mina laulan.“ Ja ööbik laulis veel paremini. Aga lilled, kes kuulsid ööbiku laulu, mõtlesid: „Ta laulab ju ainult sellepärast nii ilusasti, et meie õitseme.“ Ja nad õitsesid veel ilusamini.

Kevadel metsas.

Kannike, kaunike laane lahus
õilmitseb hellasti vaikselt rahus.
Tasakesi tuuleke metsas puhub,
lahkesti laineke kallast uhub.

Ööbiku hääleke lehis liigub,
rõõmsasti linnuke oksal kiigub.
Kas mina, kallike, kurta püüan?

Laulan ja rõõmustun, hüppan ja hüüan.

Musti.

Musti magas toa ukse ees põrandal, kuhu päike knast palavasti paistis. Kärbesed sumisesid ta ümber.

Musti oli raskesti väsinud. Ta sirutas sääred õieli, vajus küljeli ja surus silmad kinni. Väljast kuuldus peremehe hääl. Musti hüppas üles, tõukas toaukse seljali ja tormas välja. Ent järsku kuulis ta koledat hüüdu. Pisike Mäidu oli ukse taga, ja Musti oli ta uksega kumuli tõuganud.

107. Kirjuta, missugune suhe võib olla lauaga mõnel teisel ajal! Märgi mõni suhe lõokesel põlluga, pardil veega, hobusel teega, karjasel metsaga, pääsukesel katuseräästaga, majal teise majaga j. n. e.! Suhet näitavale sõnale tõmba joon alla!

Eeskuju. Asi võib olla laua all, laua kohal, laua ääres, laua taga j. n. e. Hobune jookseb tee keskel j. n. e.

Kokkuvõtte: Mida näitavad allakriipsutatud sõnad? Nad on teiste sõnadega kaasas ja neid nimetatakse **kaassõnadeks**. Kas saab neid sõnu käänata või pöörata?

108. Tõmba **kaassõnadele** joon alla!

Aus poiss.

Ühel kevadisel päeval kõndis väike kaheksa-aastane poisike mööda linna tänavaid; tal olid seljas väga viletsad riidehilbud ja ta palus tükikest leiba. Poisi isa oli kingsepp, suri aga paari aasta eest; ema oli juba enne seda maetud mulla alla. Kerjates jõudis poiss ühe rikka kaupmehe ukse ette. Sääl nägi ta maas mingit hiilgavat asja ja tõstis selle üles ning mõtles: „Selle on

keegi kaotanud.“ Ta astus poodi ja ütles: „Leidsin praegu teie ukse alt ühe kuldasja; ei tea, kelle oma see peaks olema?“ Kaupmees vaatas asja teraselt ja ütles: „See on kallis kuldnööp; ta pääl on tähed: A. M. Jäta ta siia, ma katsun ajalehe kaudu ta omanikku leida.“ Kaupmees andis poisile viisteist senti ja käskis teda kahe nädala pärast tulla leidise järele. Täna des võttis poiss raha ja tõttas leiba ostma.

109. Kirjuta veel lauseid, milles on kaassõna; kaassõnale tõmba joon alla!

110. Tõmba joon alla seni tundmata sõnaliigile!

Täna sõitsid isa ja ema kirikusse. Möödunud pühapäeval ei sõitnud isa ega ema kirikusse. Taevas ja maa on täis Jumala au. Soojust ehk temperatuuri määratakse soojamõõtja ehk termomeetri abil. Isa sõidab linna täna või homme. Naaber ostab hobuse või lehma. Lennuk liugles õhus kui lind. Meie loeme ning laulame. Enne mõtle, siis ütle. Ats palus, et talle ostetaks saapad. Uno jäi koju, sest ta tahtis õppida. Ta ei õppinud, vaid jooksis õues. Juku tahtis hüpata üle kraavi, aga kukkus kraavi.

111. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud sõnad ja märgi, missuguseid sõnu nad seovad!

Eeskuju.

Ja seob sõnu isa, ema,
 või „ „ täna, homme,
 kui „ „ lennuk, lind,
 siis seob lauseid.

Kokkuvõte: Milleks tarvitatakse märgitud sõnu? Kuidas neid sellepärast nimetatakse? Kas saab neid käämata või pöörata?

112. Tõmba sidesõnadele joon alla!

Raamatu palve lugejale.

Palun, ärge puudutage mind pesemata kätega; muidu on mul pärast häbi, kui mind võtavad teised lugejad. Ärge kriipsutage mind pliitsi või sulega, — see on nii inetu. Lugeses ärge vajutage mind küünarnukkidega ja ärge asetage mind lauale, selg ülespidi. See ei meeldiks ka teile mitte, kui keegi teiega niiviisi talitaks. Ärge iialgi pange ühtegi raamatusse pliitsit, puupulka ega midagi muud — päale õhukese paberilehe: muidu laguneb köide. Lõpetanud lugemise, ärge tehke ka sinna, kus peatusite, mingit jälge küüne või pliitsiga, vaid pange vahele ilus õhuke märgike, et võiksin mugavasti ja rahulikult puhata. Ärge unustage, et päale teid tuleb mul olla veel mitme teise lugeja käes. Aidake mind jääda puhtaks ja nägusaks, siis võin ma teid aidata õnnelik olla.

113. Kirjuta, kuidas hüüad sa, kui nõelab sind mesilane, kui hõikad kedagi, kui avaldad imetust, ehmatust, kurbust, rõõmu, tänu ja aimad järele lindude, loomade ja looduse hääli!

Eeskuj. Ai, ae, hei . . .

Kokkuvõte: Kuidas nimetatakse neid sõnu? (Hüüdsõnad.) Kas saab neid sõnu käänata või pöörata?

114. Tõmba hüüdsõnadele joon alla ja pea silmas, missuguse kirjovahemärgiga eraldatakse hüüdsõna lauses teistest sõnadest!

Ae, tule siia! Oi, oi, kui suur pall! Ah, kui ilus! Hei, külamees, pea kinni! Ahah, kas nägid nüüd? Noh, lähme siis kiiresti! Uih, kui hirmus! Ah, kui kena koer! Säh, võta see õun! Hõissa, pulmad! Oot', oot', ma tahan sulle näidata! Kivi kukkus plumpsti vette. Ahaa, näe, kus ta on! Kurr-karr, kuhu sa lähed? Nurr-narr, nurme lähen. Mirr-marr, mida ots'ma? Hirr-harr, hiiri ots'ma. Tii-tii, tihane, va-va, varblane!

115. Üldine kokkuvõte sõnaliikidest: Mitu sõnaliiki on olemas ja missugused? Kuidas ja missugused sõnaliigid muutuvad? Missugused ei muutu?

116. Määra sõnaliigid ja märgi need lühendatult sulgudes sõnade järel!

Koer Piku.

Piku on laste lemmik. Selleks on ta saanud oma naljaka ülikonna ja veel naljakamate tükkide tõttu, mis

talle on kätte õpetatud. Piku kannab suvel ja talvel pruuni sabakuube, laia valget kaelust, valget vesti ja valgeid kindaid. Üle otsaesise käib tal valge lauk. Nii on tal seljas suure, uhke härra ülikond. Kuid sääljuures on ta kasvult pisukeseks jäänud. Oma keeles oskab ta ütelda ainult ühte sõna: auh! Seda kordab ta küsimusele: kuidas koer kõneleb? tasakesi, kõvasti ja ülikõvasti, just nagu soovitakse.

Eeskujju. Piku (n.) on (p.) laste (n.) lemmik (n.).
Selleks (a.) . . .

V. Liide -gi, -ki.

117. Märki liide -gi ja -ki ja tähed nende ees!

Kallid sametpüksid.

Kaljule telliti lihavõtteks toredad sametpüksid. Seda piduriiet ei hoidnud Kalju põrmugi. Ta ronis ühtelugu puude otsa ning isegi aedadele. Käis koguni katuselgi. Naabrigi aed ei pidanud Kaljut: sellestki ronis ta üle. Lihavõtteks seadis naaber-isa oma lastele kena kiige üles. Ilma kiigeta ju lihavõttepühi nagu ei olekski. Kui esimesel pühal kutsuti naabrilapsed aiast lõunale, ronis Kalju oma sametpükstes üle kõrge plangu. Linda ja Leo leiva-ahjud tallas ta maatasa. Nukku-delegi ei andnud ta armu. Ta oleks rohkemgi pahan-dust teinud, aga säääl juhtus midagi. Kiikegi ei jät-nud Kalju rahule ja ronis sellele. Säält kukkus ta aga porilompi. Sellega oli ka lõpp sametpükste toredu-sel. Ta selgki sai vigastada.

Eeskuju. . . . ei hoidnud Kalju põrmugi.

118. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja kõik märgitud sõnad, esmalt liitega -gi, siis liitega -ki, ja tähed liite ees!

Eeskuj u.

Põrmugi — liide gi, liite ees u,
 sellestki — „ ki, „ „ t.

Kokkuvõte: Missuguste häälikute järel kirjutatakse liide -gi? Missugused häälikud pääle l, m on veel heliga kaashäälikud? Missuguste häälikute järel kirjutatakse liide -ki?

119. Pane sõna „ka“ asemele vastava sõna külge liide -gi või -ki!

Tarvis on ka täna tööd teha. Tuli ei jäta ka varna seinä. Torm hävitas metsa, ta ei jätnud ka põldu puutumata. Ka seinal on silmad ja ka metsal kõrvad. Ka koer tunneb häbi. Seda ei unusta ma ka surres. Ka loll võiks seda mõista. Seda kisa peaks ka kurt kuulma. Mõnda meest ei saa ka juut petta. Sellest ei suuda ka tark aru saada. Ei võinud seda ka unes aimata. Laual oli ka lamp kustunud. Ta ka ei teinud midagi. Mõni inimene ka ei söövat võid. Ka õnnes ei olnud ta rõõmus. Seda atra ei jaksa ka härg vedada. Selles vees ei vahuta ka seep. Talle ei maitse ka kook. Ma ootasin kirja ja ka sain.

120. Kirjuta veel lauseid, milles on sõnu liitega -gi, -ki!

VI. Alus ja öeldis.

121. Ütle midagi, mõni mõte (lause) isast, emast, õest, linnust, hobusest, koerast, kassist, kanast, pardist, haigest, laisast, virgast, endast, külvajast, kündjast, ujujast, majast, metsast, päikesest, tuulest, lillest, kivist, teest, lauast, paberist, sulest! Lauses räägitava asja nimele tõmba joon alla ja pane sulgudesse vastav küsimus!

Eeskuj. Isa (kes?) künnab. Ema (kes?) koob kangast. Maja (mis?) on uus.

Kokkuvõte: Kuidas nimetatakse lauses räägitava asja nime? (Lause alus.) Missugustele küsimustele vastab lause alus ja missuguses käändes ta on?

122. Tõmba lause alusele joon alla ja pane sulgudesse vastav küsimus!

Meie Muki.

Järvekaldal oli väike popsimajake. Sääl elutses kehv lesknaine oma laste Uno ja Virvega. Üle järve paistis nende endine kodu. Sääl olid nad rõõmsasti elanud üle kümne aasta. Aga siis suri isa. Em pidi varsti müüma talu ja asuma lastega siia popsimajakesse. Peagi hakkas neid siin puudus ning häda kimbutama.

Ema murdis küll tööd teha. Kolm suud tarvitavad aga rohkesti. Naisterahva jõud oli nõrk nende toitmiseks. Sõrmed puutusid ikka sagedamini põhja. Endisest talust kolis nendega siia ka Muki nimeline õuekoer. See oli Uno ja Virve truu mänguseltsiline. Ta viibis alati hää meelega laste juures ja kaitses neid hädaohu eest.

123. Kirjuta veel lauseid pääst või raamatust, tõmba lause alusele joon alla ja pane vastav küsimus!

124. Kirjuta 121. ülesande laused (oma vihust) ja märgi sõnad, mis näitavad, mis on öeldud isast, emast, majast j. n. e.! Nendele sõnadele tõmba joon alla ja pane vastav küsimus!

E e s k u j u. Isa künnab (mida teeb?). Maja on uus (missugune?). Hobune on loom (mis ta on?).

K o k k u v õ t e: Kuidas nimetatakse lauses sõnu, mis näitavad, mis on öeldud alusest? (Õeldis.) Missugustele küsimustele vastab öeldis?

125. Kirjuta ära 122. ülesande tükk ja märgi öeldised!

E e s k u j u. Järvekaldal oli väike popsimajake. Sääl elutses (mida tegi?) kehv lesknaine.

126. Kirjuta veel lauseid pääst või raamatust ja märgi öeldised nagu eelmises ülesandes!

127. Märgi alus ja öeldis! Tõmba alusele alla sirge joon ja öeldisele laineline joon!

Äike.

Tuuled vaikivad, ükski leht ei liigu, ükski lind ei laula. Inimesed panevad majade aknad kinni. Paksud sinimustad pilved roomavad üles taevale. Lapsed lõpetavad tänaval mängimise. Nad lähevad igaüks oma koju. Koerad otsivad varju, kanad kaovad kuuri alla. Inimesed tõttavad põllult koju. Tänav on nagu surnud. Ja siis hakkab korraga tuul puhuma. Tolm lendab majade kõrguselt. Paberiräbalad lendavad õhus. Tuleb vihm, vehivad välgud, kargib kõu.

Eeskuju. Tuuled vaikivad

Märkus: Alus ja öeldis on lause pääliikmed; teised sõnad lauses on lause kõrvalised liikmed.

VII. Kirjavahemärgid.

128. Määra alus ja öeldis! Asja või olevuse nimele, kellele öeldakse, tõmba joon alla! Pea silmas kirjavahemärke!

Ma teretan sind, hommik! Miks sa nutad, lillekene? Kus sa käisid, sokukene? Veskil ma käisin, härrakene. Mis sa sirised, sirgukene? Pisar, kust sa siia said? Lained, kuhu te tõttate? Kiiss-kiiss, kuhu jääd sa? Kiiss-kiiss, mis sääl teed sa? Isamaa, õitse sa! Sa, mets, oled must ja tume. Truuks surmani me sulle, Eesti, jääme! Kuldrannake, mil jõuab laev su kaldale? Eestimaa, su mehemeel pole mitte kadund veel. Miks sa magad, mehikene? Miks sa vilgud, tähekene?

E e s k u j u. a. ö.
Ma teretan sind, hommik!

Kokkuvõte: Kuidas nimetatakse asja või olevuse nime, kelle poole pöörduakse lauses? (Üte, hüüe.) Kus kohal seisab üte lauses? Missuguste kirjavahemärkidega eraldatakse üte?

129. Tõmba joon alla üttele ühes tema juurde kuuluvate sõnadega!

Paista jälle, lahke päike! Kena päike, kas sa väsind oled? Mu lapsed, ärge riielge! Jumal sind kaitsku, kallis kodumaa! Teid ma tervitan, Eestima pojad! Õrn ööbik, kuhu tõttad sa? Tulge kokku, külapapsed! Jõulukesed, jõudke jälle! Veere, värten, vurinaga! Ketra, vokk, nüüd kiiruga! Kuidas priius meile tuli, ütle, isa, minule! Laps, oota! Süda, kannata! Kas sa rasket hingevalu, hellake, ka tunda said? Miks nii tuksud, rind? Sind teretame, kuldpäike! Tere, tuuled! Tere, meri! Ära kohku, kannikene, ei sind taha sõtkuda! Jää jumalaga, isamaja! Laula, laula, suukene, liigu, linnu keelekene, mõlgu, marja meelekene, ilutse, südamekene!

130. Tõmba üttele joon alla ja pane vastavad kirjavahemärgid!

Tõuse üles taadikene | Ärka üles isakene | Ära
nuta sõbrake | Laena mulle kannelt Vanemuine | Juku
kus sa käisid | Mu süda ärka üles | Sõber ära kur-
vasta | Mu isamaa mu õnn ja rõõm | Õitse ja haljenda
eestlaste maa | Kuulge lapsed hoidke hoolega linnupesi |
Kus on mu armas lapsuke su uus raamat | Tule tule
tuuleke | Päike küll tunned sa Eesti lugu | Päike oh
õnnista Eesti rahvast | Priius paista Eestimaal | Mu
rahvas nüüd oled kord jälle vaba | Lehvi siis mu lau-
lukene lenda nagu lõokene |

131. Tee järgnevad laused nii ümber, et neis oleks rääkijate otsene kõne! Pane vastavad kirjavahemärgid!

Isa käskis minna lastel tuppä. Õde palus vennalt raamatut. Laps palus emalt süüa. Isa lubas täna sõita linna. Õpetaja soovitas tänada Issandat. Juku ütles emale, et ta tahab juua. Laine kutsus sõbrad enese juurde. Uno ütles, et ta läheb metsa marjule. Vanem karjane kutsus kokku külalapsed. Onu käskis lastel marjad maast üles korjata. Lapsed hüüdsid, et nad leidsid palju seeni. Liisi soovis teada, kus ema käis. Õpetaja tähendas, et varsti tuleb kevad. Keegi hüüdis appi.

Eesküju. Isa ütles: „Lapsed, minge tuppä!“ Õde palus: „Vend, anna mulle raamatut!“ Isa ütles: „Ma sõidan täna linna.“

Kokkuvõte: Missuguste kirjavahemärkide vahele pannakse otsene kõne? Neis lausetes on otsese kõne eespäälause. Vaata järele, missugune kirjavahemärk lahutab sel juhul neid lauseid (koolon ehk kaksikpunkt) ja missuguse tähega algab otsene kõne.

132. Kirjuta ära järgnev tükk, märgi päälause p-ga ja otsene kõne o-ga ning pane tähele, missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud!

Ahne kana.

Kord ütles kukk kanale: „Lähme üles mäele puulehtede seest pähkleid siblima!“ Kanake vastas: „Lähme!“

Kana leidis suure pähkli ja tahtis selle alla neelda. See jäi aga kana kurku peatuma, ei nihkunud säält edasi ega tagasi. Kana kisendas: „Kukeke, ole nii hää, jookse nii ruttu kui jõuad ja too mulle vett, muidu lämbun!“ Kukk jooksis nagu tuul kaevule ja palus: „Kaev, anna mulle vett!“ Kaev vastas: „Rutta enne mõrsja juurde ja palu talt mulle punast siidi!“ Kukk otsis ruttu mõrsja üles ja palus: „Mõrsjake, anna mulle punast siidi!“ Mõrsja vastas: „Rutta enne paju juurde ja too mulle ära pärjake, mille unustasin paju oksale!“ Kukk sai viimaks küll vee kätte ja viis kanale, aga kana oli juba lämbunud.

133 Kirjuta ära järgnevad laused, märgi päälause ja otsene kõne nagu eelmises ülesandes ning pane tähele, missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud!

„On sul koolis ka palju sõpru?“ küsis onu väikeselt Antsult. „Ei ole!“ vastas Ants. „Kust see siis tuleb, et sul sõpru ei ole!“ imestas onu. „Jah, vaata, neid poisse, kes mulle liiga teevad, ma ei salli, need aga, kellele mina liiga teen, ei salli jälle mind,“ tähendas Ants.

„Kas andsid kanadele teri?“ küsis ema Annilt. „Ei andnud!“ vastas väike Helmi. „Miks sa seda ei teinud?“ päris ema. „Ma ei saanud terakoti suud lahti!“ kaebas Helmi. Ema aitas Helmil teri kaussi panna. Helmi läks õue. „Tipp, tipp, tipp!“ hüüdis ta. Kanad tulid kokku teri nokkima.

„Ära nüüd kanu lõhki süüda!“ ütles ema ja kutsus Helmi tuppä.

Kokkuvõte: Kus on neis lausetes päälause kutsene kõne? Missuguse tähega algab päälause otsene kõne järel?

134. Kirjuta ära järgnevad laused, märgi päälause, otsene kõne ning pane tähele, missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud!

„Kes teist, lastest,“ küsib ema, „läheks vanaemale kooki viima?“ — „Mina lähen pärast,“ ütleb Heino, „praegu tahan ma hobusega sõita.“ — „Mina lähen siis,“ kostis Helmi, „kui nuku riidesse saan.“ — „Mina lähen otsekohe,“ vastas väike Viiu; „anna koogid siia!“

„Kõige rohkem,“ tähendas metsavaht, „on marju ses metsatukas.“ — „Lapsed,“ ütles ema, „minge õue mängima!“ — „Kõik on koos,“ tähendas õpetaja, „võime hakata liikuma.“

Kokkuvõte: Kus on neis lausetes päälause ja missuguste kirjavahemärkide vahel ta seisab? Missugune kirjavahemärk pannakse kahe isiku kõne vahele?

135. Kirjuta ära järgnev tükk, märgi päälause ja otsene kõne ning pane tähele kirjavahemärke!

Õiglane talumees.

Ühel suveõhtul tuli talunik oma naabri juurde ja ütles: „Naaber, heina-aeg on käes; sa tead, et meil on tüli jõe-äärse heinamaa pärast. Kohus on homme; et asi selgeks saaks, siis tule homme kohtusse!“ — „Sa

näed,“ kostis naaber, „mul on homme hulk loogu üles võtta; sellepärast ei või ma töölt kuidagi puududa.“ — „Aga meie,“ ütles esimene, „ei või ju jätta kohtusse minemata; muidu läheb heina-aeg mööda ja meie ei tea, kellel on õigus niita heinamaad.“ Järele mõeldes kostis teine: „Teeme nii. Mine sa homme üksi kohtusse ja räägi nii minu kui enda eest. Küll kohus siis mõistab, kellele heinamaa jääb.“ — „Kui sul on nõndapalju usaldust minu vastu,“ ütles esimene, „siis tahan sinu eest seista nagu enesegi eest.“ Teisel päeval läks ta kohtusse ja kõneles järgemööda enese ja naabri eest. Õhtul tuli ta naabri juurde ja ütles: „Kohus mõistis heinamaa sinule; soovin sulle õnne ja olen rahul, et asi sai meie vahel viimaks selgeks!“

136. Kirjuta ära järgnev tükk ja pane tarvilikud kirjavahemärgid ja õiged algustähed!

Isa küsis lastelt missugune puu on teile kõige armsam kuusk vastas väike Hilda mispärast siis kuusk päris isa noh kas sa siis seda ei tea kuusest saab ju jõulupuud seletas Hilda siis küsis isa uuesti aga missugune puu on kõige halvem mina tean vastas Viida kõige halvem puu on kask mispärast siis nimelt kask imestas isa kase otsast tulevad ju vitsad oli kindel vastus.

137. Märki korduvad öeldised ja koonda laused, tarvitades korduvat öeldist üks kord!

Isa künnab; poeg künnab; sulane künnab. Laine korjab marju; Leida korjab marju; Helmi korjab marju. Ööbik on laululind; lõoke on laululind; kuldnokk on laululind. Hobune jookseb; varss jookseb; koer jookseb; kass jookseb. Hobune sööb rohtu; lammas sööb rohtu; kits sööb rohtu. Mäed kaunistavad loodust; metsad kaunistavad loodust; jõed kaunistavad loodust; järved kaunistavad loodust. Kirves on tööriist; saag on tööriist; haamer on tööriist; labidas on tööriist.

Eeskuj u. Isa künnab; poeg künnab; sulane künnab — isa, poeg ja sulane künnavad.

138. Märgi korduvad alused ja koonda laused, tarvitades korduvat alust üks kord!

Juku loeb; Juku laulab; Juku arvutab; Juku joonistab. Põllumees künnab; põllumees äestab; põllumees rullib; põllumees lõikab. Puu kasvab; puu õitseb; puu kannab vilja. Meri mühab; meri lainetab; meri virvendab; meri keeb. Naine kõneles; naine kaebas; naine naeratas; naine nuttis. Lind lendab; lind hüppab; lind laulab; lind hõiskab. See mees sööb; see mees magab.

Eeskuj u. Juku loeb; Juku laulab; Juku arvutab; Juku joonistab — Juku loeb, laulab, arvutab ja joonistab.

139. Koonda järgnevad laused!

Karjase pasun hüüab metsas; karjase pasun hüüab mäe pääl; karjase pasun hüüab orus; karjase pasun hüüab

karjamaal. Ma laulan mättal; ma laulan mäe pääl; ma laulan õhtu hilja õues. Kevadine päike paistab rõõmsasti; kevadine päike paistab armsasti; kevadine päike paistab soojasti.

Mehed raiuvad metsas palke; mehed raiuvad metsas puid; mehed raiuvad metsas hagu. Ta töötas eile; ta töötas üleile; ta töötas täna; ta töötas terve nädala.

Eeskuju. Karjase pasun hüüab metsas, mäe pääl, orus ja karjamaal.

Kokkuvõtte: Missuguseid lauseliikmeid on koondatud lausetes mitu? Missugused kirjavahemärgid pannakse koondatud lauses korduvate lauseliikmete vahele?

140. Tõmba joon alla korduvatele lauseliikmetele ja pane nende vahele vajalikud kirjavahemärgid!

Ematöö.

Ematõuseb hommikul vara üles keedab kohvi äratatab isa seab toidulaua korda ja paneb isale võileivad töö juurde kaasa. Siis äratatab ta lapsed magamast ja korraldab neid kooliminekuks. Kui meie koolis oleme, siis seab ta vöödid korda kraamib toad teeb lõunasöögi päälle lõunat parandab ja paikab. Kui meie tuleme koolist koju, siis annab ta meile süüa peseb söögiriistu käib poes ja toimetab muud majapidamises. Õhtul jälgib ta meie õppimist valmistab õhtusöögi ja paneb meid magama. Ja nii kulub terve päev.

141. Määra igas lauses alus ja öeldis ja pea silmas, missugused kirjavahemärgid on lühikeste, mõttelt seotud lausete vahel!

Hää inimene tuleb ise, paha ei tule paludeski. Iga mees on takka tark, ette ei tea keegi. Üks sööb alati, teine joob täitmata, kolmas jookseb ilma otsani, neljas laulab hääleta (tuli, maa, vesi, tuul). Neli hobust tallis, viies jookseb ümber talli (sukavardad kudemisel). Üks suu ütleb, kümme kõrva kuulevad, üks käsi teeb, sada suud mõistavad kohut. Üks teeb kõigile, kõik teevad ühele. Tuuled vaikivad, ükski leht ei liigu, ükski lind ei laula. Omad koerad purelevad, omad koerad lepivad. Ema käib eel, tütar kõnnib kannul. Üks ema toidab üheksa poega, aga üheksa poega ei toida ühte ema.

Eeskuja. Hää inimene tuleb ise, paha ei tule paludeski.

142. Pane tarvilikud kirjavahemärgid!

Saabas jalas varvas väljas. Oli talv tuul puhus merelt hundas hurtsik tuli koldel praksus ja suitses akna ette laskus talvise õhu raske hämarus. Väljas oli pehme ja selge ilm kuu paistis tähed sirasid ja sügav vaikus suigutas küla. Hakkasid puhuma soojad tuuled päike paistis palavalt lumi sulas ja põllud hakkasid mustendama. Merel silmad metsal kõrvad. Suu teeb suure linna käsi ei tee kanapesagi. Kuri kuu kummuli soe kuu serviti külme kuu külili. Tõde tõuseb vale vajub.

VIII. H-ga algavaid sõnu.

143. Tõmba joon alla h-ga algavatele sõnadele!

Hundiema mured.

Vana hall hunt tõusis hommikul magamast, et minna kuhugi saaki otsima. Ta kolm poega nihkusid koopas üksteisele ligemale, et hunnikus koos oleks soojem magada. Hundi haistmine oli vanadusest juba nüriks läinud. Tihti juhtus, et ta pidas rebase jälgi koera jälgedeks ja koju tulles teelt ära eksis, mida nooremalt harva ette tuli. Nõrga tervise pärast ei kippunud ta enam hobuste, härgade ega teiste suuremate loomade kallale. Hobuse hirnumine ajas hundile hirmu pääle.

Umbes neli kilomeetrit hundi koopast eemal oli hurtsik. Ses hoones elas metsavaht Madis. Öösiti vanamees harilikult magas, aga päeval hulkus ta oma üheraudse püssiloksuga metsa mööda ja hirmutas üleshüppavaid jäneseid, neile järele vilistades. Haavleid ta nende pääle ei lasknud. — Hunt mäletas, et metsavaht karjatas suvel hurtsiku lähedal iga päev oinast ja kahte lammast. Veel hiljuti oli hunt metsavahi hurtsi-

kust mööda minnes kuulnud lammaste määgimist. Nüüd hiilis hunt metsavahi majakese poole, mõtles lammaste pääle ja ta silmad hiilgasid.

144. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta välja allakriipsutatud h-ga algavad sõnad, iga sõna kolm korda!

145. Kirjuta veel oma lugemikust h-ga algavaid sõnu, iga sõna kolm korda!

IX. Liitsõnu.

146. Tõmba liitsõnadele joon alla!

Purikas.

Oli kevad. Suurvesi ujutas üle heinamaad, kraavid olid vett täis ja neist kostis nii mõnigi sulpsatus, nagu tõenduseks, et säääl elutses kalu. „Näe matakat, kuhu läks! Las toon õnge!“ sõnas väike Sass ja jooksis koju õnge järele. Mõne aja pärast välgatasid õngeritv, helesinine pluus ning katkine püksisäär kasepõõsaste vahel. Juba leidis Sass vihmaussi ja ootas rahulikult kala. Ei olnud aga kalapoegagi näha. Sass vahtis hoolega õngekorki, ootas ja ootas. „No kuhu ta siis ometi putkas, et õnge ei hakka, isegi sulpsatust pole enam. Läks ehk edasi,“ mõtles Sass ja astus mööda kraavikallast ülespoole. Säääl heitis ta pajupõõsa juures õnge vette ja varsti oli tal käsivarrejämedune purikas käes. Sellega jooksis kalamees Sass kodu poole.

147. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja kõik allakriipsutatud liitsõnad ja lahuta nad liitsõnadeks!

E e s k u j u.

Suurvesi — suur + vesi.

148. Kirjuta veel pääst või raamatust lauseid, milles on liitsõnu; liitsõna järele pane liidetud liitsõnad sulgudesse nii kui eelmises ülesandes!

X. Kordamiseks.*)

149. (Etteütluseks 11. ülesande järel.) Märki **b, d, g** välted sõna keskel nii kui ülesannetes 3—11!

Pöder.

Pöder oli uhke oma ilusate sarvede pääle, kuna ta jalgade üle nurises, öeldes: „Kahju, et mu jalad on nii peened ja inetud!“ Korruga tuli metsast välja mitu karu, kes hakkasid põtra taga ajama. Pöder pani kui tuul jooksuma. Karud jäid kaugele maha. Ettetulnud jõest hüppas põder üle ja jooksis metsa. Sääl aga takistasid puud ja põõsad tema jooksu; viimaks jäi põder sarvipidi rägastikku päris kinni. Karud jõudsid põgenejale järele, said ta kätte ja hakkasid teda murdma. Nüüd õhkab põder: „Ma nurisesin oma inetute jalgade üle, ometi päästsid nad mind karude käest; minu ilusad sarved aga jätavad mind hätta!“ Nii lõppes põdra elu kurvalt.

150. (Etteütluseks 13. ülesande järel.) Märki täis-
häälikute välted nii kui 12. ja 13. ülesandes!

*) Võib tarvitada ka etteütluseks vastava osa läbitöötamise järel.

Osav jagaja.

Lõvi, eesel ja rebane olid metsas jahil ja püüdsid üheskoos palju loomi ja linde kinni. Püügi lõpul istusid nad maha ja lõvi käskis eeslil saagi jagada. Eesel luges jahisaagi kolme ühesuurusesse hunnikusse ja ütles: „Noh, olge hääd, hakake sööma!“ Lõvi sai vihaseks. Ta kargas eesli kallale ja murdis ta. Siis aga ütles ta rebasele: „Jaga nüüd sina saak!“ Rebane loopis kõik loomad ühte hunnikusse lõvi ette, enesele jättis ta vaid väikese tükikese. Suure rahulolemisega küsis lõvi: „Tarkpää, kes õpetas sind nõnda jagama?“

„Mis praegu eeslile juhtus, sellest oli mulle õpetuseks küllalt,“ kostis rebane.

151. (Etteütluseks 15. ülesande järel.) Märki kõikide kaashäälikute välted!

Laupäeval.

Täna on laupäev. Laupäeval on palju tegemist. Juku ja Lilli peavad emale abiks olema, et ema saaks töödega õhtuks valmis. Kõige raskem on laupäevane põranda küürimine. Enne kui hakatakse põrandaid küürima, tuleb puhastada põrandariided tolmust. Teine teisest otsast kinni hoides ajavad lapsed põrandariided rulli. Eestois on pikad triibulised riided. Need ulatuvad põiki üle põranda. Pikkadest riietest saavad jämedad rullid. Ema võtab rullikeeratud põrandariided sülle ja viib pöö-

ningule. Lilli jookseb ees, võti käes, ja keerab pööningu ukse lukust lahti. Pööningu võti on suur, peaaegu Lilli käsivarre pikkune. Ema riputab pörandariided nõõridele ja hakkab kloppima. Varsti on riided puhtad ja minnakse tupp. Laste käed on pööningul kolamisest tolmused. Peab kohe käsi pesema. Ema ei salli mustade kätega lapsi. Nägu ja käed peavad alati puhtad olema.

152. (Etteütluseks 18. ülesande järel.) Märgi kaashäälikud kaashäälikute ühendites nii kui ülesannetes 16—18!

Pai kutsu.

Õhtupoolel, kui isa heitis puhkama, läks ema lastega parki. Sääil võisid suuremad poisid vabalt mängida hobust, väike Ants tegi aga liivahunnikus pätse, saiu ja linde. Ema istus pingil ja luges, kust ta vahel mõne hoolitseva pilgu heitis Antsule. Korraga ilmus Antsu juurde suur koer. Koer oli sõbralik ja meelidis väga Antsule. Ta silitas ja paitas koera meelitades: „Kutsu pai!“ Hetkel, kui ema vaatas raamatult üles, limpsas koer oma suure keelega Antsu ninaalust. Ema kihutas koera minema ja päris Antsult, kas ta ka ei kartnud. Sellele vastas Ants: „Ei! See oli pai kutsu. Kõdi oli natuke,“ ja hõõrus ise käisega koera limpsatud ninaalust.

153. (Etteütluseks 42. ülesande järel.) Märgi tähekesega märgitud astmevahelduslikkudes sõnades **t**, **k** ja **p** vaheldus! Sõnade järele pane sulgudesse ka teine aste!

Rebane ja piimapott.*)

Rebane leidis heinamaalt *p o t i, mille põhjas oli vähe piima. Rebane katsus *l a k k u d a, aga *p o t i k a e l oli pisut kitsas — pää ei mahtunud läbi. Rebane rõhus uuesti ja lupsti! pää läkski *p o t t i. Nüüd *l a k k u s rebane piima ära ja tahtis minna jälle oma teed, aga *v õ t a *n ä p u s t: *p o t t ei lase pääd lahti. „Ära tee nalja!“ ütles rebane. „Mul on rutt! Lase lahti!“ *P o t t aga ei lausunud musta ega valget. Rebane raputas pääd, kiskus *k ä p p a d e g a, laskis uperpalli ja tegi veel mitu muudki vigurit, aga ei saanud pääd lahti.

„Lase ruttu lahti!“ kurjustas rebane. „Kui ei lase, löön su vastu kivi puruks!“ *P o t t aga tegi, nagu ei kuulekski rebase sõnu. Nüüd läks rebasele h i n g t ä i s. Ta vehkis pääga igale poole, aga mitte ühte kivi ega kändu ei juhtunud ette. „Ma uputan su ära!“ karjus rebane ja jooksis jõe äärde. Rebane *h ü p p a s *v e t t e — ja *p o t i k e n e *u p p u s. Aga ta ei lasknud rebast *u p p u d e s k i l a h t i, vaid tõmbas ta ühes enesega jõe põhja. *U p p u n u d rebase leidis säält *t a a t kalapüügil.

154. (Etteütluseks 53. ülesande järel.) Märgi täheke-sega märgitud astmevahelduslikkudes sõnades tugevusaste! Paksult trükitud ainult ühes astmes esinevate sõnade järele pane sulgudesse ka teine tugevusaste!

*) Seda ja teisi pikemaid tükke võib tarvitada etteütluseks kahel tunnil.

Põllul.

Kohe aia taga on ***rukkipõld**. Lastel tuli ***mõte** minna põllule. Ruuged ***rukkikõrred** ulatuvad lastel üle pää. Kõrte vahel sinab veel mõni harv ***rukkilill**. Lilli on agar ***rukkililli** otsima. ***Rukkililledest** punub ta pärja, mille paneb endale pähe. Vanaisa ja vanaema ühes tädiga on vara hommikust hilja õhtuni lõikustööl. ***Rukkilõikus** pole kerge. Päälegi on vanaisa ja vanaema vanadusest juba ***nõrgad**. Lõigatud ***rukis** köidetakse vihkudeks. Naised koguvad mahajäänud kõrred rehadega kokku. Vihud seatakse püsti hakkideks. Varsti ilmuvad põllule vankrid, nii et ***rattad** vuravad. Vihud veetakse põllult ära ja põld jääb päris lagedaks. ***Rikkaks** teeb põllusaak mõnegi mehe.

155. (Etteütluseks 65. ülesande järel.) Märgi tähekesega märgitud astmevahelduslikkudes sõnades tugevusaste! Sõnade järele pane sulgudesse ka teine tugevusaste!

Pääsukesed ja varblane.

Kevad on tulnud. Põõsad ja puud seisid pungades, lilled aasal ***hakkasid** õitsema ja muru õues haljendama. Linnud ***ruttasid** soojalt maalt tagasi ja asusid pesa ehitamisele. Seda ei ole tarvis neil ***õppida**. Pääsuke leidis kogunisti, et ta möödunud aasta pesa ei olnud räästa alt maha ***kukkunud**, ja asus selle parandamisele. Kui ta kord sulekestega noka vahel jälle koju

tuli, leidis ta, et varblane oli pessa pugenud. Pääsuke tahtis varblast pesast välja *lükata, aga selleks oli tal jõudu vähe. Oleks tarvis olnud tugevat *tõuget. Kui teised pääsukesed said kuulda, mis varblane oli teinud, tulid nad igalt poolt lennates ja müürisid pesa augu kinni, nii et varblane säält välja ei pääsenud.

156. (Etteütluseks 68. ülesande järel.) Märgi täheke-sega märgitud astmevahelduslikkudes sõnades tugevusaste!

Keelepeksja palk.

Lõvi lamas oma koopas tõvevoodil maas. Kõik loomad käisid haiget kuningat vaatamas, ainult rebane ei olnud seda veel teinud. Hunt tahtis seda juhtu enese kasuks tarvitada; sellepärast ütles ta lõvile: „Rebasel ei ole sinu vastu põrmugi lugupidamist, muidu ei oleks ta võinud oma kuningat vaatamata *jätta.“ Hunt ei saanud oma juttu veel lõpetadagi, kui rebane oli juba säääl. Ta oli kuulnud hundi sõnu ja mõtles endamisi: „Seda ma sulle ei *jäta, sõbrake!“

Lõvi hakkas rebase vastu vihaselt mõirgama; see aga kostis rahulikult: „Kuningas, ole armuline ja *võta mu alandlikke sõnu kuulda. Ma ei võinud sind enne-malt tulla vaatama, sest mul ei olnud aega: ma jooksin poole ilma läbi, et otsida üles tarku arste ja küsida neilt rohtu armulisele kuningale. Kohe, kui mulle õpetati rohi, tulin ma sulle seda teatama. „Mis rohi see

on?“ küsis lõvi. „See on värske hundirasv, mida tarvis sisse *võtta,“ seletas rebane. „Siis on tarvis pääle *võtta toores hundinahk ja selle all tublisti higistada.“ Lõvi tõmbas säälsamas hundi sirgu ja hakkas enesele rohtu valmistama.

157. (Etteütluseks 77. ülesande järel.) Tõmba joon alla sõnadele, milles mõni häälik on kadunud või kaob ja mõni teiseneb! Tüki lõpul kirjuta need sõnad välja ja märgi nii kui 77. ülesandes!

Tuline jõevesi.

Haraka-Ants varastas lapsest saadik. Mida ta nägi, seda tahtis ta endale. Mida talle ei antud, selle võttis ta salaja. Kord läks Ants lubja-ahjust mööda. Näeb, lubjapõletajat pole säääl. Ants kahmas ahjust kaks kivi, pistis põue ja pani kuuenõöbid kõvasti kinni. Ta tuli jõe äärde. Säääl tahtis ta varastatud noaga hakata puid koorima. Korruga näeb ta, et Pikkali-Peeter tuleb kahe hobusega jõeale neid ujutama. Rõõmsa näoga kargab Ants teise hobuse selga ja kihutab jõkke. Keset jõge kukkus Ants hobuse seljast. Ants oli osav ujuja; sellepärast ei hoolinud kaldal-olijad sellest midagi. Äkitselt kisendas Ants: „Appi, appi! Jõevesi tuline, mina põlen ära!“ Ants kadus vee alla. Kui ta välja tõmmati, leiti, et ta rind ja kõht olid söeks põlenud. Kustutamata lubjakivid olid läinud vees kuumaks ja põletanud Antsu surnuks.

158. Tee samuti kui eelmises ülesandes!

Kevadel aias.

Aias külvati ube. Oaterad tipiti ükshaaval mulda, iga tera vahele jäeti paras vahe ja pärast rehitseti peenar siledaks. Toast jooksid aeda väike Villi ja veel väiksem Liisi vaatama tippimist ja teisi töid. Aednik seletas Villile ja ta õele: „Igast oaterast kasvab pikk vars, nii pikk kui see latt siin, ja varre külge kasvab kaunu, nii et tilgendab, ja igas kaunas on oma viis-kuus tera.“ Seda tõde nägid lapsed sügisel oma silmaga.

159. (Etteütluseks 83. ülesande järel.) Märgi tegijanime lõpp nii kui 82. ülesandes!

Korstnapühkija Peeter.

Elas kord noor korstnapühkija, nimega Peeter. Ta oli väle ronija, nagu kõik noored korstnapühkijad; pääle selle oli ta veel tubli ujuja, jooksja ja naljategija. Mõnikord pilkasid ta sõbrad teda ja kahtlesid tema võimetes. Ta tahtis pilkajaid karistada. Sõbrad ei osanud ujuda, seda teadis Peeter. Ta soovitas sõpradele joosta koos võidu üle jõe kasvava puuni. Ettepanek võeti vastu, sest poisid teadsid, et jõgi ei ole sügav. Jooks algas. Peeter ise hoidis ennast tagasi, sõbrad aga jooksid, mis võisid. Jooksjad jõudsid jõeni ja hüppasid sisse. Suure vihma järel oli vesi jões aga tõusnud ja jõe põhi kadus

poiste jalgade alt. Nüüd oli korstnapühkijal küllalt tegemist, et pilkajaid jõest välja tuua.

160. (Etteütluseks 86. ülesande järel.) Märgi kaudse kõneviisi lõpp nii kui 85. ülesandes!

Vanakese eksitus.

Kuskil tee ääres asus harilik väike maja, kus elas vanake oma naisega. Nad olid vaesed, aga paistsid siiski olevat õnnelikud. Mees käis tööl, aga sai selle eest vähe tasu. Poole sellest panid nad vana suka sisse varjule. Seda tegid nad juba aastaid. Vanake lausus, et seda tulevat hoida talve jaoks. Ühel päeval oli mees läinud välja. Varsti tuli üks rändaja. Naine kutsus ta sisse ja kostitas teda söögiga. Siis küsis ta reisija nime. „Minu nimi on Talv,“ vastas võõras. „Talv on sinu nimi? Siin on sinu jaoks raha,“ ütles naine, läks välja ja tõi sukasääre, mis oli täis kulda. Külamees oli alul küll imestunud, kuid võttis siiski sukasääre kullaga ja läks oma teed. Kui abikaasa koju tuli, jutustas naine, et Talv olevat käinud raha järel. „Mis sa räägid,“ hüüdis mees, „oled sa raha kellelegi ära andnud? Oh meid vaeseid!“

161. (Etteütluseks 88. ülesande järel.) Märgi t osatava lõpul ja pane sulgudesse vastav küsimus!

Miks koerad üksteist nuusutavad.

Kord kutsus loomade kuningas kõik oma arvurikad alamad enda juurde suurele pidusöögile. Koer pidi

olema kõõgis kokale abiks. Korraga lõppis pipar. Kes muu kui truu ja väle koer saadeti kaupmehe juurde uut tooma. Kuid koer ei tulnud ega tulnudki tagasi. Kär-situ kokk saatis teise koera teda otsima. Et otsitavat leida, kästi nuusutada iga vastutulevat koera, kas tal ei ole pipra lõhna juures. Kuid ka see koer ei tulnud tagasi. Nüüd saadeti kõik koerad üksteise järele esimest otsima. Ka neist ei tulnud ükski tagasi. Ja nii otsivad nad tänini seda, kes pidi tooma pidusöögile pipart, ja nuusutavad üksteist.

162. (Etteütluseks 106. ülesande järel.) Märgi i määrsõna lõpul!

Viljapääd.

Põllumees läks oma väikese pojaga viljapõllule kõndima. „Vaata, isa,“ ütles väike poiss, „kui püsti kannavad mõned kõrred oma pääd! Need võivad küll kõige paremad olla; teised, mis kummarduvad nii sügavasti, on küll vist palju halvemad.“ Isa võttis mõne viljapää ja ütles: „Rumal laps, vaata ise! See pää siin, mis sirutas ennast nii kõrgele püsti, on tühi ja kõlvatu. Teine aga, mis ennast viisakasti üles pidas, on täis ilusaid teri.“

163. (Etteütluseks 120. ülesande järel.) Märgi ära liide -gi ja -ki ja tähed nende ees nii kui ülesannetes 117—120!

Meie külaline.

Kevad oli käes. Aknad olid lahti, siiski oli toas väga palav. Korraga lendab aknast sisse kollane linnuke ja jääbki tuppa. See oli kanaarilind. Meie rõõm oli suur. Meie panime ta puuri ja söötsime teda. Ärevalt ootasime, kas keegi tuleb lindu ära viima. Kui ema oli turul, koputabki keegi uksele. „Juba tullaksegi!“ ütleb Mäidu. Aga ei. Tulija oli korstnapühkija. „Peaks kanaarilind meile jäämagi!“ mõtlesime meie. Hilja õhtul, kui ei teadnud kedagi enam oodatagi, koputati jälle uksele. Sisse astus noor teenija tüdruk. See tuligi kanaarilinnu järele. Mäidu hakkas nutma. Minulgi oli linnust kahju.

164. (Etteütluseks 130. ülesande järel.) Tõmba üttele joon alla ja pane kirjavahemärgid! (Jutumärke ei ole vaja.)

Sokukene.

Kus sa käisid sokukene

Veskil käisin härrakene

Kuidas jahvad sokukene

Suuga jahvan härrakene

Kuidas taod sokukene

Sarvedega härrakene

Kuidas pühid sokukene

Habemega härrakene

Mida sööd sa sokukene

Nisuleiba härrakene
 Kuidas karjud sokukene
 Köki-möki härrakene.

165. (Etteütluseks 136. ülesande järel.) Pane puuduvad kirjavahemärgid!

Taara ja hobune.

Loomade ja inimeste isa ütles hobune Taarale räägitakse, ma olevat ilusaim kõigist loomist, ja mu endarmastus paneb mind seda ka uskuma. Aga kas ei oleks minus siiski mõndagi parandada Taara küsis naeratades Ja mida sa arvad, mida oleks sinus parandada Hobune vastas Ma oleksin veel väledam kui teeksid mu jalad kõrgemaks ja peenemaks Ka pikk luigekael ei teeks mind inetuks Oleks hää kui mul oleks seljas loomulik sadul Hää küll vastas Taara kannata pisut Taara ütles loova sõna ja korraga seisis ta ees inetu kaamel Hobune kokkus ja värises. Nüüd mine ütles Taara seekord võta õpetust karistuseta Et sa aga ei unustaks oma liigjulgust, siis tahan lasta edasi elada sel inetul olevusel Sa pead aga alati hirmu tundma teda nähes.

166. (Etteütluseks 140. ülesande järel.) Tõmba joon alla korduvatele lauseliikmetele lausetes ja märgi koma või „ja“ nende vahel!

Linnukese mure.

Kena oli linnukesel kevadel külas elada. Tal oli pesake varjulisel puul; pesakeses oli viis väikest armast pojakest. Tundidekaupa lendas linnuke, püüdis putukaid, kandis neid pessa ja söötis oma maimukesi. Vabal ajal istus ta oksal ja laulis heledat viisi. Nii kadus päev päeva järele. Äkki pani linnuke tähele, et külas ei olnud asi enam korras. Nägi, et inimesed jooksid kuhugi, viisid ära oma lapsed, võtsid kaasa söögiained, nutsid. Jooksid inimesed, koduloomad ja kodulinnud. Poisike jooksis linnupesast mööda, vaatas üles ja ütles linnukesele: „Lenda sinagi ära ühes oma pojakestega! Varsti tulevad meile vaenlased, hakkavad kahuritega paugutama, maju hävitama ja puid maha võtma.“ Linnuke ei mõistnud, mida rääkis poiss. Hakkasid lendama kahurikuulid ja hävitasid ära ka puu ühes linnupesaga. Linnuke üksi sai ära lennata. Kaua hõljus ta kodupaiga kohal ja sirtsus kurvalt.

167. (Etteütluseks 142. ülesande järel.) Märki alus ja öeldis iseseisvates ühendatud lausetes, komale või „ja-le“ nende lausete vahel tõmba joon alla!

Pääsukese pesa.

Oli ilus suvine päev. Linnud laulsid, lilled õitsetsid, õhk oli kosutav ja hää. Isa ja ema panid end riidesse ja läksid kirikusse, meie vanaemaga jäime koju.

Ma läksin õue. Õhus hõljusid lõokesed, oja ääres laulis ööbik, pääsukesed kandsid toitu oma poegadele. Ma võtsin reha kätte ja hakkasin varrega torkima pääsukese pesa. Korraga kukkus pesa maha ja kõik pojad läksid õue mööda laiali. Vanaema tuli välja, nägi minu tegu ja noomis mind kangesti. Ta korjas pojad pessa ja pani pesa aiale. Mul oli kahju pääsukestest. Töötasin seda mitte enam teha, ja ma ei ole oma töötust ka murdnud.

168. (Etteütluseks 148. ülesande järel.) Märgi liitsõnad!

Muinasjutt.

Mitmesaja aasta eest tuli kord ühe rikka mehe juurde vana vaene mees ja palus öömaja. Rikas aga kihutas ta minema, öeldes: „Ega minu maja ole võõrastemaja!“ Nüüd läks vaene mees ühe saunanaise juurde. See võttis ta vastu ja jagas oma leivapalukest temaga. Teisel hommikul minema hakates ütles vanamees: „Öömaja eest kasvagu su tänane töö tuhandekordseks!“ Lesk mõtles selle aga nalja olevat ja unustas külamehe varsti. Ta võttis küünarpuu ja hakkas poja särgi jaoks riidet mõõtma. Aga ime: kõik riie hakkas ta käte vahel venima, ja mida enam ta mõõtis, seda rohkem sai riidet. Nüüd mõistis naine, kes oli tal võõraks olnud ja kes teda, vaest, õnnistanud.

169. Vaata, milliseid tuttavaid keelelisi nähtusi leiad järgnevast laulust!

Eestimaa, mu isamaa.

Eestimaa, mu isamaa, kuis mull' armas oled sa!
Murravad ka tormid, tuuled Taara viimsed tammepuud,
siiski hüüavad mu huuled: „Eestimaa, sull' annan suud,
Eestimaa, sull' annan suud!“

Eesti vaprad vanemad vaimuvallast vaatavad.
Pääs on nendel elukroonid, võidulaulud nendel suus,
neil on kuninglikud troonid, kuldsed kandleed palmipuus,
kuldsed kandleed palmipuus.

Eestimaa, su mehemeel pole mitte surnud veel!
Peab surm ka rohkem lõikust suure sõjakäraga,
truiks jääme isamaale viimse veretilgani,
viimse veretilgani!

Sisukord.

Eessõna	Lk. 3
-------------------	-------

III õppeaasta.

1. Sõna koosseis	7
2. Kirjavahemärgid	11
3. Ühe- ja kahekordne täht sõna lõpul	16
4. Käänete lõpud	21
5. Pöörete lõpud	49
6. K (g), p (b), t (d) s-tähe kõrval	57
7. H-ga algavaid sõnu	64
8. Kordamiseks	66

IV õppeaasta.

1. Häälikute välted	80
2. Sõnade sisehäälikute muutumine	87
3. Veel mõned pöörd sõnade lõpud	110
4. Käänd-, pöörd- ja abisõnu	115
5. Liide -gi, -ki	128
6. Alus ja öeldis	130
7. Kirjavahemärgid	133
8. H-ga algavaid sõnu	142
9. Liitsõnu	144
10. Kordamiseks	145

A
A-7822

Hind i kroon.